

MALE OBJAVE št. 5

•

urednik:

Drago Oman

•

avtorji besedil:

MALI SIMPOZIJ 2011

Gašper Zupanič, *Oš Draga Kobala Maribor*
Nika Simonič, *Urška Steiner, Oš Duplek*
Maruša Mihelič, Dea Simonič, Nastja Soko, *Oš Duplek*
Lara Beber in Deja Mavri, *Oš Duplek*
Pia Berglez, Iva Požar, Jana Maček, *Oš Fram*
Nejc Novak, Erik Marič, *Oš Franceta Prešerna Maribor*
Lana Hojs, Nuša Hertiš, Tara Ernecl, Danijela Milivojević in Manja Herceg, *Oš Janka Glazerja Ruše*
Nelly Leva, Kaja Karba, Patricija Petrovič, Barbara Potrč, *Oš Janka Glazerja Ruše*
Nina Polanec, *Oš Malečnik*
Gal Mlaker, *Oš Pesnica*
Klara Kocjančič in Klavdija Porčnik, *Oš Selnica ob Dravi*
Karin Gradišnik, *Oš Selnica ob Dravi*
Ana Kustec, Katarina Rozman in Maruša Šketa, *Oš Starše*
Blaž Bandur, Julia Gojčič, Tjaša Pleteršek, Aljoša Poš, Lana Rešek, Kaja Selinšek, Sara Slekovec, Lara Smogavc
Cestar, Sara Vogrinec, Jure Žunkovič, *Oš Starše*
Karin Petko, Rebeka Šnofl, Špela Peserl, Saška Kurnik, *Oš Voličina*

•

MALI SIMPOZIJ 2012

Dona Golob, Nuša Gosarič, Tia Jančič, Ana Pahler, Maša Repič, *Oš Benedikt*
Žiga Lonec in Matic Simonič, *Oš Duplek*
Maruša Leben, Jana Maček, Nina Greif, *Oš Fram*
Urša Ferlež, Nika Mihajlovič, *Oš Franceta Prešerna Maribor*
Matic Lipaj, *Oš Draga Kobala Maribor*,
Nika Heher, *Oš Draga Kobala Maribor*
Nika Zadravec, *Oš Kungota*
Barbara Zorman, Laura Ciglarič, Nuša Petrič, Žan Kelbič, *Oš Malečnik*
Maša Antončič, *Oš Janka Padežnika Maribor*
Žiga Ademović, *Oš Janka Padežnika Maribor*
Anej Irgolič, *Oš Prežihovega Vrance Maribor*
Mirjam Motaln, Julija Strunčnik, *Oš Selnica ob Dravi*
Nuša Kirbiš, Ana Kustec, Katarina Rozman, Maruša Šketa, *Oš Starše*
Tjan Premzl, Kornelija Babič, Nika Smogavc Cestar, *Oš Starše*
Tina Goznik, Domen Leš, *Oš Voličina*

KAZALO

•
Drago Oman: Spremna beseda str. 4

•
avtorji besedil:

MALI SIMPOZIJ 2011

- Karin Gradišnik: **Slovenski gozd in gozdarstvo v prvem desetletju po drugi svetovni vojni** 6
Karin Petko, Rebeka Šnofl, Špela Peserl, Saška Kurnik: **Splavarstvo po reki Dravi** 7
Nika Simonič, Urška Steiner: **Splavarstvo na reki Dravi** 9
Ana Kustec, Katarina Rozman in Maruša Šketa: **Naravna dediščina v Staršah** 11
Maruša Mihelič, Dea Simonič, Nastja Soko: **Sveta in koristna drevesa** 12
Pia Berglez, Iva Požar, Jana Maček: **Povezanost z gozdom na Framskem Pohorju – ogljarstvo** 14
Klara Kocjančič in Klavdija Porčnik: **Lobniška riža** 17
Nina Polanec: **Cimprana hiša** 19
Nejc Novak, Erik Marič: **Tudi v glasbi je les** 21
Lana Hojs, Nuša Hertiš, Tara Ernecl, Danijela Milivojevič in Manja Herceg: **Pohorski bataljon** 23
Gašper Zupanič: **Pohorski gozdovi kot vir navdiha** 24
Gal Mlaker: **Sivi volk** 26
Nelly Leva, Kaja Karba, Patricija Petrovič, Barbara Potrč: **Gozdna bitja iz bajk, legend in mitov skozi zgodovino** 27
Lara Beber in Deja Mavri: **Bajeslovna gozdna bitja** 29
Blaž Bandur, Julia Gojčič, Tjaša Pleteršek, Aljoša Poš, Lana Rešek, Kaja Selinšek, Sara Slekovec,
Lara Smogavc Cestar, Sara Vogrinec, Jure Žunkovič: **Igrica Dren** 31

•
MALI SIMPOZIJ 2012

- Anej Irgolič, Ivo Štandeker - novinar mladine 35
Dona Golob, Nuša Gosarič, Tia Jančič, Ana Pahler, Maša Repič, Dominik Čolnik,
pri Svetem Benediktu doma (1830-1893) 37
Žiga Lonec in Matic Simonič, **Herman Potočnik »Noordung« – pionir raketne in vesoljske tehnike** 39
Maruša Leben, Jana Maček, Nina Greif, Dr. Pavel Turner 41
Matic Lipaj, **Josip Primožič-Tošo, obudili smo legendo** 43
Nika Heher, **Klara Kukovec – prva mariborska zdravnica** 45
Nika Zadavec, **Iko Otrin - legenda mariborskega baleta** 47
Barbara Zorman, Laura Ciglarič, Nuša Petrič, Žan Kelbič, **Franc Kirar – velečebelar, izumitelj, kmet in župan** 49
Urša Ferlež, Nika Mihajlovič, **Edvard Glaser** 51
Mirjam Motaln, Julija Strunčnik, **Arnold Tovornik** 53
Tjan Premzl, Kornelija Babič, Nika Smogavc Cestar **Čevljarček (igra)** 54
Tina Gozdnik, Domen Leš, **General Rudolf Maister** 55
Nuša Kirbiš, Ana Kustec, Katarina Rozman, Maruša Šketa, **Kipar Slavko Tihec** 57
Žiga Ademović, **Spanheimi** 58
Maša Antončič, **Anton Martin Slomšek** 60

SPREMNA BESEDA

Drago OMAN *

V letu 2012 smo izpeljali jubilejni, deseti Mali simpozij. Med pomembne naloge Pokrajinskega muzeja Maribor sodi tudi širjenje zanimanja za kulturno-zgodovinsko dediščino. Z Malim simpozijem zasledujemo pravkar omenjeno nalogo: pri učenkah in učencih druge in tretje triade spodbujamo to zanimanje, hkrati pa z obliko dela navajamo na zgodnje raziskovalno delo.

Vsako drugo leto objavimo referate tekočega in prejšnjega leta v Malih objavah. V tej številki so objavljeni referati Malega simpozija 2011 in 2012. V besedila pri redakciji nismo posegali vsebinsko, opravljenih je bilo le nekaj manjših korektur. Učenci so referate predstavili na samem simpoziju z računalniško podporo – torej so uporabili tudi slikovno gradivo, ki pa ga zaradi tehničnih omejitev v Malih objavah nismo natisnili.

Zahvaljujemo se učenkam in učencem za sodelovanje, še posebej mentoricam in mentorjem, brez katerih projekta ne bi mogli uspešni izvesti ter svojim sodelavcem pri izpeljavi letošnjega simpozija.

Maribor, oktober 2012

** Drago Oman, muzejski svetovalec, Pokrajinski muzej Maribor*

MALI SIMPOZIJ 2011

Pokrajinski muzej Maribor
20. oktober 2011

SLOVENSKI GOZD IN GOZDARSTVO V PRVEM DESETLETJU PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Karin GRADIŠNIK *

Za pisanje Malega simpozija na temo "Slovenski gozd in gozdarstvo v prvem desetletju po drugi svetovni vojni", sem se odločila zato, ker menim, da se je ravno v tem času vloga gozdov v gospodarstvu spremenila. Hkrati me je zanimalo, od kdaj so nekateri gozdovi v državni lasti in ali se je ravno po drugi svetovni vojni začel množičen obseg v njih. V knjigi Franca Perka: Trpeli so naši gozdovi, sem našla odgovore na svoja vprašanja, ki jim bom tudi predstavila.

Najpomembnejša dogodka v prvem desetletju po drugi svetovni vojni sta po mojem mnenju bila agrarna reforma in Zakon o petletnem načrtu za razvoj narodnega gospodarstva. Načrt gospodarskega razvoja je Jugoslavija izdelala že pred koncem vojne, ki je temeljil na državni, zadružni in zasebni lastnini. Eden izmed ukrepov, je po sovjetski teoriji sodila tudi nacionalizacija, ki se je zgodila decembra 1945. Kolikor je ostalo, so dodatno nacionalizirali leta 1958. Z zakonom o agrarni reformi v Sloveniji, 17. decembra 1945, je bilo določeno, da se taka posestva razglasijo brez odškodnine, razen manjših posesti. Veleposestva z več kot 45 ha ali več kot 25 ha obdelovalne zemlje so razglasili brez odškodnine, prav tako cerkvena posestva, razen tista, katera površina je imela poseben zgodovinski ali družbeni pomen. Agrarna reforma je zemljo še bolj razdrobila, zmanjšal se je kmetijski sloj prebivalstva, začeli so nastajati polkmetje in ljudje so se množično selili v mesto, kjer so delali v tovarnah. Agrarna reforma je predvsem veleposestnikom vzela velik del gozda, ki je bil od takrat naprej državen. Kot rešitev za gospodarstvo so 28. 4. 1957 sprejeli Zakon o petletnem načrtu za razvoj narodnega gospodarstva. Petletka naj bi zagotovila manjši izkoristek gozdov, kar pa se ni zgodilo. Na splošno je verjetno izvršitev načrta oviralo pomanjkanje delavcev, ki so zaradi nemogočih razmer odšli v kakšno drugo panogo, pomanjkanje vprežne živine, tovornjakov in osnovnih življenjskih potrebščin. Država je kmete spodbudila k prodaji lesa, tako da so jim dali akontacije. Prav tako je odkupila nekaj zasebnih gozdov, kar je bil nujen korak za nadaljevanje petletnega načrta. Ob koncu petletnega načrta so tudi za slovenske gozdove prihajali boljši časi. Pritisk na gozdove so se postopoma zmanjševali.

Med pisanjem tega sestavka sem še podrobneje spoznala, kako je delovalo gospodarstvo med vojno in kaj je bilo z gozdovi po vojni. Zdaj si ne moremo predstavljati, kaj je bilo pred petdesetimi leti. Verjetno danes težko predstavljamo delo v gozdu, brez motorne žage in vseh ostalih moderniziranih pripomočkov.

Naši gozdovi so že zelo trpeli, ko so nas branili. Zdaj je odvisno od nas, koliko bodo še pretrpeli.

* Karin Gradišnik, učenka OŠ Selnica ob Dravi, mentorica: Emica Škrinjar

SPLAVARSTVO PO REKI DRAVI

Karin PETKO, Rebeka ŠNOFL, Špela PESERL, Saška KURNIK*

Splavarstvo je poseben način transporta lesa na daljše razdalje, tudi več sto kilometrov in je gospodarska dejavnost, ki je zaposlovala izključno moške. Prvi pisni viri omenjajo splavarstvo na reki Dravi v letu 1280. Do velikega razmaha je prišlo predvsem v 19. in 20. stoletju, ko je splavarska dejavnost vplivala na gospodarski razvoj Dravske doline. Drava je po zaslugi primerne padca in zadostne količine vode omogočila transport lesa skoraj vse leto, le v zimskem času ne. Splavarjenje je potekalo na izredno dolgi razdalji od Dravograda do Beograda, splavarji so les prodajali vzdolž 500 - kilometrske plovbe. Tako so mnoga mesta in naselja ob Dravi in Donavi zgrajena z lesom iz obdravskih gozdov.

Splavarstvo se je razvijalo predvsem zaradi bogatega gozdnega zaledja. Območji, od koder se je splavarstvo v Dravski dolini oskrbovalo z lesom, sta slovenjegraško-koroško, in mariborsko, pri transportno-prometni dejavnosti po Dravi se srečamo z dvema transportnima oblikama, s šajkami in splavi.

Prehod od šajk do splava na Dravi je bil izveden postopno. Lesni trgovci so morali zasledovati potrebe na tržišču lesa. V začetku 20. stol. je bil vedno bolj iskan tesan les. Na Pohorje in v Dravsko dolino so prihajali večji tesači iz severne Italije. Posekali so drevesa primerne debeline in tesali trame pravokotne oblike v dolžini od 4 do 10 metrov. Šejke, ki so do prve svetovne vojne še prevažale les, za prevoz tesanega lesa niso bile več primerne. Njihova gradnja je bila draga in tehnično zahtevna.

S splavi so prevažali večje količine lesa različnih oblik in dimenzij, les pa je moral biti za varen in smotrni transport po vodi primerno povezan v ustrezno obliko in velikostjo plovila. Le-tega so v prostem toku reke s pomočjo prirodnih vesel usmerjali izkušeni delavci splavarji. Vožnja splava po deročih rekah je bila že skoraj pravcati podvig umnih in spretnih splavarjev. Splave tudi z več kot 100 m³ povezanega lesa so varno usmerjali po strugi. Pri tem so znali izredno spretno izrabljati obnašanje vode in njene moči ter priveslati splav mimo navidezno neprehodnih tesnic in ovir na toku reke.

Razumljivo je, da je bila prvotna tehnika splavarjenja enostavnejša. Prvotna funkcija splavarjenja ni bila namenjena samo transportu lesa, temveč tudi prevozu drugih tovorov, ki so jih želeli prepeljati iz gozdnih predelov do bližnjih mest in ravninskih pokrajin. Izgradnja srednjeveških mest in kasneje utrd ob Donavi za obrambo pred prodirajočimi Turki je zahtevala transport različnega blaga. Tako so v 13. stol. na splavih po Dravi tovorili apno iz Koroške in ga vozili do Maribora in Ptuja. Pozneje so poleg transporta lesa na Dravi omenjeni pomembni transporti vojnega materiala na šajkah, ki so bile za tako velik tovor in dolgo plovbo od Vuzenice do Osijeka in dalje po Donavi do Petrovaradinske trdnjave že solidno grajena plovila. Splavarstvo se je razvijalo vzporedno z lesno trgovino, ki je iskala tržišča za slovenski les v žitorodnih pokrajinah spodnjega Posavja, Podravja in Podonavja vse do Črnega morja. Splave so uporabljali tudi v vojaške namene. V času turških vpadov so prevažali po Dravi na splavih vojake, orožje, strelivo in hrano. V letih 1683-1688 je plulo po Dravi in Muri povprečno 300 splavov za vojsko.

Že pred prvo svetovno vojno so domači splavarji vezali splave, imenovane hlodovci, ki so bili spredaj ožji in zadaj širši. Les so nanje nalagali prečno in ga na vrhu prevezali. Hlodovci so bili opremljeni s štirimi ali šestimi vesli, njihova povprečna velikost pa je bila 5 m v širino in od 16 do 24 m v dolžino. Tehnika gradnje splavov v Dravski dolini je bila zelo stara. Ves splav je bil zgrajen iz lesa in je bil v celoti delo splavarjev, katerih glavno orodje sta bila sveder in sekira. Ker so splavi izpostavljeni tudi zelo nemirnim vodam, je bilo pomembno, da so bili trdni in vezani dovolj elastično. Če bi bile vezi preveč toge, bi splav razpadel. Veliko so vezali z vrbovimi trtami, ki so jih za vezanje pripravljali pozimi, pred uporabo pa so jih namakali v vodi. Ker ti splavi niso več ustrezali povečani količini lesa, so dravskim splavarjem na pomoč priskočili italijanski tesarji in jih naučili vezati splave na drugačen način. Takšne splave so imenovali »taljanšeki«. Nov način gradnje splavov je spet oživil plovbo po reki Dravi. V pristaniščih, kjer so splave zbijali, je bil les samo enega lastnika, naenkrat pa so delali od dva do šest splavov. Sprednji del splava so splavarji začeli zbijati na suhem, nato so splav sestavljali v vodi.

V splavarskih pristaniščih in na splavih je bilo skupno zaposleno do 500 delavcev. Zaposlitev splavarjev ni bila stalna, saj s splavi decembra, januarja in februarja niso vozili. Večina splavarjev je bila zaposlena pri celotnem

krogu spravila lesa, od poseka, transporta, predelave na žagah in do splavarjenja. Delo splavarjev je bilo zelo naporno in nevarno, vendar so bila plačila vedno dobra.

Dravski splav je imel spredaj in zadaj po tri 7 m dolga vesla – lemeže. Na krovu splava je bila koliba – huta, zložena in pokrita z deskami, velikosti 2x5 m. Spredaj je bila višina hute 1,5 m, zadaj kakega 0,5 m. Koliba je dajala streho pred dežjem, v pristanih na dolgi plovbi pa je splavarjem rabila za prenočevanje. Za kolibo je bilo še ognjišče, zbito iz desk v obliki pravokotnega korita, ki so ga obložili z ilovico. Na ilovico so postavili še štiri opeke, na katere so postavljali lonce. Na vsak splav so dali še po eno rezervno veslo, več kolov za odrivanje in dvigaje splava, posebej še dva kola »prijemaca«, ki sta rabila za zaustavljanje splava s pomočjo vrvi in razumljivo nekaj rezervnih trt in žeblicev. Zadnji splav v transportu, ki ga je vodil »gospodar«, je imel za kolibo še čoln »ranco«.

Po letu 1934 je močno porastla lesna trgovina, tako so letno po Dravi splavili več kot tisoč splavov ali prek 100 000 m³ lesa. Za vezavo splavov so morali urediti več vezišč. Ta so bila na mestih, kje sta obrežje in tok Drave to dopuščala in kjer je bilo za sestavo splavov mogoče skladiščiti zadostne in primerne količine lesa. Nekatera pristanišča so zalagali z lesom samo določeni trgovci, druga so zopet uporabljali različni lastniki lesa.

Gospodarji splavov so bili premožnejši kmetje, trgovci z lesom, lastniki žag, mestni trgovci in poklicni splavarji. Gospodarji so najemali splavarje med najbolj socialno šibkim podeželskim prebivalstvom, ki jim je splavarjenje pomenilo dodatni vir zaslužka. Večina jih je živela v neposredni bližini Drave, kjer je bilo splavarstvo močno vpeto v vsakdanje življenje ljudi. Večinoma se je v eni družini s splavarstvom ukvarjalo več generacij moških, ki so v poklic splavarja uvedli in izučili svoje mlajše brate ali sinove. K odločitvi za splavarski poklic je botroval tudi relativno dober zaslužek, ki je bil neprimerno boljši kot zaslužek pri delu v gozdu. Velikokrat so mladi fantje komaj čakali, da bodo lahko postali splavarji, saj je imelo splavarstvo predvsem za mlade pridih nečesa novega, predvsem v smislu spoznavanja drugih krajev. Splavarji so bili večinoma stari med 18 in 60 let, povprečna starost je bila okoli 35 let. Dravski splavarji so v zaščito svojih interesov ustanovili leta 1933 Dravsko splavarsko zadrugo v Ožboltu.

Najpomembnejša prodajna mesta lesa iz Podravja so bila Donja Dubrava, Vukovar, Novi Sad in Petrovaradin na Begeju. Lesni trgovci Dravske doline so večino splavov poslali v te oddaljene kraje z vnaprej naročenim lesom. »Gospodar« splava je moral posamezni splav predati kupcu z vnaprej dogovorjeno količino, vrsto in kakovostjo lesa.

Splavarji so imeli pred prvo svetovno vojno navado, da so se pred začetkom rajže, torej poti, pokrižali z dravsko vodo za srečno vožnjo. Splavarji so bili verni ljudje, ki so se v nevarnosti zatekali po pomoč k splavarskim zavetnikom. Najpomembnejši splavarski zavetnik je sveti Miklavž in v Dravski dolini je mnogo cerkva, kapel in oltarjev posvečenih prav njemu. Za svojega zaščitnika ga imajo splavarji zato, ker naj bi po neki legendi nekoč pomiril vihar na morju. Njihov zaščitnik pa je tudi sveti Martin, predvsem zato, ker je konec splavarske sezone sovpadal z Martinovim.

Danes na Dravi ne poteka splavarjenje več v gospodarske namene v tolikšni meri kot je nekoč, temveč predvsem v turistične namene. Prvi splavarski krst na Dravi se je zgodil že leta 1985. Danes privabi na dravsko obrežje množico obiskovalcev. Do sedaj je bilo že 25 splavarskih krstov.

LITERATURA IN VIRI:

1. Boža Grafenauer Bratož, Splavarstvo skozi objektiv družine Šarman, Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 76 – Nova vrsta 41, 3-4 zvezek, Maribor, 2005 str. 471-489.
2. Ivan Juvan, Plavljenje lesa in splavarjenje po Dravi, Savinji in Savi, Društvo gozdnih inženirjev in tehnikov Maribor, Maribor, 1986.
3. Drava nekoč in danes, Založba Obzorja, 2000.
4. http://maribor-pohorje.si/splavarski-krst.aspx_27.9.2010

* Karin Petko, Rebeka Šnofl, Špela Peserl, Saška Kurnik, učenke OŠ Voličina, mentorica: Zdenka Ekselenski

SPLAVARSTVO NA REKI DRAVI

Nika SIMONIČ, Urška STEINER*

ZGODOVINA SPLAVARSTVA

Najstarejše pričevanje o splavarjenju na Dravi je listina Otta Velikovškega iz leta 1280, s katero omogoča pri velikovškem mostu prek Drave pobiranje mitnine za prevoz praznih sodov do Maribora. V 16. stoletju se zaradi zahteve po vedno večjem prometu in transportu lesa ter ostale robe prične obdobje šajkarstva. Konec 19. in v začetku 20. stoletja je nastopilo veliko povpraševanje po lesu iz Slovenije. V spodnjem Podravju in Podonavju (Srbija) so nastala večja naselja in mesta. Dravski splavarji so namesto šajk pričeli zbijati večje splave. Po Dravi in Donavi se je doba splavarjenja, na vrhuncu zelo uspešna, žal končala leta 1941, saj je bil z okupacijo takratne države prekinjen transport lesa na tak način. Zgrajene so bile tudi nove elektrarne.

GRADNJA ŠAJK IN SPLAVOV

Pri splavarstvu na Dravi gre za dvoje transportnih oblik. Starejša oblika so šajke, iz katerih so se konec 19. in na 20. stoletja razvili splavi.

ŠAJKARSTVO

S 16. stoletjem se prične obdobje "šajkarstva". To so bile primitivne ladje pravokotne oblike, dolge dobrih 13 metrov, široke 6 metrov in visoke en meter. Viri pravijo, da so jih sprva uporabljali predvsem za vojaške namene. Izdelava šajke ladje v katero se je naložilo blago ali les, namenjeno transportu po vodi, je bilo zahtevno in zamudno delo. Osem izurjenih delavcev je v dvanajstih urah izdelalo po dve do tri šajke. Vožnja tako organizirane plovbe po Dravi od Dravograda do Vojvodine je trajala običajno 14 dni. S posebnimi šajkami so prevažali tudi jabolka za izvoz na Madžarsko. Nalagali so jih v Brestnici, Mariboru, Dupleku in Ptujju. Les je bil običajno prodan v Osijeku, Novem Sadu, Zemunu in Beogradu. Šajke pa kupci niso razdrli, temveč naložili domače pridelke in pluli do Črnega morja.

SPLAVARSTVO

Splav se je pojavil kot rečno plovilo ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. Iz prometa je izrinil šajko, ker so novi načini vezave splavov omogočili hitrejše nakladanje in prevoz večjih količin lesa. To je končno ceno lesa temeljito znižalo. Ves splav je bil iz lesa in v celoti delo splavarjev, ki so znali narediti splave, da so prenesli tudi zelo nemirne vode.

V pristaniščih, imenovanih lentštati so jih natovarjali ali iztovarjali in tudi izdelovali splave. Mariborski Pristan je bil v začetku 20. st. nekakšno splavarsko prometno križišče. Splavarjem, ki so pripeljali splave iz dravske doline, so se pridružili splavarji iz mariborskega konca. V glavnem jih je bilo veliko iz Dupleka.

Zanimivo je, da je bilo vse, kar je splav držalo skupaj, iz lesa. Kakor pri šajkah so bili na obeh koncih splava trije sedemmetrski lemeži – vesla. Na koncu splava je bila lesena koliba 2 metra širine za prenočevanje in morebitno deževje. Bistvena razlika med šajko in splavom torej ni bila toliko v obliki, kolikor v možnosti za transport večje količine lesa. Splav je bil tudi hitrejši, ker je šajko močneje oviral nasprotni veter.

Na začetku 20. stoletja ko je bilo splavarstvo po Dravi na višku, je bilo v Dravski dolini več kot 500 splavarjev, ki so bili ali Pohorci ali pa Duplečani.

ŽIVLJENJSKE IN DELOVNE RAZMERE SPLAVARJEV

Zaposlitev splavarjev ni bila stalna, s splavi so vozili od marca (Gregorjevega) do novembra (Martinovega). Splavar je bil v prvi vrsti fizični delavec. Garanje ga je čakalo že pri nakladanju lesa na splav, nadaljevalo je pri krmarjenju splava po reki in se končalo pri razkladanju lesa iz splava. Odločitev za splavarsko delo je prihajala iz družinske tradicije.

Prenočevali so večinoma v kolibi na krovu splava. Včasih so splavarji prenočevali v gostilnah ali skednjih na Ptujju, Borlu, Varaždinu, največ pa v Donji Dubravi. Gospodar transporta pa je prenočeval zmeraj v postelji. Obvezno je ostal vedno eden stražar na splavu.

SPLAVARSKI ZAVETNIKI

Najpomembnejši splavarski zavetnik je sv. Miklavž. V Dravski dolini so številne cerkve, kapele in oltarji posvečeni temu svetniku. Splavarjem je v smrtni nevarnosti pomagala tudi Mati božja. Zaščitniki so bili še Sv.

Janez Nepomuk, Sv. Aleš in tudi Sv. Martin, to predvsem zato, ker je konec splavarske sezone sovpadal z martinovim.

ZAKLJUČEK

Plavljenje in splavarjenje lesa po pritokih reke Drave in po sami Dravi sta bila več kot 500 let pojem transporta lesa iz gozdov porečja Drave v nižje ležeče kraje Podravine in Podonavja, kjer je bil les slovenskih gozdov vedno visoko cenjen. Razvile so se dejavnosti gozdarstva, predelave, transporta-plavljenja in splavarstva lesa ter lesna trgovina. Drava je skozi stoletja dajala zaslužek mnogim prevoznikom s šajkami in splavi. Splavarjenje se je razvijalo vse do izgradnje prvih HE na reki Dravi. Elektrarna Fala je imela posebno splavnico, ki je s prekati prepuščala splave. Splavarstvo je dokončno prekinila II. svetovna vojna leta 1941. Splavi na reki Dravi so sicer pluli še do leta 1950, vendar je splavarstvo zaradi gradnje novih HE na reki Dravi in zaradi sprememb političnega sistema zamrlo. Leta 1997 so "Dravski splavarji" pričeli z obujanjem splavarske tradicije v Dravski dolini za turistične namene.

LITERATURA IN VIRI:

1. Peter Macuh, Drava nekoč in danes, Zemljepisne in etnološke značilnosti sveta ob Dravi, splavarstvo in energetika, Uvod, Založba obzorja, Maribor, 2000
2. Sašo Radovanič, Drava nekoč in danes, Zemljepisne in etnološke značilnosti sveta ob Dravi, splavarstvo in energetika, svet ob Dravi, Založba obzorja, Maribor, 2000
3. Maja Kanop, Drava nekoč in danes, Zemljepisne in etnološke značilnosti sveta ob Dravi, splavarstvo in energetika, Drava-nekdaj plovna reka, Založba obzorja, Maribor, 2000
4. Krajevni leksikon Slovenije, IV. Knjiga Podravje in Pomurje, DZS Ljubljana, 1980
5. Vili Vuk, Dravski splavarji poročilo o delu za leto 1989, Raziskovalni inštitut Pedagoške fakultete in Pokrajinski muzej Maribor
6. Vili Vuk, Dravski splavarji poročilo o delu za leto 1990, Raziskovalni inštitut Pedagoške fakultete in Pokrajinski muzej Maribor
7. Franjo Pahernik, Šajke in splavi na Dravi, samozaložba, Maribor 1962

* Nika Simonič, Urška Steiner, učenki OŠ Duplek, mentorica: Marina Herman

NARAVNA DEDIŠČINA V STARŠAH

Ana KUSTEC, Katarina ROZMAN, Maruša ŠKETA*

Naravna dediščina je bogastvo žive in nežive narave, ki jo je človek prejel kot dediščino svojih prednikov in jo bo predal svojim potomcem. Prav zato mora z njo ravnati kar najbolj odgovorno. Za ohranjanje naravne dediščine skrbijo posebne službe, vendar se skrb zanjo najprej začne pri vsakem posamezniku. Zavarovana območja so eden izmed ukrepov varstva narave. Zakon o ohranjanju narave opredeljuje naslednja območja: narodni park, regijski park, krajinski park, naravni rezervat in naravni spomenik. V Sloveniji imamo 1 narodni, 3 regijske in 43 krajinskih parkov, 54 naravnih rezervatov in 1277 naravnih spomenikov.

Površje Slovenije je zelo razgibano. Kar 53 % površine prekriva gozd. Med rastlinami je približno 22 endemičnih vrst, ki rastejo le pri nas. K naravni dediščini pa ne prištevamo le endemičnih rastlinskih vrst, temveč tudi dele neokrnjene narave, kot so pragozdovi, kraške jame, naravna jezera. Tako ločimo več zvrsti naravne dediščine, na primer geološko, hidrološko, gozdno in drevesno ter druge.

H gozdni in drevesni naravni dediščini prištevamo ogrožene in posebej značilne gozdne sestoje ter posamezne drevesne vrste, ki izstopajo po svoji velikosti in starosti. Lipe, hrasti in kostanji dosežejo med našimi drevesnimi vrstami največji obseg.

Območje Starš zaznamujeta s poplavnim gozdom porasel svet ob Dravi ter prodnata ravnica Dravskega polja z njivami in travniki, ki jih razmejujejo skupine dreves. Na seznamu gozdne in drevesne naravne dediščine kraja je poplavni gozd ob Dravi, hrast dob in gabrov drevored.

Poplavni gozd v Staršah je del Krajinskega parka Drava, ki obsega staro strugo reke Drave in pokrajino ob njej. Park varuje ekološko in naravovarstveno najvrednejše biotope, kot so stara rečna struga, studenčnice z izviri in poplavni gozd, območje neposredno ob reki, kjer se voda v času poplav razliva, ko pa se umakne, v njem zaživi raznovrstno življenje. Značilni drevesni vrsti sta vrba in jelša. Poplavni gozd ob Dravi je uvrščen tudi na seznam mednarodno pomembnih območij za ptice. Evropska unija je Krajinski park Drava uvrstila med posebej varovana območja Natura 2000. Njen namen je ohranjanje biotske raznovrstnosti z varovanjem naravnih habitatov ogroženih rastlinskih in živalskih vrst, pomembnih za Evropsko unijo.

Hrast dob je do 50 metrov visoko listopadno drevo, razširjeno po vsej Evropi. Njegovi cvetovi so majhne mačice, ki jih oploduje veter. Iz njih se razvijejo plodovi, ki jih imenujemo želod, in dozoriijo konec septembra. Hrastova drevesa dosežejo starost do 1000 let. V preteklosti so jih zelo cenili. Germani so hrast povezovali z bogovi, pri Keltih pa je veljal za najsvetejše drevo, ki simbolizira moč. V krščanskem svetu so jih sadili ob božjih poteh. V Staršah raste osamljen dob nasproti lovskega doma ob magistralni cesti med Mariborom in Ptujem. Visok je 24 m, obseg debla pa meri 402 cm, kar ga uvršča med največje hraste v Sloveniji. Star je več kot 100 let in zavarovan kot naravni spomenik. Pred leti je bil večji kot danes, a je vanj udarila strele, ki je močno poškodovala njegovo deblo in krošnjo.

Gaber je listopadno drevo ali grm s sivo luskasto skorjo. Raste v srednji Evropi v listnatih gozdovih, pogosto pa ga sadijo tudi kot okrasno drevo. Mlada krošnja je sprva stožčasta, nato pa široko razprostrta. Zraste do 25 m visoko. Ima globoke korenine. Plodove s krilci pozimi raznaša veter. Sveže liste so včasih uporabljali kot krmo živini. Gabrov drevored v Staršah raste ob dvorcu iz 17. stoletja, ki ga je nekoč obdajal park. Drevesa merijo v obsegu 60 cm in okoli 35 m v višino, zaradi česar spadajo med največje gabre v Sloveniji, zasajene v obliki drevoreda. Enega od šestih gabrov so morali pred kratkim zaradi dotrajanosti podreti.

Gozdovi in drevesa so nepogrešljiv del našega okolja, zato moramo z njimi skrbno ravnati.

LITERATURA IN VIRI:

1. Starše skozi čas: zbornik občine Starše. Maribor: Ostroga, 2010.
2. Spletna stran: <http://www.naravovarstveni-atlas.si> (1. 10. 2011).

*Ana Kustec, Katarina Rozman in Maruša Šketa, učenke OŠ Starše, mentorica: Leonida Babič

SVETA IN KORISTNA DREVESA

Maruša MIHELIC, Dea SIMONIC, Nastja SOKO *

GOZDOVI ZA LJUDI

Drevesa določajo videz naše pokrajine. Na njih naletimo v gozdovih, v parkih, tudi ob cestah. Različna drevesa so v zgodovini narodov in v bajeslovju dobila značaj življenja. Drevo, ki je bilo za ljudstvo vir blaginje, zdravja ali opajanja in veselega razpoloženja, pa je postalo simbol narodovega življenja. Kult čaščenja dreves izkazuje spoštljivost drevesnemu duhu, ki po ljudskem verovanju domuje v drevesni krošnji in ima zaščitne, plodonosne in zdravilne lastnosti.

Slovenija je zelo bogata z gozdovi, saj pokrivajo 58% naše domovine. V njih najdemo zelo pestro vrsto dreves. Nekatera med njimi so dobila poseben pomen. Izpostavile bomo nekaj teh dreves.

LIPA: V Sloveniji je lipa veljala za sveto in magično drevo, ki varuje pred nesrečami, strelo in zlimi duhovi. Lipa kot drevo življenja je stala ob strani odraščajoči mladini, bila je tudi središče družabnega življenja. Kadar se je kaj pomembnega zgodilo, so sadili lipo npr. ob ustanovitvi države, ob obisku ministrov. Ko gre za kakšno skupno stvar, se spomnimo na lipo. Vaške lipe so sicer že velika redkost, a je lipa še vedno prototip drevesa ob podeželski cerkvi. Veliko slovenskih pesmi je namenjeno lipi, med njimi je tudi »Lipa zelenela je«.

NAJEVSKA LIPA: je mati vseh slovenskih lip. Stara naj bi bila kar 770 let, njen obseg v prsni višini pa je 12,5 metra. Lipa je v sredini votla, na severni strani pa je gosto obraščena z mahovi in lišaji. Z južne strani je vhod v njeno notranjost. Izročilo trdi, da se je pri Najevnikovi kmetiji zarastlo skupaj dvanajst lip, zato je ta lipa tako velika in mogočna. Avgusta 1991 je bilo pri Najevski lipi prvo srečanje slovenskih državnikov, ki je postalo tradicionalna prireditev v juliju. Od Najevske lipe zremo na Peco, kjer po ljudski pripovedki za kamnito mizo spi kralj Matjaž. Menda je nekoč pod lipo imel privezanega svojega vranca. Tudi Turki naj bi se ustavili pod njo, jedli z zlatimi žlicami in jih v naglici zakopali pod korenine, ko so morali bežati pred Matjažev vojsko.

SMREKA: spada med dragocenejša drevesa. Uporabljamo jo za kurjavo, gradbeni material, surovino za papir in izdelovanje vžigalic. Smrekovo smolo so pridobivali z zarezovanjem v drevo in jo uporabljali za mazanje cepljenega sadnega drevesa in za izdelovanje bakel. Smolo so si dajali na boleč zob in otekline, uživali so jo za urejanje prebave in žolča, otroci pa so jo radi uživali kot žvečilni gumi. Zimzelena smreka je bila čaščena kot bitje, ki ohranja življenje. V poganski dobi so ob zimskem kresu slavili rojstvo mladega sončnega božanstva, kateremu v poklon so s smrečjem okrasili svoja bivališča. Smreka, postavljena na sredo vasi kot mlaj, izkazuje čast in ponos vaške skupnosti, saj je mlaj vidni simbol rodovitnosti, zdravja in rasti. Zaradi tega je bajeslovno drevo prispodoba tostranskega življenja, rasti in blaginje ljudstva.

HRAST: spada med sveta drevesa, zato so včasih nosili hrastove vejice in plodove kot amulete, ki ohranjajo mladost, vitalnost ter povečujejo plodnost. Hrastovo lubje in sveže stolčeno hrastovo listje so uporabljali tudi za celjenje ran. Čaj iz hrastovega lubja so uživali ob želodčnih težavah, notranjih krvavitvah in zastrupitvah z gobami. Hrast je mogočno drevo, ki lahko zraste do 35m v višino. Ima spiralno urejeno listje, nekateri so našagani drugi pa z gladkim robom. Cvetovi, ki se razvijejo spomladi, imenujemo mačice. Plod, ki ga imenujemo želod, je orešek ki zraste v čašasti strukturi imenovani kapica. Vsak želod vsebuje eno seme (le redko dve ali tri) in zori od šest do osemnajst mesecev, odvisno od vrste.

BREZA: je bila nekdanje čislano drevo, ki so mu pripisovali očiščevalno in obrabno moč pred zlimi duhovi. Brezo so uporabljali v zdravilne, prehranske, gospodarske in religiozne namene. Iz brezovega debela so pridobivali zdravilni drevesni sok in ga uživali kot osvežilno ali opojno pijačo. Brezov les so uporabljali za gradnjo, kurjavo, za izdelavo bakel in pergamenta, sodov, posodja, iz brezovega listja so izdelovali usnjarsko strojilo, brezove šibe pa so vezali v metle. Breza je nizko do srednje visoko drevo iz podnebij severnega zmernege pasu. Listi so v obliki srčka, plod je krilati orešek in steblo je bele barve, ponekod izstopa črna barva. Deblo je hrapavo z vdolbinami. Raste v iglastem, temnem in mešanem gozdu. Gori z modrim plamenom. Pravijo, da ima breza belo lubje zato, ker so otroci včasih nagajali staršem ponoči in so starši lahko našli brezo v temi.

BUKEV: je v slovenskem prostoru ena izmed najbolj razširjenih listavcev. Kot drevesna vrsta lahko tvori tudi čiste sestoje. To pomeni, da imamo gozdove iz samih bukev. Bukev se dobro počuti v višjih legah in lahko zraste zelo visoko. V tehničnem smislu je, tako kot smreka, tudi bukev zelo pomemben les tako zaradi svoje razširjenosti kot tudi zaradi njenih lastnosti. Bukev lahko vsebuje "rdeče srce". To je rdeče obarvan les v notranjosti debla, ki nastane zaradi poškodb drevesa. Uporaba: furnir vseh vrst, vezan les, pohištvo, iverne plošče, talne obloge, krivljen les, igrače.

ZAKLJUČEK

Letošnje leto je mednarodno leto gozdov. Njihov slogan »gozdovi za ljudi« ter logotip prikazujeta pomembno vlogo ljudi pri upravljanju, ohranjanju ter trajnostnem razvoju gozdov po vsem svetu. Gozdovi nam dajejo marsikaj: zavetje ljudem, življenjski prostor živalim in rastlinam ter drugim organizmom, vir hrane, zdravil ter čiste vode in igrajo ključno vlogo pri ohranjanju stabilnega globalnega podnebja ter okolja. Tudi me se strinjamo s tem, da so gozdovi ter drevesa zelo pomembni in jih je treba zaščititi. Čeprav so drevesa pomemben del naše dediščine ter jih občudujemo zaradi njihove mogočnosti, koristnosti in sposobnosti za ozelenitev, se dandanes ne zavedamo več njihove magične vrednosti. Drevesa govorijo brez besed, vendar so lahko njihova sporočila vsakomur jasna in razumljiva. Morda ste že kdaj začutili dotik te skrivnosti, ko ste vstopili v gozd s problemom v mislih, s težkim srcem in izčrpani, iz njega pa odšli pomirjeni in olajšani.

LITERATURA IN VIRI:

1. http://www.sepet-sanj.com/sprostitev/Drevesa_zdravijo.htm
2. <http://www.koroska.si/index1.php?site=turinfo&nid=625&kat=512&lang=&fir=6>
3. <http://www2.arnes.si/~evelik1/les/bukev.htm>
4. Vlasta Mlakar, Sveta in koristna drevesa, GEA, letnik XVII, april 2007, Mladinska knjiga, str. 72-73
5. R. Brus, Drevesne vrste na slovenskem, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2004
6. <http://www.letogozdov.si/>
7. Velika ilustrirana otroška enciklopedija, uredniki: Marjana Adamič, Andreja Recek, Irena Ternc – Frelip, 1998, MK, str. 224

* Maruša Mihelič, Dea Simonič, Nastja Soko, učenke OŠ Duplek, mentorica: Marjetka Bezjak

POVEZANOST Z GOZDOM NA FRAMSKEM POHORJU – OGLJARSTVO

Pia BERGLEZ, Iva POŽAR, Jana MAČEK*

Za gozdove pogosto rečemo, da so ena od slovenskih značilnosti, če že ne kar simbolov. Slovenci smo z gozdom tesno povezani že od nekdaj, z njegovim krčenjem so naši predniki pridobivali obdelovalne površine, dajal jim je surovino za graditev bivališč, kmetom pa je bil vedno pomemben vir zaslužka ali rezerva za težke čase. Za Slovenijo, ki nima veliko drugih naravnih bogastev, so gozdovi tudi danes pomemben obnovljiv naravni vir, saj v njih letno posekamo več kot 3 milijone kubičnih metrov lesa. Obenem pa gozdovi opravljajo številne ekološke, varovalne in socialne funkcije in so habitati z odlično ohranjeno biološko raznovrstnostjo.

Slovenija leži v pasu zmerno toplega in vlažnega podnebja, kjer vladajo odlične razmere za razvoj gozdov. Ena osnovnih značilnosti Slovenije je njena velika naravna raznolikost, ki je posledica razgibanega reliefa, pestrih geoloških razmer in podnebja. Zaradi svoje geografske lege je Slovenija vpeta med podnebne vplive Sredozemskega morja, Alp in Panonske nižine, posledica pa je tudi, da se na razmeroma majhnem območju srečujejo, prepletajo in mešajo povsem različni vegetacijski tipi. Zaradi goratosti Slovenije, težke prehodnosti kraškega sveta in velikega dela težko dostopnih gozdov na eni strani primerne gospodarjenja na drugi strani je na območju Slovenije v preteklosti človek na gozd vplival manj usodno kot v večini drugih dežel srednje Evrope. Zato so gozdovi dobro ohranjeni, še zlasti kar zadeva pestrost drevesnih vrst in zgradbo sloja. Daleč najpogostejši drevesni vrsti pri nas sta smreka in bukev, ki zavzemata vsaka po slabo tretjino lesne zaloge, po pogostosti pa jima sledijo jelka, hrast in bori. Ena od značilnosti slovenskega gozda je njegova izjemna življenjska moč; brez človekovega vpliva bi poraščal več kot 93 % površine Slovenije. Gozdnatost je bila najnižja v drugi polovici 19. Stoletja, ko je bilo gozda le za dobro tretjino površine. Zadnjih 130 let pa njegov delež zaradi zaraščanja opuščanih kmetijskih površin vztrajno narašča in gozd se hitro vrača na rastišča, s katerih je bil nekoč izkrcen. Danes porašča kar 58,4 % Slovenije, ki je s takim deležem gozdov tretja najbolj gozdnata dežela v Evropi.

Tudi Framsko Pohorje je vezano na gozd. Tu se je kuhalo oglje. Ostanke kopišč najdemo v Kopivniku, na Megličevem in na Jozlovem. Zadnje kopo na Framskem Pohorju smo si lahko ogledali leta 1997 v Rančah.

Kuhanje oglja

Oglje nastane pri segrevanju lesa ob omejeni in kontrolirani prisotnosti zraka. Les, ki se ne sme vneti, poogleni in nastane lesno oglje. Če zrak dostopa neomejeno, se les vname in zgori, ostane pa negorljiva sestavina – pepel. Les, spremenjen v pepel, zmanjša svojo težo na 2 odstotka. Ko se les spreminja v oglje, spremeni svoje fizikalne in kemične lastnosti. Prostornina se zmanjša za polovico: iz kubičnega metra bukovih drv dobimo 0,6 kubičnega metra oglja ali iz šestih kubičnih metrov pridobimo 1 tono oglja. Teža pade na četrtino. Oglje gori z nizkim plamenom in brez dima. Pri gorenju pa razvije dvakrat večji toplotni učinek, kot ga dajo drva.

Ogljarstvo je postopek, pri katerem delavec oglar v kopah pridobiva, kuha oglje. Les v kopi ne gori. Pod vplivom toplote, pare in plinov se kuha in nastane oglje.

Oglje se uporablja v kovinski industriji za kovaštvo. Včasih se je uporabljalo doma za gretje likalnikov, zadnje čase pa največ za pripravo jedi na žaru. Za likanje se je uporabljalo oglje iz leskovine, ker to oglje ne oddaja plinov in gospodinje ni bolela glava. Oglje drugih vrst lesa za to uporabo ni primeren. Manjše količine oglja uporabljajo danes še v kemični industriji, gumarstvu, razkuževanju, tiskarstvu...

Oglje pridobivamo iz vseh vrst lesa. Trdi listavci (bukev, hrast, gaber, javor, hruška, jablane...) dajejo večinoma težko oglje. Lahko oglje pa dobimo iz igličastega lesa in lahkih listavcev (lipa, brest, jelša, topol...). Zahtevno je kuhati oglje iz lesa kostanja in travniškega hrasta – cera, ker pri kuhanju les poka in se pri tem s kope plazijo zemlja. Ni važno, ali je les svež ali suh, le preperel ne sme biti. Čim težji je les, tem čvrstejši in težje je oglje. Od 15 kubičnih metrov bukovega lesa dobimo od 450 do 550 kilogramov oglja, pri gabru, jelši pa le od 350 do 450 kilogramov oglja.

Kvaliteta oglja je bolj malo odvisna od vrste lesa, precej pa od načina izkopavanja oglja iz kope. Če vroče oglje polivamo z vodo, izgubi kalorično vrednost. Če pa hladnega polijemo z vodo, da bi pridobilo na teži (z ugodnejšo prodajo), se oglje razdrobi in gre v prah. S staranjem oglje ne izgublja kvalitete, le na suhem mora biti uskladiščeno. Ob oglarjenju so ponekod oglarji lovili ribe.

Priprava kopišča

Prostor, na katerem kuhamo kopo imenujemo kopišče. Izberemo primeren prostor, zravnamo zemljišče, odstranimo panje, korenine, kamne in mah. Zemljo potolčemo. Najboljša zemlja je ilovica, ker skozi tla ne prepušča zraka.

Na sredini kopišča postavimo kol in zarišemo krog, s katerim določimo velikost kope, odvisne od količine drv. Kopišče mora biti nekoliko večje, kot začrtana kopa. Okrog mora biti narejen jarek za odtok meteornih vod. Za male kope je polmer do 3 metrov. Nato postavimo dimnik, nekoč imenovan stržen: tri naravne kole (strženice), debeline okrog 5 centimetrov, zabijemo v zemljo, da z njimi naredimo krog širine 25 do 30 centimetrov in obroče v višini 80, 120, 150, 180 in 200 centimetrov. Namen teh je, da oglje ne pade skupaj ko les poogleni.

Vraževeren oglar za srečo pri delu na dno dimnika postavi lesen križ, ki mora ostati cel in nepoškodovan.

Postavljanje kope

Kopo postavimo z zlaganjem drv. Les moramo čim bolj na tesno zložiti. Kot vžigalice v škatli. Čim manj je zračnega prostora, tem boljše je. Pri velikih kopah lahko uporabljamo cel les, za manjše kope pa ga cepimo. Drva zlagamo v treh skladih (slojih, oglarji rečejo štosih). Najprej drva dolžine 90 do 100 centimetrov, da se naslonijo na prvi obroč. Drva nalagamo v piramido do krožne črte, ki smo jo zarisali. Če imamo več drv, se lahko kopa poveča. Zarisana črta je namenjena tudi temu, da je kopa primerne oblike, predvsem simetrična, da potem enakomerno gori.

Nato nalagamo drugi sklad drv, ki so dolžine od 70 do 80 centimetrov in se naslonijo na naslednje obroče. V tretji vrsti ali skladu pa nalagamo drva dolžine od 20 do 30 centimetrov. S kratkimi drvami se oblikuje kapa, da nastane kopa lepe okroglaste oblike.

Pokrivanje kope

Najprej drva, zložena v kopo, pokrijemo z mokrim listjem, ki se prime lesa. Med dobro pokrita drva zemlja ne more padati. Na listje položimo goste smrekove vejice in to čim bolj na gosto. Od spodaj navzgor okoli 50 centimetrov, od strani pa samo vejice, eno poleg druge. Večjim vejam za pokrivanje pravimo grane. Trava in dračje nista primerna, ker se zaradi kondenza zemlja plazi.

Kopo nato obložimo s plastjo zemlje debeline od 8 do 10 centimetrov. Najboljše vrste prsti so puhlica, peščena zemlja al prst iz starih kopišč. Ilovica ni uporabna, ker se hitro suši in razpoka, v kopo pa lahko prodre preveč zraka. Pred uporabo zemljo polijemo z vodo, da je vlažna. Plast zemlje sproti teptamo. Kopo v celoti pokrijemo, le dimnik ostane nepokrit. Pri večjih kopah drsenje zemlje preprečimo tako, da nanje (vodoravno) in okoli njih (pokonci) položimo drva (cepance).

Bokanje

Tako rečejo oglarji vžigu kope. V dimnik vsipljemo žerjavico, nanjo pa vedro lesenih kock, velikosti 2 do 3 centimetre, do višine 25 centimetrov. Te kocke nabijemo z *bokalico* (okrogla palico, drog, debeline do 6 centimetrov), da začnejo tleti. Ko *bokalica* pade skozi, pomeni da je les pregorel, in nabijemo novo vedro kock. Dogajanje lahko spremljamo tudi po barvi dima. Pojaviti se ne sme modri dim, ker to pomeni, da nekje gori. Beli dim, ki pomeni tlenje, pa je dober znak. Pri polnjenju lahko dodajamo staro oglje, imenovano *braška*. Bokanje traja približno 12 ur.

Ko pridemo do vrha, zapremo dimnik s plastjo zemlje in naredimo nove luknje s strani. Začne se kuhanje oglja. Oglar spremlja oglenitev s hojo po kopi okoli dimnika. Če mu pod nogami hrešči, se oglje pod težo lomi in seseda. Potem oglenitve kontroliramo z metrsko ošiljeno palico, ki jo vodoravno porinemo skozi luknjo, in če se sliši »hrustanje«, je oglje že narejeno, sicer je les še trd.

Tudi barva dima pomeni znak oglenitve. Belkast dim na začetku pozneje prehaja v sivo, rjavo in tudi modro barvo. Ko postane dim svetel in prozoren, je to znak, da je les v tem pasu postal oglje.

Na vrh kope lahko pridemo z lestvijo, katere velikost je odvisna od velikosti kope. Ko smo preverili, da je v pasu oglje, luknje zamašimo. Nove napravimo od 10 do 15 centimetrov nižje v razmiku prav tako od 10 do 15 centimetrov. Tako mora imeti kopa, ki v polmer meri od 3 do 4 metre, od 10 do 12 lukenj in se kuha 7 do 8 dni. Oglar mora biti vedno prisoten in z opazovanjem barve dima kontrolirati potek kuhanja. Med kuhanjem oglja se velikost kope manjša, na primer: z 250 centimetrov kopa upade na 180 centimetrov. Ko prisotnost oglja preverimo v zadnji vrsti lukenj, je kopa kuhana.

Kuhanje oglja je fizikalno-kemični proces spreminjanja lesa v oglje pri temperaturi od 240°C do 280°C. Oglar kuhanje oglja uravnava z odpiranjem in zapiranjem lukenj – dimnic in zračnic. Dimnice so namenjene odvajanju dima, zračnice pa dovajanju zraka v kopo.

Pravilno kuhano oglje je temno črne barve (nič ni bolj črno kakor oglje), se svetlika, ob prelomu ima jasen zvok, robovi preloma so ostri, dobro vidna je struktura lesa.

Ohlajevanje in razdiranje kope

Ko je kopa kuhana, so vse luknje zaprte. Kopo hladimo en dan. Vsake toliko zemljo poškopimo z vodo. Tudi med kuhanjem jo moramo občasno, ko je močno suha, poškopiti, sicer ne.

Po dnevu hlajenja kope jo začnemo razdirati. Na eni polovici ali četrtini kope odstranimo zemljo; vse ne smemo, saj se lahko zaradi prisotnosti zraka vname oziroma plane. Listje in smrečje je zgorelo. Iz drv, okroglic, celih cepanic je nastalo oglje, kocke v velikosti od 5 do 20 ali 25 centimetrov. Oglje sedaj s kavljem za izkopavanje izkopljemo in odvažamo. Če se morebiti pojavi žerjavica, jo polijemo z vodo. Oglje zvozimo na raven teren, zemljo beton ali asfalt. Naložimo ga do višine od 10 do 15 centimetrov. Mešamo ga z železnimi grabljami, dokler ni hladno. Nato še izkopljemo drugo polovico.

Ko je oglje ohlajeno, ga pakiramo v papirnate vreče, običajno po 10 kilogramov, in ga shranimo na suho. Oglje na vlažnem izgublja kakovost in hitro razpade. Na koncu očistimo kopišče. Drobir oglja, ki ostane je odpad. Lahko ga tudi pomešamo z zemljo, če ni pregrob, za pokrivanje naslednje kope.

Pri oglarjenju uporabljamo naslednja orodja:

- bokalica (okrogla palica, drog, debeline 6 centimetrov);
- vile (velikosti 60x60 centimetrov z ročajem in 12 roglji);
- kavelj za izkopavanje oglja, podoben lopati s samo srednjim delom in izrezanima stranskima deloma;
- železne grablje, namenjene za grabljanje oglja;
- drugo orodje.

LITERATURA IN VIRI:

1. Stanko Hojnik: OGLARSTVO NA FRAMSKEM POHORJU, Kopivnik – naša vas, Društvo krajanov Kopivnik 2005, 42 – 48
2. Robert Brus: NAD KROŠNJE, GEA, Letnik XIX; Mladinska knjiga, Ljubljana, 2009, 26 - 27

* Pia Berglez, Iva Požar, Jana Maček, učenke OŠ Fram, mentorica: Tanja Ajd Krampl

LOBNIŠKA RIŽA

Klara KOCJANČIČ in Klavdija PORČNIK *

V mesecu septembru smo se odločili, da v okviru mednarodnega leta gozdov raziščemo, kaj je »lobniška riža ali drča«, zakaj je bila zgrajena, kakšna je bila njena uporabnost, kje je njena lokacija in kakšna je danes njena okolica. Del raziskave je potekal na terenu, drugi del pa v knjižnici oz. v računalniški učilnici.

PRAKTIČNI DEL / TERENSKO DELO

- Ogledali smo si potok Lobnico, ostanke riže (ki jih je žal zelo malo), ostanke žag (sledili smo tablam Cebejeva, Švajgerjeva, Globokarjeva, Lahova in Hlebova žaga), slap Šumik, Tiho jezero, bili smo v pragozdu Šumik, pri Mladinskem domu na Smolniku in pri koči na Šumiku – te znamenitosti smo tudi fotografirali.
- Popisali smo rastline, ki so na tem področju najbolj pogoste.
- Opravili smo intervju z gospodom Srečkom Šarhom (to je sin znanega partizana in narodnega heroja Alfonza Šarha) – letos je bil v območni enoti Maribor izbran za »dobrega gospodarja gozda«.

Od dreves smo videli smreko, bukev, jelko, hrast, kostanj, gaber, gorski javor, jesen, macesen, jerebiko. Od botaničnih posebnosti naj omenimo nenavadni kamnokreč (*Saxifraga paradoxa*), rjasti sleč (*Rhododendron ferrugineum*) ter alpski srobot (*Clematis alpina*).

Živali, ki živijo na tem področju: jelenjad, srnjad, gamsi, divji prašiči, lisice, kune, občasno medvedi, kanje, kragulji, žolne, detli, sove ...

Poučen je bil pogovor z gospodom Šarhom, ki nam je povedal veliko zanimivosti o lobniški riži, njenem pomenu in delovanju. Pokazal nam je del svojih gozdov in območja, kjer so pogozdovali.

TEORETIČNI DEL

Najbolj znana in ena najstarejših je bila »ruška vodna riža« ali »vodna drča na Smolniku«, ki je bila speljana s pohorskega platoja nad Šumikom ob potoku Lobnici do Ruš. Skoraj sto let je uspešno rabila za transport lesa po vodi iz gozdov ob Lobnici. Pričetek gradnje sega v leto 1834, leta 1874 je bila dolga 5728 m, nekaj let kasneje pa so jo podaljšali še čez slap Šumik – tako, da je bila njena dolžina 11 664 m, skupna dolžina z vsemi kraki pa 17 km. Letno so po njej plavili približno 10 000 m³ lesa (v zadnjem desetletju obstoja tudi do 25 000 m³). Razen Lobnice so za dodatno napajanje uporabljali vodo iz zgrajenih umetnih jezer (Črno jezero in Tiho jezero ali Falski tajht«). Drča je nastala na pobudo g. Benedikta Vivata, ki je bil ruški steklarnar (dolga leta je služila tudi steklarskim potrebam, tu je bilo razvito tudi kovaštvo in glažutarstvo). Lastniki (in verjetno investitorji) so bili grofje Zabeo – posestvo Fala. Vodna pota so v tistih časih odprla in omogočila trgovino z lesom. Les iz slovenskih gozdov je tako dobil primerno vrednost in ljudje so se lahko zaposlili kot gozdarji, drvarji, žagarji, plavci, splavarji, trgovci ...

Les za rižo so rezali predvsem iz debel jelk, dolžina tramov je bila 6 m, riža je bila na nekaterih mestih dvignjena tudi do 6 m, podporni elementi so bile kože ali poke (na njih so položili trame nosilce). Ob zgornjem delu so postavili žage. Ob riži na levi in desni strani so bila skladišča lesa, hlodi so bili lepo zloženi v skladovnicah. Les so vlačili z vpregami (voli, konji) ali ročno, kar je bilo zelo naporno. Les so plavili od marca do junija, ko je v rižo pritekalo dovolj vode. Zanimivost: hlod s premerom 40 cm je potreboval za pot do Ruš 50 minut.

Del lobniške riže se je nahajal v pragozdu Šumik, ki obsega 19,69 ha in je zavarovan od leta 1967. Pomemben je namreč zaradi znanstveno-raziskovalne ter naravovarstvene vloge na tem področju.

Lobnica je eden večjih pohorskih potokov. Izvira pod Klopnim vrhom v bližini Falskega ribnika. Od povirja do izliva v Dravo se spusti za več kot 1000 m. Na začetku je njen strmec majhen, zelo pa se poveča v predelu, kjer teče skozi pragozd. Tam tvori številne brzice ter slapova Veliki in Mali Šumik. Veliki Šumik je visok 36 m in je najvišji slap na nekarbonatni podlagi v Sloveniji. Zaradi širine in bogate vodnatosti je zelo slikovit. 400 m pod njim je Mali Šumik, visok 9 m.

Plavci lesa so uporabljali naslednje orodje in pripomočke: cepine, kavlje (akel), sekire – flosarke (malarin), svedre, dvoročno žago, železne sponne in na čevljih pa so obvezno morali imeti dereze.

Plavljenje lesa po vodni riži je imelo tudi nekaj slabosti:

- če je bil les izpostavljen čezmerni vlagi, ga napadejo glive, postane moder ali črn;
- plavljena drva so imela manjšo kurilno moč;
- po drči so lahko plavili les največje dolžine 6 m;
- po drči so lahko plavili les z največjim premerom 45 cm;
- če je bila zima dolga, so bile na drči mnoge okvare (včasih je trajala sezona le dva meseca);
- veliko časa je poteklo med sečnjo do prispetja lesa na žago.

Leta 1959 je ruška riža prenehala delovati, plav lesa pa so dokončno opustili leta 1964.

Po letu 1950 je plavljenje lesa povsod po Sloveniji zamenjala nova tehnologija transporta lesa po cestah in železnicah.

LITERATURA IN VIRI:

1. Juvan: Plavljenje lesa in splavarjenje po Dravi, Savinji in Savi. Društvo gozdarskih inženirjev in tehnikov, Maribor, 1986.
2. Cenčič: Gozdni rezervati Slovenije. VTOZD za gozdarstvo Biotehniške fakultete, Ljubljana, 1985.
3. Gozdnogospodarski načrt GGE Lobnica 2003 – 2012, Zavod za gozdove SLO, OE Maribor.
4. http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/vs_donik_mitja.pdf
5. http://www.hribi.net/izlet/smolnik_slap_veliki_sumik_po_dolini_lobnice_-_holcarska_pot/4/916/2540
6. <http://www.mturist.si/pragozd-sumik/>
(viri pridobljeni med 20. in 30. 9. 2011)

* Klara Kocjančič in Klavdija Porčnik, *učenki OŠ Selnica ob Dravi*, mentorica: prof. Manja Kokalj, komentor: dipl. inž. gozd. Mihec Dajčman

CIMPRANA HIŠA

Nina POLANEC *

Pred več kot tisoč leti so se Slovani naselili za stalno. Hiše so zato zgradili trdneje in lepše. Izkušnje so pripravile ljudi do tega, da so usklajevali gradnjo hiš z okoljem- npr. z vetrom, s padavinami, sončnostjo. Gradili so jih tako, da so bili primerni za življenje in delo. Gradili so sami, le pri zahtevnih delih so jim pomagali vaški obrtniki; tesarji, zidarji, kamnoseki in včasih celo slikarji. Ljudje so tedaj pomagali drug drugemu. Močno se je izboljšala gradnja v obdobju pred približno petsto leti. Kmetje, ki so svoje izdelke prodajali, so hodili v mesta in prihajali v stik s trgovci. Spoznavati so začeli življenje v drugih krajih in drugih deželah, obogatili so svoje znanje. Znanje je budilo željo po novem in boljšem. Začeli so posnemati meščane in hiše tudi lepo okraševati. Hiše so dobile prve kamnoseške mojstrovine. To so: lepo klesana okna in vhode na kamnitih in celo pol lesenih hišah. S tem so kmetje dokazovali plemstvu in meščanstvu svoj ponos.

Kmečki dom je bil skromen, pa vendarle je bil urejen zelo smotno. Vsak prostor in predmet v hiši sta imela svoj namen. Kmet ni ničesar postavil samo zaradi lepšega, vsak kamen in vsako bruno sta morala biti na mestu, kjer sta bila potrebna, nič ni bilo odveč. Kmečko stavbarstvo je zato podobno sodobni arhitekturi, ki se tudi izogiba nesmiselnemu okrasju.

Tudi požari so bili zelo pomembni. Tam, kjer sta bila slama in les, je bil tudi ogenj. Slama in suh les sta namreč gorela kot smodnik.

Vsekakor pa so za Slovenijo pomembne 3 vrste hiš: primorska, alpska in panonska.

Najbolj smotno urejena je bila nekoč hiša s črno kuhinjo. Tu so bili prostori čisti in topli, razen kuhinje so bili vsi brez dima. V kuhinji so kuhali in kurili v peči, ki je ogrevala dnevno sobo ali hišo. Hiša s črno kuhinjo je nastala na Gorenjskem, nato pa se je razširila v okolico Ljubljane ter na ozemlje med Idrijo in Cerknim. Kasneje se je uveljavila še na Dolenjskem in Štajerskem. Taka hiša je tudi sorazmerno varna pred požarom, saj je bila kuhinja skoraj vedno zidana, nevarne iskre pa so se lovile pod kamnitim obokom.

Ker so se ljudje delili v bogatine in reveže, so nastajale tudi velike in lepe hiše in na male in skromne, pa naj si bo na alpskem, primorskem ali panonskem ozemlju. Največje hiše so imeli gruntarji. Bajtarji, tisti brez zemlje, ki so si služili kruh s trdim delom pri gruntarjih, so živeli v skromnih kočicah, bajtah. Od tod njihovo ime kočarji ali bajtarji.

V slovenskem Panonskem svetu stoje stare domačije, katerih gradivo je manj kakovosten les in so ometane z blatom (ilovico) ter pokrite s slamnatimi strehami. Zunanje stene so bile navadno lično pobarvane z belo, svetlo modro, rumeno ali ilovnato rdečo barvo. Ker je bila skrb za dom v celoti poverjena ženam, so hiše belile ali barvale ženske. Hiše na panonskem ozemlju so bile revne, saj so jih postavljali siromaki. Stavbe so gradili z gradivi, ki so bila pri roki (les, ilovica, slama...). Tiste čase ljudje niso imeli denarja za drage prevoze tako kot danes, ko lahko kljub temu, da imamo vse doma, uvažamo cement, opeko, keramične ploščice. Bili so srečni, če so si postavili majhen in topel dom. Nasilni graščaki niso kmetom jemali le desetine, pobirali so polovico pridelkov in ubogi tlačani niso imeli ne časa ne denarja, da bi se rešili iz zaostalosti. Zato so gradili poceni, tako rekoč zastonj. Bližnji gozd je dal les, ilovico so izkopal ob hiši, slama pa je ostala po mlačvi.

Pred 400 leti so na panonskem ozemlju poznali večinoma eno prostorne hiše. V edinem prostoru so ljudje počivali in spali, kuhali, delali, kurili peč, med nogami pa so se jim motovile kokoši in pujski. Stare kmečke hiše kakršne so danes, so mnogo boljše od prvotnih kolib. Napredek je bil storjen, ko so postavili prvo pregrado in s tem izločili izbo od kuhinje ter kurili peč iz veže. Kasneje so k izbi dodali še kamro ali spalnico. Seveda je razvoj ljudskega gradbeništva tekkel počasi, čisto drugače kot sedaj, ko spremenimo obliko, pročelja in prostorov v nekaj letih. Le ozrite se okoli in videli boste, kako raznoliki so domovi. Oglejte si, kako so gradili pred 15 leti in kako gradijo naši sosede in prijatelji danes. Stare kmečke hiše izginjajo, nadomeščajo jih novi sodobni domovi. Razlika med hišami v mestih in v vaseh je vedno manjša. V gradovih in graščinah so muzeji. Nekoč zatirani in izkoriščani kmet živi svobodno in ima enake potrebe, kot jih imajo prebivalci mest. Ker so odpadle meje med nekdanjimi deželami, ker kmet ni odvisen samo od tistega, kar mu zraste na njivi ali v gozdu, ker uporablja sodobne načine

kmetovanja, so izginile tudi nekdanje razlike med hišami. Nanje je ostal le spomin v starih ohranjenih domačijah, ki jih varujemo kot kulturne spomenike, kot priče na težko preteklost našega ljudstva

LITERATURA:

1. Ivan Sedej, Kmečka hiša na slovenskem, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1976.

* Nina Polanec, učenka OŠ Malečnik, mentorici: Marija Gerlič

TUDI V GLASBI JE LES

Nejc NOVAK, Erik MARIČ *

Uvod

Če ne bi bilo lesa, verjetno ne bi bilo glasbil, kakršna poznamo danes.

Zgodnji začetki

Čeprav je težko govoriti, kakšna je bila glasba prvih ljudstev, je znano, da so bili prvi predmeti, ki jih je izdelal človek, narejeni iz naravnih materialov: iz kosti, kamna in seveda iz lesa. To gotovo velja tudi za prve glasbene instrumente. Še preden je človek izdelal prvo glasbilo, je odkrival predmete, ki so omogočali različne zvočne barve: ob udarcih so donela votla debela, če je človek pihal ali trobil v votlo steblo, je le-to zazvenelo, ob streljanju z lokom, je na loku zapela tetiva. Tako je nastala vrsta glasbil, iz katerih so se razvila današnja tolkala, pihala, trobila in instrumenti s strunami.

Instrumenti starega in srednjega veka

Med najstarejša indijska glasbila sodijo sodi vina, tabla spada med tolkala. Egipčani so se zabavali ob harfah, lutnjah, dvojnih piščalih, lirah. Tudi stari Grki, ki so glasbi pripisovali božansko poreklo in veliko moč, so med najbolj priljubljene instrumente prištevali liro, kitaro in aulos.

V srednjem veku se je uveljavljala t. i. ljudska glasba. Tudi predniki na naših tleh so izdelovali ljudske instrumente oz. zvočila iz materialov, ki so jim bili blizu. Med srednjeveška glasbila prištevamo: fidel, tamburin, lutnje, harfe, citre, lajne, dude, pavke, portativ (prenosne orgle), lutnjo.

Brenkala

Lutnja je dobila ime iz arabske besede al-'ud, ki pomeni leseno glasbilo. V Evropo je prišla v 13. stoletju. V renesansi je veljala za kraljico instrumentov.

Trobila/pihala

Eno najstarejših glasbil je panova piščal, narejena iz lesa. Ime je dobila po grškem bogu Panu. Avstralski domorodci so izmislili način, kako izdelati glasbilo didžeridu. Dolgo evkaliptovo vejo zakopljejo v zemljo, da termi izdolbejo sredino, nato izvotljeno vejo odkopljejo, jo okrasijo in pobarvajo ter nanjo igrajo s pihanjem v en konec. Zvok dolgega lesenega alpskega roga je nekoč pogosto odmeval prek švicarskih Alp. Nanj so igrali pastirji danes pa je predvsem turistična zanimivost.

Glasbila s tipkami

Danes je med najbolj priljubljenimi instrumenti klavir. Njegovi predhodniki npr. klavikord, čembalo so bili narejeni pretežno iz lesa. Danes je klavir večinoma narejen iz lesa, se pa pri izdelavi uporabljajo tudi drugi materiali.

Godala

V baroku so se proslavili nekateri italijanski izdelovalci godal iz Cremona, kot so npr. Stradivari (isto, str. 51), Amati in Guarneri. Celi dve stoletji so člani teh družin upogibali, lepili, pritrjevali in lakirali svoje čudeže. Izdelovali so ne samo violine, temveč tudi odlična violončela, viole in kitare. Čeprav so poznejši rodovi preučevali metode, vrste lesa, lepila in laka slavnih predhodnikov, se jih ni nikomur uspelo preseči.

Stradivarka iz leta 1700 še danes zveni enkratno. Stradivari velja za najslavnejšega izdelovalca violin vseh časov. Našel je najustreznejšo debelino lesa, spremenil polža in uporabil svetlejši lak. Stradivarijeve violine imajo med zbiralci izredno visoko ceno. Leta 2006 so Stradivarijevo violino Kladivo prodali anonimnemu kupcu za 3,5 milijonov dolarjev, najvišjo ceno vseh časov, plačano za instrument na dražbi.

Izdelava godal

KAJ JE POTREBNO ZA IZDELAVO VIOLINE?

Potrebujemo več vrst lesa – javorjev za hrbet, stranske ploskve (ali »obod«) in vrat, borov za sprednjo stran (ali »trebuh«), ki leži pod strunami, ter ebenovino za strunek ali ubiralko. Mojster lesene dele oblikuje z dleti, obličji, pilami in strgali. Lesene dele je potrebno tudi zlepiti in spojiti s sponkami. Kot lepilo se uporablja v vodi topljivi

živalski klej, tako da ob popravilu lahko violino spet razstavijo. Ob koncu je potrebno violino še polakirati. Treba je nanesti 8 – 12 plasti laka. Pritrdijo se še kovinski deli in za zaključek sledi loščenje.

Ljudska glasbila

Tudi ljudski godci si za izvajanje ljudske glasbe in oživljanje tradicije še danes izdelujejo glasbila iz materialov, ki so vsakodnevno dostopni. Sem seveda spada tudi les. Tako si za domačo rabo lahko naredimo klopotec, klepetalo, raglja, piščali, leseni rog. V kombinaciji z drugimi materiali se les uporablja pri izdelavi domačih citer, tamburic, gosli, violin, viol, harmonike,...

Stari inštrumenti na Slovenskem

Na zgodovino glasbe in instrumentov na naših tleh nas spominja zbirka instrumentov na Ptuju, kjer lahko najdemo različne instrumente iz bogate zgodovine glasbe na slovenskih tleh.

Zaključek

Čeprav danes za izdelavo instrumentov uporabljajo mnoge umetne materiale, je les še vedno pomemben in dragocen material za njihovo izdelavo, še posebej to velja za godala in brenkala. Za oboje se uporablja kvaliteten les, javor, bukev in tudi smreka. Les je torej material, ki je spremljal glasbene stvaritve od samih začetkov človekovega ustvarjanja do danes.

LITERATURA IN VIRI:

1. Glasba, Mladinska knjiga, Ljubljana 2011
2. http://sl.wikipedia.org/wiki/Lutnja#Kitajska_lutnja_ali_pipa (30.9. 2011)
3. Kumer Zmaga, Ljudska glasbila in godci, Slovenska matica, Ljubljana 1983
4. Oblak Breda, Z glasbo skozi čas, DZS, Ljubljana 1998
5. Spence Keith, Glasba, šolska enciklopedija, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 1995

* Nejc Novak, Erik Marič, učenca OŠ France Prešern, mentorica: Mirjana Colnarič

POHORSKI BATALJON

Lana HOJS, Nuša HERTIŠ, Tara ERNECL, Danijela MILIVOJEVIČ in Manja HERCEG *

OSNOVNO:

- Formalno je bil ustanovljen kot 1. bataljon Pohorskega odreda, kakor se je uradno imenoval Pohorski bataljon, 11. novembra 1942 na Dobrovljah.
- Dejstvo je, da je Pohorski bataljon bil šibkejši kot navadna pehotna četa.

AKCIJE:

- Nemci so neprestano spremljali akcije in pohode borcev bataljona.
- Spopadi z Nemci blizu Lovrenca
- Bataljon se je spretno umikal po Pohorju
- Taborišče je obsegalo približno 100 metrov v kvadratu
- Nemci so poskušali neprestano izslediti bataljon, ki jim je bil trn v peti.
- 8. decembra 1943 je okoli 2.000 mož sovražne vojske obkolilo bataljonski tabor

FRANC KUNAVR-SULC

Povedal je: »Bil je že dan, ko smo okoli osme ure zjutraj zagledali prve Nemce. Za tem so sledile nove in nove skupine, vse mimo nas, toda vse bliže komandant Groga je dal povelje, da mora vsak partizan zase ohraniti en naboj. Živega partizana ne smejo dobiti Nemci v roke niti enega. Jaz sem imel prestreljeno ramensko kost, obe stegni in prste obeh rok. S tako prestreljenimi udi se nisem mogel sam končati.«

BOJ:

- Najprej en sam strel nato se pa ni čulo posameznega strela toliko jih je bilo
- skorajda ni drevesa, ki ga izstrelki ne bi bili zadeli
- Posebej pohvaljen Alfonso Šarh, ki se je »boril kot lev«
- Nemci so ubili vse do zadnjega
- Boj se je končal ko so Nemci sestrelili z smreke ta najmlajšega Šarha
- Na slovenski strani je v poslednjem boju padlo 69 borcev
- Na nemški strani je bilo v boju pri Osankarici 19 mrtvih in 31 ranjenih
- sporočilo o uničenju bataljona so poslali vodji nemškega rajha Adolfu Hitlerju

Junaški boj Pohorskega bataljona do zadnjega naboja in zadnje kaplje krvi, proti tridesetkrat močnejšemu in bolje oboroženemu sovražniku, je postal legendaren. Legenda o Pohorskem bataljonu živi še danes, po 63 letih, le da se zadnja leta na prizorišču poslednjega boja bataljona zbere toliko častilcev njegovega spomina, kolikor je bilo takrat v akciji angažiranih okupatorjev. Duh Pohorskega bataljona »manj strašna je noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužni dnovi«, je preživel in naj med slovenskimi generacijami živi večno! Slava mu! Spomin na padli Pohorski bataljon ni zbledel.

LITERATURA IN VIRI:

1. Filipič France, Spomenik Pohorskemu bataljonu, Komunist, 1978
2. http://sl.wikipedia.org/wiki/Pohorski_bataljon
3. <http://www.hervardi.com/pohorski.php>
4. <http://www.zb-nob-nm.si/dogodki-in-rireditve/spomin-na-padli-pohorski-bataljon-ni-zbledel.aspx>
5. <http://www.google.si/imgres?q=pohorski+bataljon&hl=sl&gbv=2&noj=1&tbn=isch&tbnid=Qr86C6SR7v4z2M:&imgrefurl=http://www.muzejno-mb.si/novo/50-let-muzeja.html&docid=0Rn9K8JN4xQM&w=640&h=470&ei=tsKFTuz1C8jDswadkZjhAQ&zoom=1&iact=rc&dur=305&page=1&tbnh=122&tbnw=166&start=0&ndsp=18&ved=1t:429,r:15,s:0&tx=114&ty=45&biw=1366&bih=598>

* Lana Hojs, Nuša Hertiš, Tara Ernecl, Danijela Milivojevič in Manja Herceg, *učenke OŠ Janka Glazerja Ruše, mentorica: Melita Kladnik*

POHORSKI GOZDOVI KOT VIR NAVDIHA

Gašper ZUPANIČ*

Pohorski gozdovi kot vir navdiha

Organizacija združenih narodov je leto 2011 proglasila za Mednarodno leto gozdov. Več kot 60 % površja Slovenije pokrivajo gozdovi. Gozd je v Sloveniji simbol prepoznavnosti države in odraz njenega odnosa do trajnostnega razvoja. Trajnostni razvoj zame pomeni, da ne mislimo samo na danes, ampak je naše delovanje usmerjeno tudi v prihodnost. Slovenija spada med najbolj gozdnate pokrajine Evrope.

Pohorski gozdovi obsegajo 4,8 % površine vseh gozdov Slovenije. Značilnost Pohorja je velika gozdnatost in prevladujoč delež iglavcev. Pohorje je eno od najbolj naravnih območij Slovenije in tudi Srednje Evrope. Velika strnjena območja gozdov Pohorja so pomembna okoljska in krajinska vrednota. Gozd nam poleg lesa daje še druge dobrine: daje nam čist zrak, mir, zadržuje vode, da prehitro ne odteka. S koreninami veže zemljo, da je voda ne odnese. Blaži vremenske ekstreme, pozimi je v gozdu topleje kot okolici, poleti pa hladneje. Gozd čisti vode in blaži hrup, zadržuje vetrove. Gozd je pomemben tudi v vojni, v njem najdejo ljudje zaščito. To se je v pohorskih gozdovih zgodilo v času druge svetovne vojne, ko je padel legendarni Pohorski bataljon.

Pretežni del Pohorja pripada rastiščem listnatih gozdov, le na majhnem delu v višjih predelih so naravni smrekovi gozdovi. Sedanja slika pohorskih gozdov je čisto drugačna. Prevladuje smreka. Lastniki so namreč v preteklosti snovali čiste nasade smreke, ker so želeli zvečati dohodek od gozda. Ta sprememba je bila posebno živa v času glažutarstva.

Značilnosti Pohorja so:

- širni gozdovi in celo pragozd Šumik,
- jase in pašniki,
- neokrnjene pohorske vode, slapovi in šotna barja z jezeri,
- dragocene živalske vrste;
- je edino silikatno gorovje pri nas.

Zame je Pohorje lepo v vseh letnih časih. Doživljam ga kot pohodnik in deskar na snegu. Ob iskanju podatkov o gozdovih Pohorja in njegovi preteklosti pa sem se ustavil ob Pohorskem bataljonu.

Pohorski bataljon je deloval v letu 1942 in začetku leta 1943. Na Štajerskem so bili med vojno gospodarji Nemci, ki so na vsak poskusa odpora odgovorili s silo. Bataljon jim je v jesenskih mesecih leta 1942 povzročal skrbi, saj so izvajali različne akcije, s katerimi so skušali preprečiti, da bi Nemci nadzorovali to področje. Izvedli so nekaj požigov, sabotaže na železnici in povzročali smrtne žrtve med nemškimi vojaki in njihovimi pomagači.

V decembru 1942 so se utaborili na južnem delu Pohorja pri Osankarici. Od tam so pošiljali patrolje po hrano, saj je bila zima in je bila preskrba s hrano slaba. Nemci so želeli partizane, ki so jim povzročali materialno in moralno škodo uničiti. Napravili so načrt in 8. januarja 1943 pričeli s končno akcijo za njegovo uničenje. Njihov položaj so določili s sledenjem patroljam. Še do danes niso potihnile govorice, da je bil bataljon izdan. Menim, da bi bataljon težko ostal neopažen, saj so se bili prisiljeni zaradi preskrbe s hrano gibati in v snegu niso mogli zakriti vseh sledi. 2000 vojakov in policistov je 8. januarja sklenilo krog. Ocenjevali so, da bataljon šteje okrog 90 vojakov. Padlo je 69 partizanov, enega so ujeli in kasneje ustrelili. Vsak od borcev naj bi imel poslednji naboj zase, saj niso želeli priti Nemcem živi v roke.

Izvedel sem, da so se Nemci s to akcijo zelo hvalili. Obenem pa so želeli prestrašiti ljudi, da se jim ne bi upirali. Zato so fotografije padlih borcev razstavili na vogalu današnje Partizanske in Prešernove ulice, kar se dobro spominja gospa Maja Feldin in Maribora.

V dveh urah in pol je bil sneg krvav, drevesa pa prestreljena. Vse padle borce so odpeljali v Gradec in so tam pokopani.

Iz poslednjega boja Pohorskega bataljona se je rodila legenda. Šarhovi trije sinovi in njihov oče so postali legenda. Umrli so nekega januarskega dne, borili so se do zadnjega trenutka za svoje gozdove na Lobnici. Vsako leto je na prizorišču poslednjega boja spominska slovesnost, ki se je udeležujejo tudi Šarhovi sorodniki. Na domačiji še živi sin Alfonza Srečko Šarh in družina njegovega sina. Šarhovi otroci so po vojni kljub junaštvu svojih štirih družinskih članov in izgubi matere v koncentracijskem taborišču začeli življenje na izropani domačiji od začetka. Povojna oblast jim ni bila naklonjena, sicer pa so Alfonza Šarha preganjali že v času Kraljevine Jugoslavije. Bil je mož pokončnega značaja, pravi sin pohorskih gozdogov.

Raziskoval sem značilnosti pohorskih gozdogov in dogajanje v času druge svetovne vojne. Živimo v svobodni državi in gozd mi pomeni navdih in vir sprostitve in razmišljanja. Nikoli ne bom pozabil borcev Pohorskega bataljona. S svojim junaštvom so pokazali, da človek za svoje ideale zmore žrtvovati tudi lastno življenje.

LITERATURA IN VIRI:

1. http://zrsvn.si/dokumenti/64/2/2010/NATREG_gozdrastvo_small//_1956.pdf, 15. 10. 2011
2. http://sl.wikipedia.org/wiki/Pohorski_bataljon_15.10.2010
3. Gozdna učna pot Bolfenk – Razglednik, Milan Cilenšek, Društvo gozdarskih inženirjev in tehnikov Maribor, ČGP Večer Maribor, 1980
4. Nada Ravter, Pet taborišč za pet otrok, 7D, 17. Februar 1999, stran 16 - 17

* Gašper Zupanič, učenec OŠ *Draga Kobala Maribor*, mentorica: Marjetka Berlič

SIVI VOLK

Gal MLAKER *

UVOD

Volkovi – skrivnostni največji predstavniki družine psov, za katere skorajda ne vemo, da so med nami. Ljudi se bojijo in se nam raje izognejo. Njihove oči, pogosto modre, in skrivnosten pogled, ki je neverjetno podoben človeškemu, izdaja, da so volkovi zelo razumne živali. Zaradi svoje zverske narave in življenja daleč od naših radovednih pogledov še vedno vzbujajo strahospoštovanje.

OSEBNA IZKAZNICA

- Razširjenost: Evropa, Azija, Severna Amerika
- Vrsta: Sivi volk
- Družina: psi
- Red: mesojedi
- Dolžina telesa: do 1,5 m
- Plečna višina: 60 – 90 cm
- Telesna teža: 15 – 80 kg
- Brejost: 61 – 63 dni
- Leglo: 5 – 8 slepih mladičev
- Življenjska doba: 12 – 16 let

OPIS

Volk ima koničast gobec, poševne oči in pokončna velika ušesa. Ima zelo močan vrat. Rep ima krajši od polovice trupa in nosi ga povešenega. Kožuh ima rumeno – rjav z odtenkom sive.

PREHRANJEVANJE

Volk pri hrani ni izbirčen, je od mrhovine, ptičev, plazilcev, manjših gozdnih sesalcev in do velikih živali, kot je jelen. Pri iskanju hrane lahko naenkrat prepotuje 40 – 70 km. V Sloveniji je v glavnem jelenjad in srnjad ter včasih tudi mrhovino.

VOLČJA KRDELA

Krdela po navadi šteje okrog 10 članov. Najpomembnejša člana sta alfa samec in alfa samica, ki sta skupaj vso življenje. Če so življenjske razmere slabe se lahko pari le alfa samica, sicer pa tudi ostale. Vodilna člana se lahko prva najesta.

SPORAZUMEVANJE

Volkovi se sporazumevajo s tuljenjem v luno. Njihove klice je moč slišati kar 10 km daleč. S tuljenjem odganjajo tuje volkove in kličejo svojo krdelo.

KJE ŽIVIJO V SLOVENIJI

- Najpogosteje v gozdovih jelke in bukve
- V Sloveniji jih še živi okoli 100

ALI VEŠ:

- Da se pes in volk lahko parita in imata plodne potomce?
- Da volkovi ne marajo psov in jih preganjajo?
- Da lahko volkovi naenkrat pojedjo 10 kg hrane?
- Da nimajo naravnih sovražnikov? Njegov največji sovražnik je človek?
- Da kar polovica mladičev pogine, preden dopolnijo eno leto? Vzrok pomanjkanja hrane.
- Da noben pes nima tako močnih zob kot volk?

LITERATURA:

1. http://www.os-volicina.si/ip/ube_volkovi

* Gal Mlaker, učenec OŠ Pesnica, mentorica: Sonja Ekart

GOZDNA BITJA IZ BAJK, LEGEND IN MITOV SKOZI ZGODOVINO

Nelly LEVA, Kaja KARBA, Patricija PETROVIČ, Barbara POTRČ*

VILE:

- lepa, mlada dekleta
- dolge bele obleke
- svetli lasje
- skrivajo se po: gozdovih, ob jezerih, v gorah, ob rekah, v drevesnih krošnjah in deblih...
- lepo pojejo
- plešejo vilinske plese
- neposlušnost so kaznovale
- so nesmrtni

VELIKANI:

- velika, mogočna bitja
- mislijo, da jim nihče ne more prit do živega
- živijo v gozdovih in votlinah

SOJENICE:

- Poznamo 3 sojenice:
- 1. sodi mladost in veselo/srečno življenje,
- 2. zakonsko, žalostno ter nesrečno življenje,
- 3. starost in smrt, vedno je oblečena v belo,
- prva in druga pa sta vedno oblečeni v rdeče ali modro, tako da je njuna obleka v skladu s sodbo.

ZLATOROG:

- Pomaga ljudem
- je bele barve
- ima zlate rogove
- iz njegove krvi zraste triglavska roža
- je nesmrten

VRAG:

- Lahko se spremeni v kakršno koli podobo,
- ampak le če v pekel privleče vsaj eno dušo
- je črno-zelene barve
- ima kopita in rep
- skriva se v gozdu

VOLKODLAK:

- Pol človek pol volk
- ima sivo dlako, ostre kremplje in prirezane uhlje
- njegova moč je skrita v repu
- lahko se osvobodi svoje usode
- živijo v gozdovih in v jamah
- na plan pridejo samo ponoči

ČAROVNICE:

- Zelo grde
- zelo hudobne
- znajo čarati, leteti na metli, kuhati razne zvarke

- nekatere so normalne
- ljudje jih veliko preklinjajo

ZLATO TELE (LEGENDA)

- Turki so ga zakopali nekje v gozdu
- ko so Turki vojno izgubili, je tele ostalo tam pokopano
- čez nekaj let ga je neka ženska dala odkopati
- pomagalo je veliko ljudi
- mit pravi, da so otroci staršev in starih staršev, ki so pomagali kopati zdaj plešasti.

ŠKRATJE:

- Majhni, čokate postave, starikavega obraza
- imajo sivo brado
- oblečeni so v hlače in suknje živih barv, na glavi pa imajo rdečo ali zeleno kapo
- živijo v gozdovih in gorah
- ne marajo vsiljivcev in lovcev, žvižganja in hrupa
- so zelo muhasti
- so varuhi zakladov in skrivnosti narave
- nikoli ne izdajo svojega imena

JEZERNIK:

- Ima zelen klobuk z širokimi robovi
- zelene lase
- zeleno brado, ki mu sega do pasu
- oči se mu zelo svetijo
- vedno je moker

ČATEŽI

- So bajeslovna bitja, ki se ponavljajo v duhovnem izročilu V in Z Slovenije
- živijo v močvirjih, gozdovih, gorah
- lahko spreminjajo svojo velikost
- zgoraj so podobni bradatim starcem, spodaj pa kozlu
- so prijazni, a zahrbtni
- radi plašijo potnike in gozdarje in zapeljujejo ljudi z nenavadnimi zvoki, da se zgubijo v divjini
- nato jih ugrabijo in jih z žgečkanjem trpinčijo do smrti

LITERATURA IN VIRI:

1. Jože Tomažič- Pohorske pravljice, Zadržna Tiskarna, Ljubljana 1942
2. Jože Tomažič- Pohorske legende, (Slovenčeva knjižnica 84), Ljubljana 1944
3. Ljudska- Najlepsi slovenski miti in legende, Mladinska knjiga, Ljubljana 2005
4. Ronne Randall- Miti in legende, Modita, Kranj 2004
5. Slovenske ljudske pripovedi- Miti in legende, DZS, Ljubljana 2006
6. Marija Stanonik- Slovenske pripovedke iz 20. stoletja, Mohorjeva založba, Celje 2003
7. Dušica Kunaver- Legenda o Krasu, Didakta, Radovljica 1993

* Nelly Leva, Kaja Karba, Patricija Petrovič, Barbara Potrč, *učenke OŠ Janka Glazerja Ruše, mentorica: Melita Kladnik*

BAJESLOVNA GOZDNA BITJA

Tajda TRIPKOVIČ, Martina MARKOVIČ, Mojca ANTOLINC *

Gozd je največje naravno bogastvo. Človeku je že od nekdaj dajal zavetje in možnosti za preživetje. Tako so ljudje v preteklosti veliko izkoriščali darove gozda. Z gozdom je tesno povezan tudi del naše kulturne dediščine, ki izvira iz bajeslovja ali mitologije.

Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje bajko v dveh pomenih: kot pripoved o poganskih bogovih in drugih bajeslovnih bitjih in kot ljudsko zgodbo o nenavadnih pojavih in dogodkih. V obeh primerih gre za domišljjsko izročilo prednikov, ki nam veliko pove o kulturi neke družbe, torej o njenih običajih, verovanjih, prioritetah, načinu razmišljanja in življenja.

Slovensko bajeslovje ima bogato izročilo, vendar se pri Slovencih za razliko od grške in rimske mitologije pojavljajo predvsem nižja bajeslovna bitja, kot npr. čarovnice, vedomci, čateži, pehtre, hostniki, škratje, vile, ajdi, kresnik, volkodlaki ...

V nadaljevanju prispevka bova podrobneje opisali nekatera z gozdom povezana bajeslovna bitja.

Čateži se pojavljajo v duhovnem izročilu vzhodne in zahodne Slovenije. Živeli naj bi v gozdovih, gorah in močvirjih. So nekoliko nižji od človeka, vendar lahko poljubno spreminjajo svojo velikost. Videti so kot rogati in bradati starci, zgoraj so podobni človeku, spodaj pa kozlu. So topoumni, a zahrbtni. Z nenavadnimi zvoki zapeljujejo ljudi, da se izgubijo v divjini, nakar jih ugrabijo in z žgečkanjem mučijo do smrti.

Divji mož (hostnik, gozdni mož) je gospodar gozda. Pozna in obvladuje zemeljsko bogastvo, živalski in rastlinski svet ter vremenske in druge naravne pojave. Živi v gozdu, je orjaške postave, poraščen z dlako in mahom. Rad ima kruh in mleko. Če mu ljudje dajo jesti, se jim oddolži, tako da pomaga pri delu na polju, jim svetuje, kako in kdaj naj orjejo, sejejo in žanjejo, svari jih pred nevarnostmi ... Če mu ljudje jed odrečejo, jih kaznuje: postane strašno bitje, ki človeka preganja z vso zlobo in maščevalnostjo – ugrablja mlada dekleta, preži na popotnike in se trudi, da bi jih zavedel s prave poti, nagaja gozdarjem ...

Vilinsko kraljestvo ne bi bilo popolno brez *škratov*. Poznajo jih mitologije mnogih evropskih narodov, vendar ne vseh. Domovina škratov sega od Irske na zahodu do globoke Sibirije na vzhodu, od skandinavskih dežel, evropske Rusije in Sibirije na severu do Belgije, Švice, Balkana, severnega Črnega morja in Kavkaza na jugu. Škratje so otroci matere narave. Lahko so žalostni, veseli, prijateljski, maščevalni in hudobni. Imajo tisoč obrazov in oblik, podobno kot narava sama. Ker imajo nadnaravne sposobnosti, lahko prehajajo iz ene dimenzije v drugo, iz vidnega v nevidno področje. Vidijo lahko v prihodnost, in ker so tesno povezani z naravo, poznajo njene skrivnosti in znajo s svojimi nadnaravnimi silami nanjo tudi vplivati.

Vile so gotovo najbolj popularni prebivalci vilinskega sveta. Poznane so tudi kot bele žene. Poznajo jih vsi evropski narodi. Njihova podoba deloma ustreza grškim nimfam. V primerjavi s slednjimi so bele žene v slovenskih pripovedih mila bitja nežne postave, oblečene v bele obleke in z nadnaravnimi močmi. Njihovo domovanje je podobno raju in je na težko dostopnih mestih, kot so gorski vrhovi, skalne votline, precej pogosto pa tudi v gozdovih. Rade zapeljujejo moške.

Zelo razširjene so pripovedke o *čarovnicah*, ki so imenovane tudi coprnice (izraz izvira iz nemške besede *zaubern* v pomenu 'čarati'). O njih je pisal že Valvazor. V slovenskih zgodbah je čarovnica ženska, ki čara in lahko spreminja svojo obliko, npr. v živalsko. Do človeka je navadno neprijazna in mu dela škodo, npr. pričara točo ipd. Srečali naj bi jih v divjini, gozdu, samotnih križiščih ali obrežjih deročih potokov. Zbirališče čarownic je bilo na kakšnih višjih hribih; najbolj znana so Klek, Slivnica pri Cerknici in Grintavec.

Zlatoroga si lahko predstavljamo kot belega gamsa z zlatimi rogovi, kot vodnika belih koz in gamsov, ki so se pasli po gorskih grebenih. Pripovedka govori o tem, kako je trentarski lovec hotel iz pohlepa ustreliti zlatoroga in

mu vzeti njegove zlate rogove. Zaradi svoje sebičnosti je lovec pristal v prepadu. Ta dogodek je spremenil greben, kjer je bila trava, na kateri so se pasle živali. Postalo je kamnito melišče, bele žene, zlatorog in gamsi pa so odšli neznano kam.

Zgodbe o *volkodlakih* so razširjene po vsej Evropi in se precej razlikujejo. Volkodlak naj bi izgledal kot pošast v pasji podobi, ki pa je večja od psa, z dolgo in gosto sivo dlako, ostrimi kremplji in dolgim črnim repom, v katerem skriva vso svojo moč. Njegov odnos do človeka je negativen. Volkodlak je lahko ves čas v podobi pošasti. Druga možnost je, da je podnevi človek kot vsi ostali, ponoči pa se prelevi v zver. Ponavadi so volkodlaki začarani ljudje.

Bajeslovne pripovedi nosijo v sebi ogromno bogastvo, vendar se v današnjem času zaradi hitrega tempa življenja tega premalo zavedamo. V nekaterih državah (npr. Irska, Islandija) je verovanje v moč mitov še vedno zelo razširjeno pri večini prebivalstva, v našem okolju pa so se te vezi že nekoliko zrahljale. Zato je še kako pomembno, da za ohranjanje ljudskega izročila prirejamo različne prireditve, med katerimi lahko omeniva prireditve na Koroškem (natančneje v Gmajni pri Slovenj Gradcu), ki nosi naslov Srečanje v Deželi škratov in poteka vsako leto v jesenskem času.

LITERATURA IN VIRI:

1. DAPIT, Roberto, KROPEJ, Monika. 2004. Zlatorogovi čudežni vrtovi : slovenske pripovedi o zmajih, belih gamsih, zlatih pticah in drugih bajnih živalih. Radovljica: Didakta.
2. GOLJEVŠČEK, Alenka. 1988. Med bogovi in demoni : liki iz slovenske mitologije. Ljubljana: Mladinska knjiga.
3. OVSEC, Damjan J. 1991. Slovanska mitologija in verovanje. Ljubljana: Domus.
4. Slovar slovenskega knjižnega jezika : prva knjiga. 1970. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
5. ŠAVLI, Jožko. 2008. Zlati cvet : bajeslovje Slovencev : duhovna dediščina Karantanije. Bilje: Studio Ro – Humar.
6. ŠMITEK, Zmago. 2006. Slovenske ljudske pripovedi : miti in legende. Ljubljana: DZS.
7. http://www.ajdi.org/nizja_bitja.html (citirano 25. 9. 2011)
8. http://www.dezelaskratov.si/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1 (citirano 11. 10. 2011)
9. http://sl.wikipedia.org/wiki/Bajeslovna_bitja_v_slovenski_ljudski_pripovedi (citirano 25. 9. 2011)
10. http://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenska_mitologija (citirano 21. 9. 2011)

* Lara Beber in Deja Mavri, *učenki OŠ Duplek mentor: Mateja Dlouhy*

DREN (igra)

Blaž BANDUR, Julia GOJČIČ, Tjaša PLETERŠEK, Aljoša POŠ, Lana REŠEK, Kaja SELINŠEK, Sara SLEKOVEC, Lara SMOGAVC CESTAR, Sara VOGRINEC, Jure ŽUNKOVIČ *

Prvi prizor

(po basni Medved in dren)

Medved se zbudi in se preteguje v brlogu. Zunaj je še sneg. Nič še ne zeleni.

Medved: Malo bi še spal, pa sem tako lačen. Grem poiskat kakšno hrano. *(Hodi okrog in gleda. Stoka.)* Kako sem lačen, kako sem lačen. *(Zagleda lisico.)* O botra lisica. Tako sem lačen.

Lisica: Prav žal mi je, da vam ne morem postreči z ničemer. Tudi meni se tako godi. Vse sem že prevohala, toda nikjer ni nič dobiti. Samo tamle raste drevo, ki najlepše cvete. Tam bo najprej dozorel sad. Srčno rada vam ga prepustim.

Medved: Najlepša hvala botra lisica. Bom kar pod njega sedel in počakal, da dozori.

Lisica: Kar počakajte, boter. Jaz pa grem poiskat drugo tako drevo.

Medved *(sedi pod drevesom)*: Kaj še ne bo dozorelo? Tako sem lačen.

Mine pomlad, pride poletje, pride jesen in drevje se rjavo rumeno obarva. Medved ves čas sedi pod drevesom.

Lisica: Kaj pa delate stric?

Medved: Obljubljenega sadu čakam.

Lisica: Oj hudobno drevo, ki vam noče dati sadu! Glejte, jesen gre že skoraj h koncu, skoraj bo treba spet iti spat, pa še niste dobili nobenega sadu. Jaz sem ravnokar pojedla zadnjo letošnjo hruško.

Medved plane na drevo in mu skrivi veje.

Drugi prizor

(po basni Leska in dren)

Na gozdnem robu raste dren in zraven njega lepa leska.

Leska *(ošabno)*: Poglej moje velike liste in sladke lešnike, s katerimi razveseljujem živahne otroke in godrnjave polhe. Pri tem sem še visoka in ravna kot sveča. Tvoji listi pa so majhni, sad trpek in kisel, da človeku kar usta vleče. In tvoja postava je vsa zvita kot, bi te v trebuhu zvijalo. Jaz sem glavna med grmovjem.

Dren *(Molče gleda.)*

Gospodinja: Kako lepe palice, kar posekala jih bom.

Dren: Neumnica! Prav to s, čimer si se važila, ti je prineslo pogubo.

Tretji prizor

(po basni Nezadovoljni dren)

Osamljen dren na robu gozda pozimi sanja.

Dren: Spominjam se, kako sem bil včasih lepo ravno drevo. Zakaj imam zdaj tako krive veje?

Dren 1. leto: Kako visok sem. In moje veje so ravne. Moj sadeži so sladki kot češnje. Samo drobnji so pa tudi. Želim si, da bi bili veliki kot buče.

Dren 2. leto: Moje veje postajajo vedno težje. Moji sadeži so veliki kot buče. Veje se mi upogibajo do tal. Prihajajo živali in jedo moje sladke sadeže. Tega ne maram. Rad bi bil drugačen.

Dren 3. leto: Poglejte, kaj se je zgodilo z menoj. Cvetim prvi v gozdu. Liste imam majhne. Veje so vse krive. Nihče ne mara mojih drobnih in kislih plodov, ki dozoriijo, ko je že slana.

* Blaž Bandur, Julia Gojčič, Tjaša Pleteršek, Aljoša Poš, Lana Rešek, Kaja Selinšek, Sara Slekovec, Lara Smogavc Cestar, Sara Vogrinec, Jure Žunkovič, učenci OŠ Starše, mentorica: Jana Dobnik

MALI SIMPOZIJ 2012

Pokrajinski muzej Maribor
23. oktober 2012

IVO ŠTANDEKER- NOVINAR MLADINE

Anej IRGOLIČ *

»Ej, Diego, prijatelj moj, kjer koli že si, si predstavljaš, že skoraj 15 let je, odkar je Jana izginila iz našega malega slovenskega življenja. Se spominjaš, kolikokrat sva ugibala, kam neki jo je zanesla usoda po Štandekerjevi smrti. Tako dolgo sva jo iskala, da si tudi ti odšel za Štandekerjem. Ej, frend, upam da se imata dobro, samo sporočam ti: našel sem jo, končno sem jo našel.«

Pisalo se je leto 1961. V majhni stari hiši, saj veste, v tisti, ki jo je pred mnogimi leti kupil praded Boštjan, se je rodil majhen divjaček, kot so ga poimenovali v mestu. To pravzaprav ni bilo mesto, to je bila vasica Poflnitzhofen ali novejša Pesnica. Temu divjačku je bilo ime Ivo Štandeker.

Ivo Štandeker je bil novinar Mladine, ki se je med desetdnevno vojno za neodvisnost Slovenije uveljavil kot vojni poročevalec. Pozneje je nadaljeval s poročanjem z bojišč na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini. Njegova kariera je bila kratka, je zapisal njegov kolega Bernard Nežmah. »Vsega dobrih pet let med januarjem 1987 in junijem 1992, razen nekaj tekstov v Ekranu in Problemih, je vse objavil v Mladini.

»PAZITE, POOOOOK!« (podatki pridobljeni iz dokumentarnega filma Čas nevarnega življenja)

Novinarstvo ne more biti zgolj stvar posameznikov, ki so dovolj nori, da si upajo, in ki ne mislijo ali nočejo misliti na posledice.

Ivo Štandeker je pisal zgodbe. Odlične zgodbe, bodo potrdili vsi tisti, ki so v času desetdnevne vojne za Slovenijo prebirali njegove vojne reportaže v Mladini.

Navaden dan. »S prijateljem Diegom sva oprezala za opazovalno točko in se na koncu le odločila za streho hiše. Razgled je bil enkrat /.../ Na oni strani čaka kopica tankov.« Jugoslovanska vojska se je pomikala prav sem, proti majhni vasi Pesnici. »Iz gozda na vzpetini veter včasih prinese kakšen odrezan stavek. Tam čakajo teritorialci.« Ljudje so opazovali, kje se približujejo tanki. Diego je enega opazil. Vozil se je in naenkrat »pook«, zavlada je tišina. Tišini so sledila letala. Vsi ljudje so nekam pobegnili. »Eksplodizija, mečejo rakete, ko je bilo konec, se je zdelo, kot da ni nikjer nikogar /.../ pri prvem tovornjaku ležijo trupla. Iz one strani se sliši zvok neke ženske, ki v angleščini kriči, da naj nekdo fak že prinese nekaj nosil,« je pripovedoval Ivo Štandeker. To je bil začetek prijateljstva s fotografinjo Jane Schneider.

Ivo je veliko potoval po celotnem Balkanskem polotoku.

1992, SARAJEVO

Začelo se je 2. maja. Sarajevo se je zavilo v temo vojne. Mesto je bilo obkoljeno. Ljudje so bili prestrašeni, mesto je zajela črna doba za sodobno zgodovino. V času obleganja je bilo ubitih več kot 12.000 ljudi, več kot 50.000 pa jih je bilo ranjenih. Nevarno je bilo, če si že šel samo iz hotela oz. stanovanjskega poslopja. Vendar Ivova naloga je bila poročanje novic. Tako se je z Jane Schneider odpravil na pot v Sarajevo. Že pot je bila zelo nevarna. Hotela sta fotografirati vsak trenutek, čeprav sta se znašla še v tako težkem položaju. 16. junija 1992 v Dobrinju, kraju blizu Sarajeva, sta se Štandeker in Jane skušala prebiti do točke, od koder bi lahko fotografirala vzpetino Mojnilo, kjer naj bi bili utaborjeni srbski vojaki. Ustavila sta se v eni izmed tamkajšnjih zasilnih bolnišnic. Hotela sta fotografirati stanje. V bolnišnici sta se zadržala samo pol ure. Ivo in Jane sta zapustila zgradbo, odšla sta nedaleč stran, kakih 20–30 metrov. Fotografirala sta tanke in bližnje taborišče na Mojnilu. Jane je postala, da bi ujela prizor, kako bele zaves mirno plapolajo v oknu nekega stanovanja, v ozadju pa se grozeče dviga podoba srbskega tanka. »Vzela sem 180-milimetrski objektiv in usmerila fotoaparata na okno. Izbrala sem objektiv in ko sem hotela pritisniti sprožilec, naju je vrglo v zrak,« je svojo izkušnjo opisala Jane Schneider. Ležala je na tleh, prav tako je nekaj metrov v stran ležal Ivo. Odnegli so ju v bližnjo bolnišnico. Jane je poskušala govoriti z Ivom, ki pa je bruhal. Nato se je onesvestil. Štandeker je bil razrezan po glavi in celem telesu, imel je res hude poškodbe. Imel je tako hudo poškodbo, da bi skozi njegovo telo lahko potisnil roko. Ampak to ni bilo nič, Ivo bo preživel. Imel je dve operaciji. Schneiderjeva, ki so ji nogo za las rešili pred amputacijo, je nepremično ležala in samo čakala, da ne nastopi trenutek tišine. Čez nekaj časa je nastopil trenutek, ko se je življenje ustavilo, Jane je pomislila, da je umrl. In res, bil je napol mrtev, vendar v njem je še vedno žarela življenjska iskra. Zdravnik jo je pomiril in dejal, da bo preživel. Jane in Štandekerja je nekdo odpeljal drugam, in sicer proti Ilidži in potem proti Pali. Jane ga je skušala obdržati pri življenju. Naslednje jutro so ji sporočili žalostno novico: »Ivo was died.« - »Ivo

je umrl.«. »Ni bil tiste vrste novinar, ki bi mirno beležil smrt,« je zapisal Bernard Nežmah. Zato se je tudi smrtno ponesrečil in to med opravljanjem dela, ki ga je preprosto ljubil. Nato je Jane zapustila Slovenijo in se odpravila v svoj domači kraj.

IVO ŠTANDEKER DANES:

Njegova spominska plošča leži prav na tistem mestu, kjer je bil Ivo ubit. Letos na 20. obletnico njegove smrti, je bil še poseben poudarek na to tragedijo. Na spominski plošči je vklesan stavek iz Štandekerjevega zadnjega poročila: »Rad imam mesta, ne pa tudi tistih, ki jih uničujejo.«.

VIRI:

1. <http://tvslo.si/predvajaj/cas-nevarnega-zivljenja-dokumentarni-film/ava2.108827780> (25. 9. 2012)
2. http://www.mladina.si/media/objave/dokumenti/2012/6/13/ivo_standeker.pdf (24. 9. 2012)
3. <http://www.rtvsllo.si/svet/smrt-mladininega-novinarja-pred-20-leti-krivica-za-celo-generacijo/285344> (25.9. 2012)
4. <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/27/novinarji/> (1. 10. 2012)
5. http://www.mladina.si/86471/16-06-2011-ivo_standeker_%281961__1992%29/?utm_source=dnevnik%2F16-06-2011-ivo_standeker_%281961__1992%29%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink (28. 9. 2012)

* Anej Irgolič, učenec OŠ Prežihovega Voranca, mentorica: Mojca Lipošek Zrim

DOMINIK ČOLNIK, PRI SVETEM BENEDIKTU DOMA (1830-1893)

Dona GOLOB, Nuša GOSARIČ, Tia JANČIČ, Ana PAHLER, Maša REPIČ*

Med Pesnico in Ščavnico, v osrednjih Slovenskih goricah, ki slovijo po vinogradih, sadovnjakih, obdelanih njivah, se ob regionalni cesti Lenart-Gornja Radgona, v soncu bogatih dolinah in gričkih razteza naš Benedikt. Že stoletja in desetletja tod mimo hitijo ljudje. V bežnem spominu jim ostane naselje Benedikt s farno cerkvijo v dolini in tisto na vrhu griča, cerkvijo Svetih treh Kraljev.

A malokdo ve, da se je prav tu in v bližnji dolini Drvanje v 19. stoletju začel, nadaljuje in končuje življenjska pot našega Dominika Čolnika- posebneža, učenjaka

in narodnjaka, ki je sanjal med drugim tudi o železnici po dolini Drvanje mimo Benedikta.

Bil je duhovno bogat in ustvarjalen in narodnostno zaveden človek. Svoje ideje je črpal iz domače grude in lastno znanje znal širiti tudi v tujino. S svojim delom in mislimi si je prislužil naziv »kralja Slovenskih goric.«

Napreden gospodar na Drvanji

V Bleiweisovih Kmečkih in rokodelskih novicah je objavil čez 20 člankov o vinogradništvu in poročil o letini v Slovenskih goricah. Že samo iz naslovov njegovih člankov v stilu: Priporočanje sočivja in zelenjadi, Ptiči naši dobrotniki, O pomenu žlahnih dreves, Zeleni gnoj lahko vidimo, da se je zavzemal za mnoge napredne ideje, ki so v današnjih časih spet aktualne (Zemljič, 2004, str. 175). Svoje članke je objavljaval v časopisih večinoma pod psevdonimom Jakopič. Čolnik je s svojimi naprednimi idejami šel dalje. Znanje je prenašal tudi na mlajši rod in vabil k sebi »zdrave slovenske fante čez 15 let stare, kateri si žele v mnogih razdelkih kmetijstva posebno v vino- in sadjereji djansko uriti in vaditi ...«¹ Zanj je bilo značilno, da je bil pripravljen brezplačno pošiljati sadno drevje in cepiče učiteljem in vsem, ki so se ukvarjali z vzgojo slovenske mladine.

Uspešnost Čolnikovega dela dokazujejo številna priznanja, ki jih je dobil. Slovenski Gospodar je 17. oktobra 1867 poročal o veliki razstavi v Gradcu, od koder je poročal Slovenski Gospodar 29. septembra 1870: »Naš izvrsten rodoljub in gospodar Dominik Čolnik, od Sv. Benedikta v Slovenskih goricah je spet izložil svoje lepe pridelke vseh vrst in s tem svetu pokazal, kaj zmore umen in marljiv slovenski gospodar.«

Dominik Čolnik si je takrat pri graški razstavi prislužil srebrno medaljo za razstavljene kmetijske pridelke.

Narodnjak Slovenskih goric

Že v gimnazijskih letih v Mariboru je prijateljeval z Jankom Serncem, poznejšim mariborskim politikom in ustanoviteljem čitalnice v Mariboru. Tudi Bleiweisovo ustvarjanje je pri Čolniku pustilo sledove.

Pomlad narodov leta 1848 je doživljal v Ljubljani. Leta 1858 je že bil poslanec kmetijske družbe in je potoval v Pariz na kmetijsko razstavo. Marca leta 1861 je prišlo do prvih volitev v deželne zbornice. Med kandidate za okraj Maribor, Slovenska Bistrica in Lenart so predlagali tudi našega Čolnika. Predlagani kandidati na voliščih niso uspeli, saj so bili pre slab organizirani in nemška propaganda je bila močnejša.

Naš Dominik Čolnik je bil znan tudi po za takratni čas provokativnih zapisih.

»Živili Slovenci - nemškutarji pa naj poginejo.« je zapisal leta 1862 ob slovesnosti kar na šolsko ploščo šole pri takratnem Sv. Antonu (danes Cerkvjenjak).

Njegova hiša na Drvanji je postala zbirališče življenja in druženja pomembnih mož Slovenskih goric in velikokrat se je druženje končalo v Čolnikovi vinski kleti. Svojim prijateljem je zaupal in jim posojal denar. Velikokrat je izostajal od doma, tudi po več tednov.

Svoj mir je našel v pijači. Prav vinjenost in nepazljivost sta botrovala, da se je Dominik Čolnik malo pred novim letom 1894 v Štajngrovi nad Benediktom ob padcu po stopnicah v klet smrtno ponesrečil. Pokopan je v osrednjem delu pokopališča Benedikt. Nagrobnik so ukradli v začetku 20. stoletja, zato točnega mesta, kje je pokopan, ni mogoče določiti.

A kako se usoda zna poigrati z ljudmi.

Ciril Čolnik, edini preživeli sin Dominika Čolnika, je z znanjem in spretnostjo znal vdahnuti hladni kovini novo življenje. Družinsko ime je uspel ponesti preko Atlantskega oceana in se uveljaviti v ZDA kot eden največjih

¹ (Slovenski Gospodar, leto 1867, št. 29, str. 4)

mojstrov umetnega kovanja, a pozabil je na lepoto materinega jezika, katero pa je njegov oče vse do svoje smrti zvesto »koval«.

Čolnikovo mesto v domačem okolju

Šele ob 100-letnici Čolnikove smrti smo v Benediktu prvič osvetlili javno, na slovesen način, njegov pomen v domačem in širšem slovenskem prostoru. Na njegovi rojstni hiši, pri Svetih Treh Kraljih, smo slovesno odkrili njemu posvečeno spominsko ploščo. Univerzitetno mesto Maribor je naši občini v znak prijateljstva in sožitja poklonila cepič stare trte. Potomka stare trte je posajena pri Svetih Treh kraljih, v neposredni bližini rojstne hiše Dominika Čolnika in je poimenovana Čolnikova trta. Tudi osrednji trg v osrčju Benedikta nosi njegovo ime.

Leta 2013 bo minilo 120 let od njegove smrti in bi bilo prav, da se mu ponovno oddolžimo tako, »da bi o Dominiku Čolniku vedeli in znali še jutri«.

LITERATURA IN VIRI:

1. Strekow, A. J., 2011. *Cyril Colnik, Mann of Iron*. Wisconsin: Wisconsin Press.
2. Zemljič, 2004. *Stopinje življenja, Zbornik Občine Benedikt*. Benedikt: Občina Benedikt.
3. Zemljič, I., 1993. *Dominik Čolnik*. Maribor: Kulturni forum Maribor.
4. Zemljič, I., 2002. "Izgubljeni sin" uspel v Ameriki. *Večer*, p. 45.

* Dona Golob, Nuša Gosarič, Tia Jančič, Ana Pahler, Maša Repič, *učenke OŠ Benedikt, mentorica: Milena Salobir*

HERMAN POTOČNIK »NOORDUNG« – PIONIR RAKETNE IN VESOLJSKE TEHNIKE

Žiga LONEC in Matic SIMONIČ *

UVOD

Slovenec Herman Potočnik je pod psevdonimom leta 1929 napisal knjigo »Problem vožnje po vesolju«. Njegova knjiga je postala učbenik graditeljev vesoljskih vozil in zgodovinska prelomnica v svetovni vesoljski raketni tehniki.

KRATKO ŽIVLJENJE

Herman Potočnik se je rodil 22. decembra 1892 v Pulju na Hrvaškem. Rod njegove matere Marije (Minke) Kokošinek izvira iz Vitanja, rod očeta, Jožefa Potočnika, pa iz Zgornjega Razborja pri Slovenj Gradcu. Večino otroštva je preživel v Mariboru, kjer je končal osnovno izobraževanje. Nadalje se je šolal v vojaških šolah po vsej bivši Avstro-Ogrski in diplomiral z nazivom inženirja jeklenih konstrukcij. Takoj po opravljenem študiju se je soočil z bojišči prve svetovne vojne, kjer je hudo zbolel in bil po vojni invalidsko upokojen. Po povratku na Dunaj se je lotil študija raketnih tehnologij na tamkajšnji univerzi. Leta 1925 je postal inženir - specialist raketnih tehnologij ter se popolnoma posvetil znanstveno-raziskovalnemu delu. Leta 1929 je pri 36 letih umrl na Dunaju zaradi pljučnice. Za njim ni ostalo dosti materialnih sledi: knjiga Problem vožnje po vesolju in nekaj člankov, ki še do danes niso popolnoma odkriti in popisani.

NOORDUNG

Herman Potočnik je leta 1928 dokončal svojo edino knjigo Problem vožnje v vesolju, s podnaslovom Raketni motor. Izšla je v Berlinu s letnico 1929, avtor pa se je skrnil za izmišljeni priimek Noordung. Tega njegovega psevdonima ni mogoče popolnoma zanesljivo pojasniti, verjetno pa je domneva, da kaže na sever, kot se je fizično in duhovno gibal Potočnik: od Pulja v Istri prek slovenske domovine na Dunaj in v Berlin ter miselno proti središču galaksije v bližini zvezde Severnice, neprestano proti severu, nemško Nordu. Še isto leto, 27. avgusta 1929, je umrl.

PROBLEM VOŽNJE PO VESOLJU

H. Potočnik je napisal knjigo v nemščini, ker je živel in ustvarjal na Dunaju. Originalni naslov se glasi Das Problem der Befahrung des Weltraums, Der Raketen-Motor. Knjiga v originalni izdaji dosega 188 oštevilčenih strani formata A5. Opremljena je s 100 slikami, ki jih je risal avtor sam, pet večjih slik pa je v tonski izvedbi in pretisnjenih z barvnim odtenkom. Delo, ki se začneja kot poljudni učbenik in nadaljuje kot enciklopedija vesoljske tehnike, preraste v vizionarski načrt za prodor človeštva v vesolje.

Čeprav je bil avtor relativno neznan, je bila po spletu naključij še istega leta (1929) prevedena v angleščino in leta 1935 v ruščino. Potočnikova knjiga je vplivala na izkušnje druge in tretje generacije raziskovalcev vesolja v ZDA, Rusiji in Evropi. Slovenci smo svoj prevod dobili šele leta 1986 pri Slovenski matici.

Potočnik Noordung je v svoji knjigi razvil mnogo manjših in večjih izumov, preko katerih je človeku utiral pot za življenje v pogojih breztežnosti. Najbolj revolucionarna ideja, a žal neuresničena, je Potočnikova vesoljska postaja. Zasnovana je bila kot tridelni geostacionarni satelit. Vrteče se bivalno kolo je najboljša in obenem preprosta rešitev za daljše bivanje človeka v breztežnosti. Z etičnega zornega kota je celo predvidel zlorabo vesolja za vojaške namene in svaril pred njo. Predvsem pa je kot prvi domislil celovit sistem za človekovo raziskovanje in poselitev izven zemeljskega prostora – vse od poleta v vesolje, bivanja v njem in končno vrnitve na Zemljo.

POTOČNIK KOT NAVDIH

Potočnikova odkritja so se dotaknila številnih znanstvenikov in umetnikov:

- Strokovnjaki pri projektu Apollo, ki so opravili prve polete na Luno, so njegovo knjigo uporabljali kot svoj učbenik, ki jih je opogumljal in opozarjal na nevarnosti vesolja.

- Njegova knjiga je vplivala na dva filma: ruski znanstvenofantastični film P. Klušanceva »Pot k zvezdam« iz leta 1958 in ameriški S. Kubricka »Vesoljska Odiseja 2001« iz leta 1968.

- Slovenski režiser Dragan Živadinov preučuje H. Potočnika Noordunga že 30 let. Leta 1995 je s »stilno formacijo telekozmičnem« vstopil v petdesetletni gledališki projekt »1995-2045 – Noordung«. Štiri leta kasneje je uresničil »Biomehaniko Noordung«, prvo celovito gledališko predstavo v pogojih breztežnosti.

- Avgusta 2012 so v Vitanju odprli prvo Kulturno središče vesoljskih tehnologij na svetu (KSEVT). Njegova naloga je sistematično odkrivati pomen kulturnih vzorcev za prihodnje osvajanje vesolja ter – po Potočnikovem vzoru – združevati znanost in umetnost. Znanstveniki bodo imeli na voljo »internetno avtocesto«. Preko centra upravljanja bo lahko raziskovalec vzpostavil neposreden stik z mednarodno vesoljsko postajo in se z internetom priključil na najboljši observatorij na svetu. O odprtju KSEVTA so evforično in z zavidanjem poročali v Parizu, Hamburgu in na Dunaju. V zapisih govorijo o mali državi, ki razpolaga s tako velikimi rečmi.

- Danes spominja na H. Potočnika: doprni kip pred Univerzo v Mariboru; ulici v Ljubljani in Gradcu nosita njegovo ime; po njem je poimenovan asteroid 19612 Noordung; od leta 2001 Slovenska znanstvena fundacija (SZF) organizira letni Noordungov forum, nacionalno strokovno srečanje o vlogi znanosti, ustvarjalnosti in inovativnosti pri razvoju Slovenije.

ZAKLJUČEK

Hermana Potočnika lahko ponosno imenujemo za slovenskega, evropskega in celo svetovnega pionirja vesoljskih poletov in tehnologij. Konstantin Ciolkovski in Hermann Oberth sta bila prva teoretika, H. Potočnik pa prvi inženir vesoljskih tehnologij in hkrati človek, ki je zasnoval prvo arhitekturo v vesolju. V Potočnikovem času je bilo tovrstno raziskovanje drzna vizija, ki je kljub matematični natančnosti še ni bilo moč preveriti v praksi. Z zavedanjem fizikalnih zakonitosti, civilizacijskega razvoja, etike in celo mirovništva, se je zavzemal za človekovo raziskovanje in osvajanje vesolja v miroljubne namene, vendar vedno znova z drznim pogledom v (navidez) nedosegljivo. Kljub vsemu se njegova načela vse bolj in bolj potrjujejo in ta vedno znova navdihujejo.

LITERATURA IN VIRI:

1. Herman Potočnik, Problem vožnje po vesolju, Slovenska matica, Ljubljana 1999
2. Noordung Doc., Miha Mohor, Rokus Klett d.o.o., Ljubljana 2009
3. Rozmari Petek, Vitanjska dnevna soba, Večer, letnik LXVIII, 4. 8. 2012, str. 11
4. Zdenko Kodrič, O Vitanju v Parizu, Hamburgu in na Dunaju, Večer, letnik LXVIII, 27. 9. 2012, str. 14
5. http://www.ksevt.eu/index_problemvoznjepovesolju.html, 30. 9. 2012

* Žiga Lonec in Matic Simonič, učenca OŠ Duplek, mentorica: Marina Herman

DR. PAVEL TURNER

Maruša LEBEN, Jana MAČEK, Nina GREIF*

Dr. Pavel Turner se je rodil 21. januarja 1842 kot prvi otrok kmetu Jožefu Turnerju in ženi Neži, roj. Terglaušnik, v vasi Planici, dobro poldrugo uro daleč od farnega središča na pohorskem pogorju framske fare, kjer je dobil prva znanja; poleg družine moremo omeniti Mateja Korošaka, Jurija Oroslava Cafu in učitelja Franca Domajnka. To okolje je nadarjenemu mladeniču dalo znanje, ki je bilo resda skromno, toda dobra osnova za njegovo izjemno bodočo izobrazbo in razgledanost. Ob njegovem rojstvu so pri hiši živeli poleg staršev tudi gospodarjev brat, dva hlapca in ena dekla. Leta 1842 so prinesli h krstu Pavla Turnerja. Jožefinske reforme so ustvarile framsko faro, ki je s svojo trivialno šolo od leta 1810 naprej poleg župnije odločilno vplivala na vzgojo, izobrazbo in življenjsko usmeritev mladega Framčana, saj gre za obdobje, ko so bili vpliv družine, šole in Cerkev veliko bolj ekskluzivni, kakor v 20. stoletju ali danes. Pozitivno pri tem pa je bilo, da je to svojevrstno okolje znalo in zmoglo izjemne talente ne samo odkriti, ampak jim tudi omogočiti razvoj njihovih izjemnih sposobnosti; Turner vsekakor sodi mednje. Turner je doživljal vsa obdobja ustavnega življenja Avstrije in slovenskega političnega razvoja po februarškem patentu: veliko slovensko volilno zmago v januarju 1867, taborsko gibanje, težek, včasih nesrečen boj za slovenske pravice pod nemškim liberalnim režimom, prehod v vladni tabor s Taffejevo vlado, nastanek glavnih dveh slovenskih strank in malega socialističnega tabora, zmago splošne in enake moške volilne pravice in nastanek 24 slovenskih volilnih krajev, ki so segali od Trsta do Ljutomera pa od Pomjana do Borovelj in Pliberka, vdor jugoslovanske miselnosti v slovensko politično življenje. Turner je doživljal vse slovenske težave in uspehe tistega časa: premajhen gospodarski prostor in izseljevanje, pa veliki napredek, ki nas je privedel od zaostalosti v narod s povsem izoblikovanim jezikom, razvito kulturo, znanostjo in umetnostjo, političnimi, kulturnimi in gospodarskimi društvi ter razvitim časopisjem.

Publicist, mecen in vzgojitelj dr. Pavel Turner se je šolal v času, ko je na področju osnovnega šolstva še veljal zakon iz leta 1805, imenovan Politična šolska ustava, z gimnazijsko reformo iz leta 1849 so namesto prejšnjih šestletnih uvedli osemletne gimnazije, ki so se končale z maturo. Prispevek na podlagi Turnerjevih spričeval, letnih poročil, rokopisnih spominov, objavljenih spominov njegovega sošolca in dobrega prijatelja Josipa Serneca povzema njegova dijaška leta na mariborski gimnaziji v letih 1857-1865. Predstavlja Turnerjev šolski uspeh po posameznih šolskih letih, njegovo življenje zunaj šole in še zlasti njegovo versko krizo, ki je bila povod ter eden od vzrokov, da je sedmi razred gimnazije opravil na Reki. Naslednje leto se je vrnil v Maribor in z odliko maturiral. Po maturi se je dal vpisati na klasično filologijo na dunajski univerzi, vendar tega študija ni začel, ker je odšel v Veliko Britanijo. Tako spričevala kot šolske ocene so skozi šolsko zgodovino doživljala zelo raznolik razvoj. Kot bomo videli iz Turnerjevih ocen, je sistem ocen v času njegovega gimnazijskega šolanja temeljil v glavnem na osnovni petstopenjski lestvici: odlično, zelo zadovoljivo, zadovoljivo, zadostno, nezadostno. Poleg znanja pri posameznih predmetih so ocenjevali tudi učenčevo redoljubnost, pazljivost in marljivost. V ta šolski sistem je z devetimi leti vstopil Pavel Turner. Najprej je obiskoval trivialko v Framu, katere začetki segajo po podatkih iz mape šole v Slovenskem šolskem muzeju v leto 1802, po podatkih, ki jih hranijo na šoli v Framu, pa v december 1808. V obeh primerih pa je začetnik zasilne šole v tem kraju Andrej Eberl, sicer čevljar in tkalec, ki je učil v mežnariji. Ko je Turner obiskoval framsko osnovno šolo, je bil pouk v sobi v skladišču slivniškega grofa, ki jo je le-ta dal brezplačno na razpolago. Tako je bilo do leta 1862, potem pa so za šolo vneti krajani na čelu s tamkajšnjim županom Francem Ratom to poslopje kupili, ga za silo preuredili, leta 1873 pa podrli in na njegovem mestu zgradilo novo šolsko poslopje. Pavla Turnerja je najprej učil pomožni učitelj Šipek, nato pa ga je za vse življenje pozitivno zaznamovalo delovanje nadučitelja Franca Domajnka. V podobno lepem spominu je Turnerju, ki je pozneje v veri ubiral svoja pota, ostal njegov prvi katehet framski kaplan Oroslav Caf, bodoči profesor na mariborskem bogoslovju, kamor ga je poklical škof Slomšek.

Po triletnem šolanju je Turner, kot zapiše sam, dosegel največjo dostojanstvo pohorskega fanta-postal je volar. Pasel je vole in z njimi vozil, pri čemer se je slaboten in k tuberkulozi nagnjen deček Pavel telesno zelo okrepil. Medtem se mu je vedno bolj krepila želja po nadaljnjem šolanju, tudi zaradi njegove lastne želje postati duhovnik. Ta slednja želja je bila takrat in še nekaj časa kasneje združena z iskreno in tako veliko pobožnostjo, da je ta začela presedati celo njegovi pobožni materi. S to različico sicer običajne odločitve kmečkih ljudi, da bodo šolali nadarjenega sina, si je ob podpori nadučitelja Domajnka, župnika Mateja Korošaka in kaplana Oroslava Cafu

Turner po dveh letih pridobil nadaljnje šolanje. Najprej je ponovno prišel v framsko šolo, da bi si osvežil med voli nekoliko zbledelo znanje, nato pa se je leta 1856, star že več kot štirinajst let, vpisal v 2. semester 3. razreda mariborske glavne šole z nemškim jezikom. Šola je bila za razliko od framske popolnoma nemška, kot glavna šola je bila ustanovljena leta 1870 kot naslednica deške šole, ustanovljene v 13. stoletju. Težave z nemškim učnim jezikom je Turner, ki je kasneje izpričal velik dar za tuje jezike, kmalu premagal. Prišel je v 4. razred in ga končal kot prvi med 120 sošolci. Poleg prijetnih stvari, povezanih z lepim uspehom, je Turnerju, vajenemu čistega pohorskega zraka, sedenje ob knjigah v Mariboru spet pokvarilo zdravje, začel je bruhati kri, da se je bilo prav resno bati jetike. Bolehnost ga je pregnala vso gimnazijo, ozdravil se je šele kasneje med svojim bivanjem v Angliji. Ker se je zavedal, da je šel tako rekoč na silo študirat, ni hotel staršev nadlegovati za podporo, ker je vedel, da se je tudi njim težko godilo. Tako je začel inštruirati otroke meščanskih družin, predvsem sina Sosipa in kasneje njegovo sestro Faniko mariborske pivovarniške družine Čeligi. Z omenjeno družino je navezal zelo prijateljske odnose. Po maturi si je za potovanje v Anglijo pri njih sposodil 100 goldinarjev. Turner je v šolskem letu 1863/64 odšel po lastnih spominih s poštnim vozom, na Reko, kjer so ga brez ovir sprejeli na gimnazijo. Prvi od njegovih novih profesorjev je bil Janez Trdina, ki ga je Turner že od prej dobro poznal, saj je že od prvih let na nižji gimnaziji prebral vse, kar se je Trdinovega dobilo v slovenščini. Trdina ga je sprejel nekoliko hladno in oprezno, kar pa naj ju ne bi oviralo, da ne bi kasneje postala iskrena dosmrtna prijateljca. Turner se je v zadnjem letu svojega gimnazijskega šolanja v šolskem letu 1864/65 vrnil na mariborsko gimnazijo.

Pavel Turner, ki je v 38-tih letih, kar je živel zunaj domovine, prepotoval velik del Evrope, ni znan le kot izobraženec, mecen in vzgojitelj, ampak tudi kot publicist. V publicistiki se kaže, da je bil Turner narodno visoko zaveden izobraženec, ki se je z nadarjenostjo, vztrajnostjo in delavnostjo dvignil iz svojega okolja na družbeni položaj, kakršnega so dosegli le redki Slovenci. Za svojo obsežno snov dopisovanja je iskal izvirne oblike in iz prakse razvil poseben tip publicistike s kombinacijo potopisa, dopisa in članka. Prvi je uvedel v slovensko novinarstvo feljton. Povsod, kjer je bival, je opisoval tudi šege in običaje. Tako se je ob spoznavanju življenja v Angliji navdušil nad redom, ki vlada v angleški družbi. Izčrpno je poročal tudi o anglikanski cerkvi. Našim cerkvam je ob tem priporočal več reda in skromnosti in več prave vere. V člankih je zelo rad primerjal tamkajšnje razmere z razmerami na Slovenskem ali pa s političnim stanjem v Avstriji. Ugotavlja tudi, da so Slovenci bolj prijazni in da v angleških vaseh ni tako živo kakor doma. Ni slišati veselega petja, ljudje ne posedajo po nepotrebem.

Dr. Pavel Turner, ki je videl glavno pot do kulturno narodne osamosvojitve v izobrazbi in vzgoji, je bil prepričan, da Slovenci potrebujejo 'zdravo in krepko slovstvo' in ne 'nihilizma', zato je nasprotoval sentimentalizmu Josipa Stritarja in bil odločen nasprotnik slovenske moderne (zlasti Cankarja), ki jo je imel za nezrel in neprebavljen leposlovni uvoz. V skladu s tem je (poleg Jurčiča in Aškercarja) za vrhunskega pisatelja smatral tudi Josipa Vošnjaka, katerega literarna prizadevanja je budno spremljal in izjemno cenil. Pavel Turner je ustanovil ustanovo z imenom: Dr. Pavla Turnerja ustanova za izpolnjevanje strokovne in svetovne izobrazbe absolviranih slovenskih pravnikov in filozofov. Ustanovi je zapustil vse premično premoženje in nepremično vinogradno posestvo v Krčevini, ki ga je bilo treba prodati in tudi ta denar nameniti za štipendije oz. podpore.

Dr. Pavel Turner je eden redkih Slovencev, ki so se obdali s svetovnim bliščem in kulturo, finančno uspeli ter ob tem ostali narodno zavedni in aktivni. Kot osebnost je bil izrazit vzgojitelj, mentor in skrbnik, ki se je v našo zgodovino vpisal kot edinstven primer mecena najvišjega razreda. Bil je močna osebnost s širokim znanjem in velikim vplivom na sogovornika, znal si je utreti pot do najvišjih evropskih znanstvenih, političnih in državnih krogov, ki jih je tudi sam vzgajal. Vzgajati Slovence po vzoru zahodne kulture, jih prepričati, da se morejo spogledovati s svetom, toda ohranjati in ustvarjati svojo kulturo, je bil Turnerju najvišji cilj. Tako se tudi v svoji 'mariborski dobi', ko je živel pod Kalvarijo, ni predal le delu, ki ga opravlja veleposestnik. Prevezel je predsedniško funkcijo Zgodovinskega društva v Mariboru, Dijaškega doma in opravljal še mnoge druge funkcije v korist ljudstva in znanosti, politično aktiven pa ni postal nikoli. Uspevalo mu je zaradi močne volje in seveda bogastva. Turner je na svojem posestvu v Krčevini pri Mariboru živel vse do svoje smrti. Turnerjev življenjski moto je bil: *Mortuus est sine luctu, Qui floruit sine fructu*, kar je v prevodu pomenilo: "Umrli je brez žalovanja, ker je cvetel brez sadu."

LITERATURA:

1. Friš D., Friš Matjašič M. *SHS Turnerjev zbornik. 1. natis. Maribor: Univerza v Mariboru, 2001. ISSN 1580-8122*

* Maruša Leben, Jana Maček, Nina Greif, *učenke OŠ Fram, mentorica: Tanja Ajd Krامل*

JOSIP PRIMOŽIČ-TOŠO

OBUDILI SMO LEGENDO

Matic LIPAJ *

Josip Primožič se je rodil 7. februarja leta 1900 v Ljubljani. Bil je najstarejši izmed štirih otrok v družini. Mama mu je zgodaj umrla in oče ni zmogel vseh obveznosti.

Josipa je sprejel stric z družino, ki je bila nekoliko številčnejša. Oče je odšel v Dalmacijo in si tam priskrbel službo, vendar se je kmalu vrnil. Josip je končal šest razredov ljudske šole. V šoli je oboževal telovadbo. Naučil se je nekaj osnovnih prvin. Zelo rad je hodil po rokah, se zvijal v različne poze, stal na glavi in oponašal artiste iz cirkusa. V tistih časih ni bilo veliko denarja za razne dobrine, tako je bilo tudi s Tošem in njegovo družino. Rad si je ogledal kakšno cirkuško predstavo na skrivaj, saj ni bilo denarja za vstopnico. Rad je risal tudi podobice, ki jih je prisoval iz svetega pisma in jih zamenjeval za žemljice. Za tisti čas so bile žemljice seveda veliko bogastvo. Ob začetku prve svetovne vojne je začel obiskovati prvi razred realke, a je zaradi težkega gmotnega položaja tetine družine prenehal hoditi v realko in se je začel učiti za livarja. Leta 1918, ko je dopolnil 18 let, je odšel na služenje vojaškega roka. Zaradi telesne šibkosti so ga po treh mesecih premestili v vojaško tovarno orožja Samasa v Ljubljano. Nato je pobegnil in živel kot hlapec na kmetiji na Dolenjskem. Leta 1921 je ponovno šel v Ljubljano in bil nato spet vpoklican na služenje vojaškega roka novoustanovljene države Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Takrat je tudi začel igrati nogomet in resneje telovaditi. Začel je vaditi na orodjih, igral je v gledaliških predstavah in začel portretirati svoje tovariše v vojski. V vojski je postal član Sokolskega društva Kraljevo in z vajami na orodjih nastopal po različnih krajih v Srbiji. Igral je tudi v različnih komičnih vlogah. Tam je dobil vzdevek Tošo, ki ga je spremljal vse življenje in se je tako tudi podpisoval. Leta 1923 se je vrnil v Ljubljano. Vpisal se je v društvo Sokol. Istega leta je njegovo nadarjenost opazil Stane Derganc, ki je bil takrat že znan telovadec. Pod njegovim vodstvom je začel resneje vaditi in se pripravljati za nastop na svojih prvih olimpijskih igrah v Parizu leta 1924. Nato se je aktivno ukvarjal s športom vse do leta 1940, ko se je posvetil slikanju.

Leta 1927 je postal prebivalec Maribora. Prvo službo mu je priskrbel Leon Štukelj, ki je bil takrat že zaposlen kot sodnik v Mariboru. Štukelj si je želel v svoji bližini telovadca, s katerim bi se skupaj pripravljala na tekmovanja. Tako je Tošo postal prebivalec Maribora in mu ostal zvest vse do svoje smrti leta 1985. V Mariboru si je ustvaril tudi družino. Poročil se je z učiteljico Avgusto Žoher. Zakoncema sta se rodila hči Maja in sin Jože, ki živita v Mariboru in hranita očetov arhiv. Bil je ljubeč oče, ki za nobeno ceno ne bi udaril ali kakorkoli hotel škodovati svojima otrokoma. Zaradi slabih izkušenj iz svojega otroštva s kartami in kartanjem doma svojim otrokom ni pustil kart. Spominjal se je, kako je njegov oče bil zasvojen s kartanjem. Ljubil je svojo ženo in ji bil zvest, tako kot tudi svojima otrokoma. Svoji ženi je rad pisal pisma. Z vseh tekmovanj ji je pisal vsak dan, pred poroko in tudi po njej. V pismih ji je opisoval dogajanje na prizorišču tekmovanj, pripravljenost drugih tekmovalcev ter željo, da se čim prej snidejo. Pisal ji je pisma pa tudi razglednice. Tako so ti dokumenti pričevalci tistega časa. Leta 1962 se je upokojil kot scenograf in ravnatelj tehnične delavnice Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru. Bil je humorist, ki je rad posnemal znane osebnosti in ljudi iz svoje bližine. Leta 1948 se je udeležil olimpijskih iger v Londonu kot sodnik. Rad je fotografiral in slikal ali skiciral svet okrog sebe. Tako je v njegovem arhivu mnogo slik, skic, fotografij, razstavnih katalogov, načrtov mest, olimpijskih izkaznic in še mnogo več bogastva.

Med prvimi v svetu je začel zagovarjati nov način gimnastike, to je kolebni, ki je v veljavi še danes. Leon Štukelj je leta 1924 o njem zapisal: »Toda videli bomo v kratkem njegovo telovadsko nadarjenost in skokovit napredek na vseh orodjih.« Leta 1928 so bile olimpijske igre v Amsterdamu. Na teh olimpijskih igrah je prejel srebrno olimpijsko kolajno na bradlji in bronasto kot član vrste. Največji uspeh je doživel na svetovnem prvenstvu v Luksemburgu leta 1930. Postal je najboljši telovadec na svetu v mnogoboju, na parterju, na bradlji in na konju z ročaji ter še bronast kot član vrste. Kljub uspehu, ki ga do sedaj še noben slovenski športnik ni dosegel – štiri prva mesta na enem tekmovanju, je bil skromno nagrajen za svoje dosežke. Za svoje izjemne športne dosežke je v Kraljevini Jugoslaviji leta 1939 prejel red sv. Save. Leta 1980 je prejel red zaslug za narod s srebrnimi žarki. Mesto Maribor mu je podelilo bronasti znak leta 1983.

Bil je velik športnik, samouk, ki nam dokazuje, da je za uspešno delo potreben talent, pa tudi vztrajnost in garanje. Bil je tudi slikar. Predvsem pa je bil topel in čuteč človek, ki je bil kljub velikim športnim uspehom skromen. Svoje medalje je imel shranjene kar v škatli za čevlje. Njegov sin je nekoč kot otrok to škatlo odkril in hotel medalje prodati kot staro železo. K sreči je to preprečil njihov znanec. Del njegovega arhiva in medalj je danes shranjen v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru, del arhiva pa je še vedno v družinski lasti. Veliko družin v Mariboru pa hrani njegove slike.

Naša šola se je temu velikemu Mariborčanu ter umetniku giba in čopiča poklonila leta 2006. Razstava v šoli je vzbudila veliko zanimanje medijev in javnosti. Nato se je razstava selila v Muzej narodne osvoboditve v Mariboru, na Prometno šolo Maribor ter Mestni muzej Ljubljana. Organiziranih je bilo nekaj srečanj in simpozij v Mestnem muzeju v Ljubljani, kjer je sodelovala tudi naša učiteljica zgodovine Marjetka Berlič. Ob 110. obletnici njegovega rojstva smo na šoli imeli razstavo njegovih scenskih osnutkov. Tako skrbimo, da njegov prispevek k svetovni gimnastiki ne gre v pozabo prav v mestu, kjer je preživel večino življenja. V zadnjem času pa je nastalo društvo, ki si je postavilo tudi cilj, da mu v Mariboru postavimo spominsko obeležje. Prav gotovo bi si tak spomenik glede na veličino njegovega dela zaslužil.

Umrl je 18. avgusta 1985 v Mariboru, tako ni doživel nastanka naše države Slovenije, zato je njegovo delo šlo nekako v pozabo, čeprav je bil uspešen kot Leon Štukelj, ki ima v Mariboru svoj trg, dvorano in spomenik. Morda je prav to, da ni doživel nastanka samostojne Slovenije vzrok, da ga v tej državi tako radi pozabljamo.

Na naši šoli skrbimo, da ne bo ostal pozabljen, saj je lahko njegovo trdo delo in skromnost navdih za današnje čase.

LITERATURA IN VIRI:

1. R. Šugman, M. Rožman, Josip Primožič Tošo. Olimpijski komite Slovenije. Ljubljana. 1996.
2. Pisma iz arhiva Jožeta Primožiča, Maribor.
3. R. Kocbek in A. Draksler, Tošo – obuditev legende. Raziskovalna naloga Mladi za napredek Maribora. Maribor 2006.

* Matic Lipaj, učenec OŠ Draga Kobala Maribor, mentorica: Marjetka Berlič

KLARA KUKOVEC – PRVA MARIBORSKA ZDRAVNICA

Nika HEHER *

Lansko leto je bila na naši šoli zanimiva razstava v okviru Dnevi evropske kulturne dediščine. Med predmeti iz šolske zbirke so bile tudi tekstilije, ki so nekoč pripadale prvi mariborski zdravnici Klari Kukovec. Kdo je bila torej Klara Kukovec in kaj ima skupnega z našo šolo?

Klara Kukovec (včasih tudi Kaja Lea) z dekliškim priimkom Doktor se je rodila 12. 7. 1883 v Hersonu v Ukrajini. Bila je iz premožne judovske družine. Klara si je že kot deklica želela postati zdravnica. Po končani gimnaziji leta 1900 ji oče sprva ni dovolil študija, a je zaradi njene odločnosti popustil in tako je odšla študirat medicino v Ženevo. Po treh letih študija v Ženevi so ji od doma sporočili, da so v rusko-japonski vojni izgubili vse premoženje, zato ne morejo več financirati njenega študija. Hoteli so, da se vrne domov, ona pa je bila prepričana, da ji bo kljub temu uspelo doštudirati. Odšla je v Bern, kjer je ponoči skrbela za paciente v sanatoriju, podnevi pa nadaljevala z dvema semestroma študija. Naslednjo službo je opravljala v Zürichu. Na tamkajšnji fakulteti za medicino je opravila en semester študija. Zadnji semester študija je Klara opravila v Lozani. Še istega leta se je poročila z Jankom Kukovcem, Slovencem iz Ljutomera, in mu rodila sina z imenom Vlado. Janko Kukovec je bil sin znanega štajerskega politika in posestnika Ivana Kukovca, govorca na prvem slovenskem taboru v Ljutomeru. V Zürichu je študiral gradbeništvo. Na delovnih mestih v Mariboru se je izkazal kot predavatelj, razumnik in spreten organizator. Videti je, da so se v tistem času napredni mladi moški radi poročali z ženskami, ki so bile ambiciozne in izobražene. Z začetka 20. stoletja poznamo kar nekaj zakonskih parov, kjer sta tako mož kot žena odigrala v družbi pomembno vlogo (npr. Marija in Rudolf Maister – borka za enakopravnost žensk in general). Mlada družina Kukovec se je odpravila na Štajersko, kjer je ona hotela odpreti zdravniško ordinacijo. Ker je bil Jankov domači Ljutomer premajhen, sta se odločila za takratno glavno mesto Štajerske, Gradec. Vendar je imela Avstrija omejitve pri priznavanju izobrazbe ženskam. Od Klare so zahtevali, da poleg "rigorozumov" opravi tudi izpit iz grščine, in sicer v državi, kjer je končala gimnazijo. Tako se je odpravila v Rusijo, kjer so le še na dveh gimnazijah predavali grščino, in sicer v Moskvi in Kazanu. Hotela je narediti ne le izpit iz grščine, ampak tudi diplomu, kar je predstavljalo dodatnih 26 izpitov. Ko je opravila izpit iz grščine in polovico medicinskih izpitov, je tako zbolela, da je povsem izgubila glas. Priznani zdravniki so diagnosticirali tuberkulozo, zato se je bala vrniti k možu in sinu, da ju ne bi okužila. Takrat se je odločila, da se odzove na poziv ruskih oblasti za boj proti koleri, kjer so bili veseli vsakega zdravnika. Poslali so jo v Baku ob Kaspijskem jezeru na parnik Turkmen, ki je plul iz Bakuja v takratno Perzijo (Iran). Morska klima je tako ugodno vplivala na njeno bolezen, da se ji je glas povrnil. Spoznala je, da so se zdravniki zmotili v diagnozi, da torej nima tuberkuloze in se lahko vrne k svoji družini. Pot jo je vodila najprej v domači Herson k staršem, nato k sinu v Ljutomer in na koncu še k možu, ki je takrat delal v Firencah. Ponovno je zanosila. Na Univerzi v Gradcu je kot prva zdravnica promovirala Maria Schulmeister leta 1905, istega leta sta sledili še dve. Sledil je petletni premor. Kot naslednja (četrt) diplomantka velja Klara Kukovec. Na graški univerzi so bili očitno precej nenaklonjeni študentkam. Klara je v svojih spominih opisala, da je le z neskončno vztrajnostjo dosegla pozitiven odgovor na prošnjo nostrifikacije. Tri tedne pred porodom sina Roberta, 6. 11. 1910, je diplomirala še v Gradcu. Od 26. 5. 1911 do 14. 6. 1915 je imela v Trstu zasebno ordinacijo. Očitno je bil Trst ženskam bolj naklonjen kot Gradec, vendar je tudi tam predstavljala novost. Med 225 zdravnikov je bila namreč edina zdravnica, poleg tega je bila tujka, ki ni znala italijansko. V svojih spominih je zapisala, da se je zato bala, da ne bo imela pacientov. Vseeno so jo že prvi dan, ko je odprla ordinacijo, obiskale tri stranke, in sicer Slovenke. V takratnem časopisju so objavili vest o prvi zdravnici v Trstu. V Slovencu so 31. 5. 1911 zapisali: »Prva zdravnica v Trstu, dr. Kaja Lea Kukovec je dobila od namestništva pravico, da sme izvrševati zdravniško prakso.« Po izbruhu prve svetovne vojne in posebej z odprtjem italijanske fronte med Italijo in Avstro-Ogrsko je bila družina Kukovec prisiljena zapustiti Trst in pobegniti v Ljutomer. Klara pa je pot vodila najprej na Dunaj, kjer je bila asistentka na ginekologiji v bolnici na Dunaju. Nato je bila v vojaški bolnici na Češkem. Od junija 1916 do konca avgusta 1918 je zdravila v begunskem taborišču Wagnerja pri Lipnici, kjer se je ukvarjala predvsem z internimi in infekcijskimi boleznimi (črne koze, trebušni tifus, griža). Begunsko taborišče v Wagnerju je bilo v času prve svetovne vojne prvotno zatočišče za begunce s Poljske. Leta 1914 jih je bilo skoraj 14.500, zato je kmalu prišlo do medčloveških, organizacijskih in sanitarnih težav. Povečali so taborišče z gradnjo novih barak, uredili

higienske razmere, tako da so se razmere v taborišču nekoliko izboljšale. Zaradi napredovanja avstrijskih čet proti Rusiji se je večina poljskih beguncev vrnila v domovino. Taborišče pa ni dolgo ostalo prazno. Po vstopu Italije v vojno so prišli begunci iz Italije, zahodne Slovenije in Istre. Od 1. 9. do 16. 12. 1918 je bila Klara Kukovec v Gorici, kjer je v sodelovanju z dr. Antonom Brecljem zdravila nalezljive bolezni.

Od 28. 12. 1918 do 3. 10. 1919 je bila Klara Kukovec v vojaški bolnici v Mariboru. To obdobje je lepo opisala v pismu, ki ga je poslala generalu Maistru. Po vojni je na Gosposki ulici 2 v Mariboru odprla zasebno ordinacijo za ženske in otroške bolezni. Iz seznama zdravnikov iz leta 1925 je razvidno, da je bila med vsega skupaj 36 zdravniki in zobozdravniki edina ženska. Tudi za Klaro Kukovec je kot kraj promoviranja zapisan Gradec in leto 1910, ker so očitno upoštevali le njeno avstrijsko diplomo, ne pa že švicarske. V tem seznamu se pojavita še dve zdravnici, ki pa sta doštudirali leta 1921 in 1927. Z začetkom druge svetovne vojne je kot Judinja morala iz Maribora. Zatekla se je v Ljubljano. Tik pred koncem vojne je ponovno doživela hud udarec – njenega mlajšega sina Roberta, ki je bil kirurg v partizanski bolnišnici pri Ljubnem ob Savinji, so ubili nemški vojaki. Po vojni se je za nekaj mesecev zaposlila v Ljubljani. Nato je odprla zasebno prakso za ženske in otroške bolezni, tokrat na Krekovi ulici 18 v Mariboru. Država ji je nacionalizirala stavbo, tako da je postala najemnica v lastni hiši. Poleg stanovanja je imela ordinacijo s čakalnico in prostorom za obsevanje, imenovanim terapija. Iz leta 1956 je ohranjen zapis obveščevalne službe o Klarinem potovanju v Moskvo. Tam je obiskala sestro, ki je bila pravnica. Leto in pol je morala čakati na potni list in na vizo. Obveščevalna služba je beležila tudi njena pisma v Moskvo, po vrnitvi domov je morala poročati o tem, kakšno je življenje v Rusiji. Kljub visoki starosti ni nehala delati kot zasebna zdravnica. V Nedeljskem dnevniku je izšel članek o njej, v katerem je novinar na koncu zapisal, da so še na dan intervjuja prihajali k njej pacienti, čeprav je bila stara že 92 let. Umrla je 31. 12. 1979, v 97. letu starosti. Dr. Eman Pertl je v nekrologu zapisal: »S svojo vztrajnostjo, neupogljivostjo in junaškim ravnanjem je v svojem dolgem življenju marsikaj prestala, mnogokrat tvegala.« Posebno značilna pa je misel, ki jo je Klara Kukovec sama zapisala: »V svojem življenju sem mnogo poskušala, se marsičesa lotila, a zmerom dosegla svoj cilj.«

Klara Kukovec je s svojim življenjem in delom dokazala, da se je v življenju vredno boriti in delati. Predmeti, ki jih iz njenega življenja hranimo v šoli, pa so povezani z njeno pravnikinjo, ki je nekoč učila na naši šoli. Prav ona je najbolj zaslužna za vedenje o njenem življenju in delu.

VIRI:

1. http://hs.zrc-sazu.si/Portals/0/sp/hs9/HS9_pdf_5_Horvat.pdf (dostop 26. septembra 2012)

* Nika Heher, učenka OŠ Draga Kobala Maribor, mentorica: Marjetka Berlič

IKO OTRIN - LEGENDA MARIBORSKEGA BALETA

Nika ZADRAVEC *

Iko je bil slovenski plesalec, baletni pedagog, mariborski baletnik, koreograf, predavatelj, profesor glasbe. Ko sem bila majhna, je balet navdušil tudi mene. Iko je tudi moj vzornik.

Kaj je balet? Balet je ples romantičnega stila. Plešejo ga v skupinah ali solistično. Nedvomno gre za govorico človeškega telesa. Pino Mlakar, nestor slovenskega baleta, je zapisal, da je zmeraj bil vesel, če je na svoji poti srečal koga, ki je kazal zanimanje za umetnost telesnega giba. Eden takih je bil Iko Otrin.

Iko Otrin se je rodil 25. 1. 1931 v Zemunu (del Beograda). Rodil se je očetu Ivanu in materi Milici. Imel je mlajšega brata in obiskoval je osnovno šolo v Zemunu. Pozneje so se preselili v Bežigrad, kjer je nadaljeval šolanje. Bil je odličen učenec. Iko in njegovi sovrstniki so že v času osnovne šole uprizarjali gledališke igre. Po osnovni šoli je nadaljeval z izobrazbo na 3. realni gimnaziji, kjer se je tudi izkazal z odličnim znanjem. Že takrat so opazili, da je Iko nadarjen za glasbo. Pozneje se je pridružil Kulturnemu društvu Jože Mokrič.

Po 3. realni gimnaziji se je usmeril v glasbeno področje. Kasneje je diplomiral kot profesor glasbe. Prislужil si je tudi diplomu Glasbene akademije. Oboje je opravil v Ljubljani. Nekega dne si je ogledal baletno predstavo Pina Mlakarja. 1946. leta ga je v Srednjo glasbeno in baletno šolo v Ljubljani sprejel Pino Mlakar. Postal je baletni plesalec.

1950. leta je postal član ansambla Opere in baleta v Ljubljani. V štiriletnem obdobju so bile njegove najpomembnejše solistične vloge v *Pepelki*, *Ljubezni in pravdi* ter *Vragu na vasi*.

Iko ni le plesal, ampak je ustvaril številne baletne in operne scenarije. S svojo plesno, koreografsko in pedagoško ustvarjalnostjo je pustil najmočnejši pečat v Novem Sadu in Mariboru. 1959. leta se je vključil v mariborski baletni ansambel. Med leti 1964 in 1970 je deloval v Novem Sadu, kjer je bil plesalec, koreograf in vodja baletnega ansambla. V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bil vodja baleta v Mariboru. Ustvaril in vodil je Baletni studio v Operi in baletu v SNG Maribor. Njegova pomembna vloga je tudi pri ustanovitvi Nižje in Srednje baletne šole v Mariboru.

Iko je s svojim plesom izražal samega sebe, svoja čustva, videnja, hrepenenja... Nekoč je povedal "*Ljudje plešemo o sebi ... Ne plešemo o stvarih okoli sebe ...*" Bil je vizionar, kar je dokazal z revolucionarno plesno predstavo *E=MC²*, že pred petdesetimi leti.

Iko Otrin je bil zanimiv plesalec, bil je zvest klasičnemu baletu in folklornim plesom. Raziskoval je ljudske plesne in običaje po raznih krajih bivše Jugoslavije. V Ljubljani je ustanovil folklorno skupino Zeleni Jurij. Ko je služboval v Novem Sadu, je vodil folklorno skupino kolo v Beogradu. Predaval je na številnih folklornih kongresih.

Svoje znanje o baletu je objavljial s številnimi članki v strokovni literaturi. Napisal je tudi veliko knjig. Ena izmed najbolj zanimivih je bila knjiga – priročnik o sistemu plesne vzgoje in vaje, *LA LA BUM*. Tisti, ki bi radi malo več poizvedeli o baletu, si preberite *SLOVAR BALETNIH IZRAZOV IN KORAKOV*. Nekateri, ki boste obiskovali ali že obiskujete srednjo baletno šolo, se boste učili iz knjige *RAZVOJ PLESA IN BALETA*. Napisal je tudi *OBLIKE SLOVENSkih IN LJUDSKih PLESOV* in *BJELAŠNICI LJUDSKI PLESI V MORAVCIH* skupaj z Marijo Jagodič.

Izpopolnjeval se je še v tujini. Obiskal je naslednje kraje: Essen (Nemčija), New York (ZDA), Los Angeles (ZDA) in Champaigne.

Gostoval je v številnih mestih: Beograd, Zagreb, Novi Sad, Osijek, Ljubljana, Priština, Los Angeles, Essen, Kijev in številna druga.

Za svoje delo je prejel več nagrad in priznanj:

- Zlato značko Zveze kulturnih organizacij za zasluge pri razvoju in proučevanju ljudskih plesov,
- Veliko Glazerjevo nagrado za življenjsko delo leta 1998,
- Pečat mesta Maribora ob petdeseti obletnici umetniškega delovanja,
- Veliko nagrado Društva baletnih umetnikov Slovenije za življenjsko delo.

IKO OTRIN je preminil 29. 7. 2011 v Ljubljani.

Naj zaključim : Štiristoletna zgodovina baleta dokazuje, da je bil ples zmeraj del človekovega življenja. V zadnjih nekaj desetletjih ga je ustvarjal tudi Iko Otrin. Zakaj je Iko pomemben Mariborčan? Njegov prispevek k zgodovini baleta je bil izjemen. Zelo dragocena pa je bila njegova ustvarjalnost, katero je spodbujal pri mladih plesalcih. Mnogi so postali uspešni baletni plesalci. Kot učitelj, plesalec in koreograf je veliko prispeval k zgodovini plesa. Pod njegovim vodstvom se je začelo novo obdobje mariborskega baleta. Na oder je postavil številne baletne predstave in v Maribor privabil odlične baletne plesalce in soliste. Naše gledališče je po njegovi zaslugi dobilo bogat in raznolik baletni program. Spada nedvomno med ugledne osebnosti Maribora.

LITERATURA in VIRI:

1. Iko Otrin: Legenda mariborskega baleta, Debora, Ljubljana, 2006.
2. http://sl.wikipedia.org/wiki/Iko_Otrin
3. <http://www.rtv slo.si/kultura/oder/umrl-je-plesalec-baletni-pedagog-in-koreograf-iko-otrin/263020>
4. <http://www.drustvo-krog.si/folklor/iko.html>

* Nika Zadavec, učenka OŠ Kungota, mentorica: Marica Čerič

FRANC KIRAR – VELEČEBELAR, IZUMITELJ, KMET IN ŽUPAN

Barbara ZORMAN, Laura CINGLARIČ, Nuša PETRIČ, Žan KELBIČ*

Rodil se je 16. 10. 1893 v Križevcih pri Ljutomeru. Umrli je 21. 5. 1978.

Že s 15 leti je začel čebelariti pri svojem stricu župniku v Malečniku. Znanje si je nabiral v knjigah: Umni čebelar in iz knjige Antona Janše. Prvi panji so bili »dunajčani«.

Ob obiskovanju gimnazije se je učil tudi mizarstva. Od leta 1909, ko je njegov oče kupil od lavantinskega konzistorja posestvo v Hrenci pri Malečniku, se je ukvarjal tudi s sadjarstvom in vinogradništvom. Na samem začetku svojega čebelarjenja se je zavedal, da bo moral sam izdelovati panje. Načrtoval je velik čebelarski obrat, ker je bil prepričan, da je le z velikim številom panjev mogoče pridelovati velike količine medu. Za takšen obrat so bili potrebni tudi ustrezni panji. Ker mu noben obstoječi panj ni odgovarjal, je začel snovati svoj panj, ki bo nudil čebelam udobno bivališče, njemu pa uporabno orodje.

Med 1. svetovno vojno je bil avstro-ogrski vojak (štabni vodnik), bil pa je tudi Maistrov borec za severno mejo. Leta 1918 je že čebelaril brez matične rešetke in na toplo stavbo, že leta 1921 pa je čebelaril v panju, ki mu danes rečemo Kirarjev panj tipa A, panj z označbo KA ali Kirarjev mali panj ali kar »mali kirar«. Leta 1926, ko je zaposlil kot svojega pomočnika Antona Škofa, ki je pri njem služboval polnih 40 let, je imel že 400 panjev, na vrhuncu svojega čebelarjenja pa je imel 740 panjev lastnega tipa. Ob tem je imel še 360 rezervnih družin v polovičnih in tri- ter štirisatnih panjih (satarjih).

Leta 1948 je razvil večjo različico svojega panja, ki ga danes imenujemo Kirarjev panj tipa B ali »veliki kirar«. Bil je znan prevoznik čebel po Slovenskih goricah, Dravske polju, Pohorju. Za prevoz je najprej uporabljal težke vozove s konjsko vprego. Ker je čebele premetavalo in treslo, je vozove opremil z vzmetmi. Čez slovensko mejo pa je vozil v Liko, na dalmatinske otoke, v Hercegovino, celo v Makedonijo. Kupil si je nov Ford tip A 1928. leta. S tem avtom je bil nerazdružljiv 50 let in je postal prava legenda.

Bil je pomemben vzrejevalec matic kranjske čebele. Posebej je pazil na selekcijo in oprашevanje. Matice je opráševal na plemenilni postaji na Klopnem vrhu na nadmorski višini 1300 m, kjer je sodeloval z znanim vzrejevalcem matic Julijusom Pokornijem.

Kranjska čebela je miroljubna do čebelarja in ni preveč dovzetna za ropanje s strani drugih čebel. Zdravstveno je skoraj popolnoma odporna proti bolezenski pršičavosti čebel, je pa tudi dokaj odporna proti noseimi in čebelji gnilobi ter proti varozi čebel. (wikipedia)

Aktivno je čebelaril 65 let, zadnjih 10 let le za dušo. Za čebele je največji udarec, če odpove čebelar. Tako je potonilo velečebelarstvo v Malečniku. Ostali so le praktični izumi še vedno sodobnega čebelarstva. V bogati čebelarski karieri je sprejel veliko število skupin čebelarjev, jim predstavil svoj način dela.

Za zasluge na področju čebelarjenja je prejel priznanja:

- diplomu Kmetijske šole v Mariboru,
- postal je častni odbornik Čebelarskega društva za Maribor in okolico,
- od ČZS je prejel red Antona Janše I. stopnje
- prejel je diplomu za izjemne zasluge na področju čebelarstva in izumiteljskih dosežkov v korist napredka čebelarske tehnologije v Sloveniji.

Bil je izkušen kletar-vinogradnik. Znal je pripraviti posebno medico – sladko, opojno in močno, ki je nadomeščala celo vino. Prideloval je razne medene izdelke, poleg medenega žaganja in medice tudi medene likerje. Na žalost so njegovi recepti ostali nerazkriti.

Kot politik je prebrodil zahtevno kariero župana v najbolj kritičnem trenutku, ob prihodu okupatorja tj. na začetku druge svetovne vojne, ko je diplomatsko rešil prehod slovenske občinske vlade v novo okupatorsko. Brez posledic je v svojem kraju vodil gospodarsko politiko in reševal krajevne probleme v korist zavednih Slovencev. To mu je uspelo zaradi dobrega znanja nemščine.

Krajani Malečnika bolj malo poznamo delo in izume Franca Kirarja. Nekaj čebelarjev uporablja njegove panje. Ko smo se lotili naloge, smo ugotovili, da skoraj ni literature o njem. Poklicali smo njegove naslednike, ki so nam z veseljem odstopili navedeno literaturo. O g. Kirarju in njegovem delu smo se pogovarjali z njegovim sinom Mirkom in čebelarjem iz Malečnika g. Ignacem Harbom.

Z nalogo želimo predstaviti pomembno osebnost Malečnika, ki s svojim delom presega meje domačega kraja. Ponosni smo nanj.

LITERATURA IN VIRI:

1. Jože Resnik, Jubilej kmeta in čebelarja , izumitelja, ki ga ni mogoče prezreti, Slovenski čebelar, št. 11, 1973
2. V. Pušnik et. al., Kirarjev panj in čebelarjenje z njim, Čebelarska zveza, Maribor, 2009
3. http://sl.wikipedia.org/wiki/Kranjska_%C4%8Debela

* Barbara Zorman, Laura Ciglarič, Nuša Petrič, Žan Kelbič, učenci OŠ Malečnik, mentorica: Marija Gerlič

EDVARD GLASER

Urša FERLEŽ, Nika MIHAJLOVIĆ *

Edvard Glaser je bil prvi slovenski zdravnik transfuziolog, dr. znanosti; bil je primarij, docent, profesor.

Rodil se je 5. februarja leta 1922 v Mariboru, kjer je leta 1946 tudi maturiral. Istega leta se je odpravil v Zagreb in tam končal študij medicine. Razporejen je bil na »transfuzijsko postajo« Splošne bolnišnice Maribor, kjer je bila njegova predstojnica dr. Drina Gorišek, po njeni smrti pa je leta 1962 postal tudi sam njen predstojnik. Dve leti kasneje, leta 1964, je opravil specialistični izpit v Beogradu in postal prvi specialist transfuziologije v Sloveniji. Leta 1965 se je transfuzijska postaja bolnišnice Maribor preimenovala v oddelek za transfuziologijo in imunohematologijo. Oddelek je z Glaserjevo zavzetostjo in pod njegovim odličnim vodstvom postal učni oddelek, ne samo za Slovenijo, ampak za celotno tedanjo Jugoslavijo. Leto po preimenovanju oddelka je bil Glaser imenovan za primarija. Uvajal je novosti s področja organizacije, diagnosticiranja in zdravljenja. Kot prvi slovenski transfuziolog si je pridobil tudi akademski naslov doktorja znanosti. Izvoljen je bil za docenta in leta 1982 za izrednega profesorja imunohematologije na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani. Deloval pa ni le na področju svoje stroke, temveč se je zavzemal tudi za uvajanje patronažne službe na mariborskem področju. Bil je predsednik Društva za boj proti raku v Mariboru, član Izvršnega odbora visokošolskih profesorjev mariborske Univerze, predsednik Sklada za izgradnjo Splošne bolnišnice Maribor, dolgoletni tajnik Slovenskega zdravniškega društva Maribor, član Mestnega odbora Rdečega križa ...

Skozi svojo dolgoletno kariero je organiziral veliko seminarjev, na katerih se je predstavil ne le kot organizator, temveč tudi kot predavatelj, kot na primer:

- Transfuziološko-hematološki dnevi,
- Serološke preiskave nosečnic,
- Medicinska sestra in transfuziologija,
- VIII. kongres transfuziologov in hematologov Jugoslavije v Mariboru in mnogo drugih.

Veliko je imel pedagoškega dela, sodeloval je na raznih kongresih, seminarjih in simpozijih doma in v tujini (Avstrija, Nemčija, Madžarska, Poljska, Grčija, Turčija, Francija, Italija, Anglija, Rusija, Kanada, Združene države Amerike ...), med drugim je sodeloval na simpoziju ob 500-letnici rojstva Andreja Perlacha, dekana Medicinske fakultete ter rektorja Univerze na Dunaju. Prav tako je sodeloval na simpozijih ob 500-letnici rojstva Philippusa Aureolusa Theophrastusa Bombastusa von Hohenheima – Paracelsusa, ob 100-letnici odkritja rentgenskih žarkov (1998) ...

Bil je soavtor veliko učbenikom, pisal je samostojne publikacije, prispevke in bibliografske podatke, ki obsegajo okoli sto člankov.

Bil je najzaslužnejši za ohranitev pobreškega pokopališča, za zavedanje njegove zgodovinske vrednosti in pridobitev statusa evropske kulturne dediščine, pa tudi za obsežno monografijo o mariborskih pokopališčih skozi čas. Žal ni dočakal izida obsežnega in reprezentativnega zbornika - monografije, ki jo je soustvarilo ob Glaserju še več kot dvajset strokovnjakov, tudi iz tujine. To je zajetna, razkošno opremljena knjiga Mariborska pokopališča v mozaiku časa in evropske kulture. Najzaslužnejši je, da niso pobreškega pokopališča ukinili, prekopal grobov in posmrtnih ostankov odnesli na druge, od središča mesta, oddaljene kraje. Predvsem pa je pobreško pokopališče vključil v prestižno združenje ASCE, ki se intenzivno ukvarja z ohranitvijo pomembnih pokopališč kot bogate evropske kulturne dediščine.

Bil je strasten navijač nogometnega kluba NK Maribor, kjer je postal l. 2004 član nadzornega sveta kluba.

Leta 2000 je prejel častni znak svobode Republike Slovenije z naslednjo utemeljitvijo: »za dolgoletno nesebično, požrtvovalno zdravniško in humanitarno delo«.

Leta 2004 je prejel naziv častni občan Maribora, tako mu je mesto izkazalo hvaležnost za njegov neprecenljiv prispevek k razvoju krvodajalstva pri nas, saj je bil začetnik sodobne jugoslovanske in slovenske hematologije,

predani zdravnik, ki je zelo zgodaj zaznal, da je za dobro delovanje krvodajalstva potrebno odlično sodelovanje humanitarnih organizacij, motivatorjev in organizatorjev krvodajalskih akcij kot tudi nenehno razvijajoča se stroka.

Čeprav je ob uvajanju novosti velikokrat naletel na ovire, je z entuziazmom uresničeval svoje napredne vizije tako na strokovnem kot družbenem področju. Edvard Glaser je bil tudi izjemen družinski oče, človek in prijatelj, ki so ga odlikovali strpnost, uglajenost in vedrina.

Preminil je leta 2007 v častitljivem 85. letu starosti.

VIRI:

1. http://www.szd.si/user_files/vsebina/Zdravniski_Vestnik/vestnik/st2-4/st2-4-256-257.htm (1. 10. 2012)
2. http://sl.wikipedia.org/wiki/Edvard_Glaser (1. 10. 2012)
3. http://www.szd.si/user_files/vsebina/Zdravniski_Vestnik/vestnik/st2-4/st2-4-257-258.htm (1. 10. 2012)
4. <http://web.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2010011405503199> (1. 10. 2012)
5. <http://www.revijakapital.com/mariborcan/clanki.php?idclanka=393> (1. 10. 2012)
6. <http://www.nkmaribor.com/novice/?id=289> (1. 10. 2012)

* Urša Ferlež Nika Mihajlovič, učenki OŠ Franceta Prešerna, mentorica: Mirjana Colnarič

ARNOLD TOVORNIK

Mirjam MOTALN, Julija STRUNČNIK *

Rodil se je 13. januarja 1916 orožniškemu stražmojstru Martinu in Mariji v Selnici ob Dravi. Bil je dramski igralec ter član SNG Maribor.

V Selnici je končal 5 razredov osnovne šole in se nato vpisal v gimnazijo. Po končani gimnaziji ga je pot vodila v Beograd, kjer se je vpisal v vojaško intendantsko akademijo. Do začetka druge svetovne vojne je v Mariboru služboval kot intendantski podporočnik. Med okupacijo je bil zajet in interniran. Kmalu je bil izpuščen in postal intendant v mariborski vojni bolnici, nato pa je še dve leti služboval v jugoslovanski vojski. Leta 1947 postal član Slovenskega narodnega gledališča Maribor.

Začel je z manjšimi, večinoma komičnimi vlogami, nato oblikoval vedno zahtevnejše like. Bil je zastaven silak, priljuden in humoren, igral pa je tudi nežne, krhke in tragične osebnosti; v vlogi kmečkega premetenca je bil enako uspešen kot v vlogi znanstvenika.

Kot gledališki igralec je oblikoval vrsto dramskih vlog v klasičnem dramskem repertoarju (vloge: sodnik Zalamejski v Calderonu, vitez Tobija v Kar hočete, naslovna vloga v Othellu, Kaliban v predstavi Vihar...), zelo uspešen je bil v sodobnih gledaliških delih (Doolittle v Pigmalion, Kuhar v Mati Korajža, naslovna vloga v Galileo Galilei, Čebutikin v Tri sestre...) opazen je bil njegov delež pri oblikovanju značilnih vlog domačih del. Zelo popularni so bili njegovi nastopi v filmih, na radiju, na televiziji, pa tudi neposredni komedijanški nastopi na različnih prireditvah.

Najširšemu občinstvu se je priljubil z likom v selniškem narečju govorečega Purgatovega Štefa, s katerim je nastopal po radiu idr. prireditvah ter smešil človeške slabosti.

Tovornik je prvič nastopil v filmu Tri četrtine sonca leta 1959. Nastopil pa je še v filmih: Akcija, Ples v dežju, Tistega lepega dne, Amandus, Grajski biki, Peta zaseda, Rdeče klasje, Poslednja postaja, Let mrtve ptice, Idealist... Za svoje igralsko delo je leta 1961 je prejel nagrado Društva dramskih umetnikov Slovenije, leta 1966 nagrado mesta Maribora za splošno kulturno-igralsko delo, leta 1968 je prejel nagrado Prešernovega sklada za vlogo Jura Krefla v Potrčevi drami Krefli v izvedbi SNG Maribor, leta 1970 nagrado Sterijinega pozorja, leta 1971 nagrado Borštnikovega srečanja, leta 1972 pa je prejel Borštnikov prstan, najvišje priznanje v slovenskem prostoru. Njegova življenjska pot se je končala 4. junija 1976 v Mariboru.

Veljal je za enega najboljših slovenskih komikov, uspešen pa je bil tudi kot ustvarjalec zahtevnih gledaliških vlog.. Selničani se zavedamo njegove pomembnosti, zato so mu postavili spomenik, ki stoji pred kulturnim domom. Po njem je bil poimenovan kulturni dom, a so ga po denacionalizaciji poimenovali v Kulturni dom A.M. Slomška.

LITERATURA IN VIRI:

1. Selnica ob Dravi, Bernard Rajh, Selnica ob Dravi: Krajevna skupnost, Selnica ob Dravi, 1993.
2. Boršnikovo srečanje 1977 Maribor, Branko Kreft, Maribor, ČGP Mariborski tisk.
3. Slovenske filmske zvezde, Bojan Kavčič, Slovenski gledališki in filmski muzej, Ljubljana, 1993.
4. Mala splošna enciklopedija, DZS, Ljubljana, 1976.
5. <http://www.freewebs.com/geogregor/osebnosti.htm> (2.10.2012).
6. <http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:3906/VIEW/> (25.9.2012)

* Mirjam Motaln, Julija Strunčnik, *učenci OŠ Selnica ob Dravi, mentorica: Emica Škrinjar*

ČEVLJARČEK (igra)

Tjan PREMZL, Kornelija BABIČ, Nika SMOGAVC CESTAR *

Pripovedka o čevljarčku, ki je rešil Maribor pred Turki

Učenki prvega razreda Nika in Kornelija se srečata in se pogovarjata o knjigah. Kornelija zna že dobro brati in rada sama bere izbrane knjige. Včasih jih bere ali pripoveduje tudi sošolcem. Mama ji je razložila, kaj je legenda in kaj je pripovedka, saj je profesorica slovenščine. Ko se z Niko pogovarjata o prebranih knjigah, ji Kornelija pojasni, da je legenda zgodba o življenju Jezusa ali svetnikov in pripovedka je zgodba, ki razlaga neko zanimivost ali junaštvo. Potem se spomnita na čevljarčka, ki je rešil Maribor pred Turki. Letos so knjigo brali v šoli, pa še na kulturnem dnevu so se sprehajali po čevljarčkovi poti. Pridruži se jima sošolec Tjan. Čisto je podoben čevljarčku. Tudi on je majhen, radoveden, predvsem pa pogumen. Dobro pozna pripovedko o čevljarčku. Sošolkama pove, da jo je že pred skoraj sto leti zapisala Elza Lešnik, učiteljica v Vitanju. Leta 1925 je v časopisu Slovenski gospodar bila zapisana novica o izidu knjige Šumi, šumi Drava. Natisnila jo je tiskarna svetega Cirila v Mariboru. V tej drobni knjižici, je bila zapisana tudi zgodovinska pripovedka Rešitelj mariborskega mesta. Priporočali so jo v uporabo vsem učiteljem in mladini. Mali čevljarček se je sam ponudil, da zapusti oblegano mesto preoblečen v Turka. Ponoči se je splazil do zapornic. Spustil je vodo v jarek in speči Turki so utonili. Ostali Turki so pobegnili in tako je bil Maribor rešen. Nika ima s seboj knjigo Čevljarček, ki jo je napisala Maja Brodschneider Kotnik, ilustrirala pa Kiki Omerzel. Slikanico je izdala Založba KMŠ iz Maribora leta 2009. V šoli so jo večkrat prebrali. Njej je bolj všeč, saj ji tudi ilustracije mnogo povedo.

LITERURA IN VIRI:

1. Čevljarček (napisala Maja Brodschneider Kotnik, Maribor 2009)
2. Šumi, šumi Drava (napisala Elza Lešnik, Maribor 1938)
3. Slovenski gospodar (na internetu www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-UI5ZQNQET/...15a5.../PDF)
4. Lešnik Elza (na internetu sl.wikiversity.org/wiki/Lešnik,_Elza)

* Tjan Premzl, Kornelija Babič, Nika Smogavc Cestar, učenci OŠ Starše, mentorica: Jana Dobnik

GENERAL RUDOLF MAISTER

Tina GOZNIK, Domen LEŠ: *

General Rudolf Maister je najbolj znan kot organizator boja za severno slovensko mejo in zaslužen, da so meje, tam kjer so. Bil je general in pesnik. Rodil se je 29. 3. 1874 v Kamniku kot najmlajši sin Franca in Frančiške. Ko je dopolnil šest let se je družina preselila v Mengeš. V osnovno šolo je hodil v Mengšu in v Kranju, nižjo gimnazijo je končal v Kranju, 5. in 6. razred gimnazije pa je obiskoval v Ljubljani. Bil je odličnjak. Oče mu je umrl še preden je zaključil nižjo gimnazijo. Takrat se je z mamo preselil v Ljubljano na Židovsko stezo 6. Ker ga mama ne bi mogla vzdrževati med študijem, je po 6. razredu gimnazije odšel na Dunaj v Domobransko kadetnico. Kadetnico je končal leta 1894, takrat mu je bilo 20 let.

Leta 1895 je napredoval v čin poročnika. Prve častniške službe je Rudolf Maister opravljal v regimentih v Ljubljani in Celovcu. Ves čas je zelo skrbno načrtoval svoje izpopolnjevanje. Že kot mlad poročnik se je vpisal v jahalno šolo za pehotne častnike (1896–97), končal je tudi orožarsko šolo. V njegovih dokumentih iz tistega časa lahko preberemo o posebnih veščinah, ki jih je že obvladal: bil je telovadec, sabljač, plavalec, smučar, risar in kolesar.

Leta 1905 se je poročil s svojo izvoljenko z Marijo Stergerjevo, bogato hčerko deželnega sanitetnega inšpektorja. S to poroko si je povišal družbeni položaj med uglednimi meščani. V zakonu sta se mu rodila dva otroka, Borut in Hrvoje.

V letih 1906/07 se je spet šolal na častniški šoli armadnega zbora v Gradcu, kar mu je omogočilo napredovanje po častniški lestvici. Leta 1908 so Rudolfa premestili v poljsko Galicijo, na daljni severovzhod monarhije, ki je veljal za »Sibirijo« avstroogrške vojske. V galicijsko trdnjavo Przemysl se je Maister preselil s svojo družino in materjo. Kot novopečeni poveljnik podčastniške šole je Rudolf Maister svoje naloge sprejel resno in je osebno uril bodoče podčastnike. Zaradi napora in prevelike vneme pa tudi zaradi ostre severne klime se je pri vojaškem urjenju hudo prehladil in zbolel za pljučnico. Moral je oditi na dolgotrajno zdravljenje v Dalmacijo in celo v Egipt, vendar se mu prejšnje trdno zdravje ni več povrnilo. Premeščen je bil k črni vojski (pomožne čete avstroogrške vojske), kamor so sprejemali častnike in vojake, ki niso zmogli večjih naporov trde vojaščine. Leta 1913 je stotnik Rudolf Maister postal poveljnik črne vojske v Celju. Ob izbruhu prve svetovne vojne leta 1914 je bil Maister premeščen v Maribor, kjer je prevzel odgovorno delo vodje vojaških skladišč. Zaradi dobrega vojaškega znanja je junija 1916 postal začasni poveljnik črne vojske za vso Spodnjo Štajersko. Slovenski Narodni dom v Mariboru je postal za Maistra shajališče domoljubnih somišljenikov. V nekakšni slovenski oazi so se srečevali slovenski domoljubi in izobraženci. To seveda nemški mariborski politiki ni bilo všeč in so Maistra marca 1917 disciplinsko premestili v Gradec in ga izolirali.

Sredi leta 1917 je mnogonarodna avstro-ogrška monarhija že pokala po svojih krhkih šivih. Tega leta je dr. Anton Korošec posredoval pri cesarju Karlu v zadevi zlonamernege preganjanja majorja Rudolfa Maistra. Ta je namreč prestajal zaporno kazen, a je po rednem napredovanju postal major. Po posredovanju dr. Korošca je major Rudolf Maister spet poveljeval Mariboru in Spodnji Štajerski, saj je bil imenovan za njenega stalnega poveljnika.

Sredi leta 1918 je bilo tudi najbolj nejevernim jasno, da bo vojne kmalu konec. Nemški poveljniki so zadnjega oktobra že sklenili, da bo Maribor zaradi »nemškega« značaja priključen novi avstrijski republiki. Major Maister, poveljnik mariborskega črnovojniškega okrožja, je imel v vseh ostalih enotah »svoje« ljudi, ki so ga obveščali o ukrepih nemških poveljnikov. 1. novembra je nemški mestni poveljnik polkovnik Holik na sestanku seznanil poveljnike enot, da Mariboru in okolici grozi velika nevarnost, da bodo stotisoči vojakov ogrozili varnost in red. Holik je začel razlagati ravnanje vojske in svoje videnje Maribora, ki ga je samoumevno »priključil k Nemški Avstriji«, je major Maister nenavadno vzkipele: »Ne priznavam vaših točk! Maribor proglašam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in nad vso Spodnjo Štajersko. Kdor bi se na območju mojega poveljstva upiral mojim ukazom, pride pred moje vojaško sodišče.« Tako so se vsi častniki z višjimi čini začasno podredili majorju Rudolfu Maistru. Maister je zahteval od Narodnega sveta, da ga takoj poviša v generala, ker le s tako visokim činom in generalsko avtoriteto je lahko uspešno nastopal proti nemškimi častnikom. Narodni svet se je sprva obotavljal pred povišanjem s preskokom kar dveh činov, a na koncu je Narodni svet za Štajersko majorju Maistru le podelil čin generala. Narodna vlada v Ljubljani je očitala

Narodnemu svetu, da je dal Maistru prevelika pooblastila. Čez en mesec pa so tudi v Ljubljani majorja Rudolfa Maistra potrdili »za polkovnika z naslovom in značajem generala«.

Nemški politiki so v Mariborskem mestnem svetu že od 1. novembra zbirali nemške častnike in moštvo, da bi ustvarili »Schutzwer« - mestno varnostno stražo. General Maister se je nekaj časa upiral ustanovitvi »Schutzwehra«, vendar je kmalu spoznal, da ima premalo vojakov za vzdrževanje reda ob vračanju stotisočih frontnih vojakov skozi Maribor. Pod silo razmer je Maister začasno pristal na ustanovitev Schutzwehra kot narodne straže mesta Maribor, vendar samo pod njegovim poveljstvom. General Maister je razpisal slovensko mobilizacijo, ki je nepričakovano dobro uspela. S temi vojaki je lahko general Maister ustanovil vse rodove vojske, celo letalstvo, vojaško realko in udarno vojaško godbo. 21. novembra je zaprisegel mariborski pešpolk z dva tisoč možmi. 23. novembra je general Maister s svojo vojsko v štiridesetih minutah razorožil celotno avstrijsko vojsko, brez vsake žrtve. Razorožitev Schutzwehra – Zelene garde – je pomenilo drugo vojaško zavzetje Maribora.

v času, ko je vojaško zavzel Maribor, je general Maister premaknil svoje čete tudi v Pliberk in Velikovec na Koroškem ter zasedel Špilje na Štajerskem, s čimer je zavaroval slovensko narodnostno mejo na severu. General Rudolf Maister je bil izredno priseben in iznajdljiv v zapletenih položajih ter je imel zavidanja vredno sposobnost, da je jasno videl bistvene sestavine pomembnih odločitev. Bil je največji vizionar svojega časa na slovenskih tleh. Slovenska politika pa ni znala izkoristiti teh njegovih izrednih lastnosti, temveč mu je s precejšnjo mero zavisti nasprotovala. Generala Maistra slavijo njegova dela. Izbral je strmo življenjsko pot in med rojaki, ki so se posvetili domovini, prišel najdlje. Postal je narodni junak, ne da bi ga uradna politika za to potrdila ali vsaj razumela.

Oktober leta 1923 so ga upokojili s činom divizijskega generala. V pokoju je v poletnih mesecih zelo rad zahajal na Zavrh v Slovenskih goricah, kjer mu je prijatelj notar Stupica dal na voljo svojo hišo nad vinogradi. Slovenskim goricam je spenil tudi nekaj pesmi.

Oj, slovenske ve gorice,
sonca božjega bogate,
ve ste, kakor bajke zlate,
kakor pesmi v himno zlate.

Vaše šumice košate
in bahate mlade trate
v zelen žamet so povite...

Poleti 1934 je zbolel in 26. julija tudi umrl. Pokopan je na mariborskem pokopališču na Pobrežju. Zavrh od leta 1961 gosti Maistrove dneve.

Rudolf Maister pa ni bil le vojak in častnik temveč tudi ljubiteljski slikar, pesnik in lastnik ene največjih in najlepših zasebnih knjižnic na Slovenskem. Knjiga je Rudolfa Maistra učila in vzgaja že od bosih nog. Njegova mati je imela poseben smisel za pripovedovanje pravljic, teta je bila nadarjena pesnica in tako je Rudolf vzljubil knjige. Pesniški dar ga je silil v pesniško ustvarjanje. Svojo prvo pesniško stvaritev je Rudolf objavil že v zgodnjih dijaških letih.

LITERATURA IN VIRI:

1. KOROŠAK, Vinko. General Maister: 1874–1934: legenda, resničnost in ponos. Educa. Nova Gorica. 2009.
2. UDE, Lojze. Rudolf Maister (Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo). Časopis za zgodovino in narodopisje št. 1-2/1979, str. 370–373.
3. Zbornik referatov ob 25-letnici Maistrovih prireditvev in 50-letnici Turističnega društva Rudolf Maister Vojanov
4. Zavrh. Marjan Toš. Občina Lenart. Lenart. 2011.
5. http://sl.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Maister#Rudolf_Maister_v_slovenski_literaturi, 5. 10. 2012.

* Tina Goznik, Domen Leš, učenca OŠ Voličina, mentorica: Zdenka Ekselenski

KIPAR SLAVKO TIHEC

Nuša KIRBIŠ, Ana KUSTEC, Katarina ROZMAN, Maruša ŠKETA*

Podobo Trga svobode v Mariboru, na katerega se odpira pogled z vzhodne strani mariborskega gradu, zaznamuje spomenik narodnoosvobodilnega boja. Meščani, ki jih je sprva motila njegova oblika, so se z leti nanj navadili, saj jih pot pogosto vodi preko trga v različne dele mesta. V naglice se ozrejo nanj, ne da bi pomislili, s kakšnim namenom so ga postavili in kdo je bil kipar, ki ga je izdelal.

Avtor spomenika, kipar in grafik Slavko Tihec, se je rodil v Mariboru 7. oktobra 1928 v družini železničarskega uradnika. Očeta je izgubil pri šestih letih, tako da je mati sama skrbela za otroke. Osnovno šolo je Slavko obiskoval v Mariboru. V začetku druge svetovne vojne so Nemci aretirali Tihčevo družino. Po koncu vojne je Slavko nadaljeval šolanje na srednji šoli, kjer se je začel zanimati za kiparstvo. Leta 1948 je v sklopu obveznega vojaškega roka obiskoval šolo za rezervne častnike v Kranju in Črnomlju. Po opravljenem vojaškem roku se je vpisal na Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani, kjer je študiral kiparstvo pri profesorjih Karlu Putrihu, Zdenku in Borisu Kalinu, pri katerem je leta 1955 tudi diplomiral. Po diplomi se je vrnil v Maribor, kjer se je začela njegova ustvarjalna pot svobodnega umetnika.

V svojih začetkih, v petdesetih letih prejšnjega stoletja, je ustvarjal nežne ženske podobe v glini. Kmalu sta ga pritegnili površina in konstrukcija kipa. V šestdesetih letih so nastali ciklusi del vegetativnih oblik, semaforji in lirične vertikale, v katerih je uporabil železo in beton. Konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let se je posvetil giblivi umetnosti in ustvaril tako imenovane »aquamobile«, objekte iz poliestra, ki se gibljejo s pomočjo vode. S temi deli je ustvaril nov odnos do umetnin in vključil v umetnost racionalno znanost fiziko. V njegovem opusu ima pomembno mesto tudi les. Sredi sedemdesetih let se je osredotočil na osnovne geometrijske oblike, predvsem na kroglo in kvader. Nastale so serije del slojevite in magične oblike, kontejnerji in rastrski portreti. Slavko Tihec je tudi avtor več stenskih kompozicij.

Od leta 1969 je poučeval na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, najprej kot izredni, nato kot redni profesor.

Svoja dela je razstavljal doma in v tujini, kjer se je tudi strokovno izpopolnjeval. Sodeloval je na mednarodnih bienalih v Aleksandriji, Middelheimu, Nürnbergu in Benetkah ter salonih v Lausannu in Parizu. Za svoje delo je leta 1973 prejel Jakopičevo in leta 1983 Prešernovo nagrado.

Umrli je v Ljubljani 2. novembra 1993. V letih 2003/2004 je Umetnostna galerija v Mariboru, ki hrani večje število Tihčevih originalnih del, od zgodnejših figuralnih del, semaforjev, maket za spomeniško plastiko, aquamobilov, kontejnerjev in rastrskih portretov, pripravila umetnikovo retrospektivno razstavo. Ob tej priložnosti je izšel tudi obsežen katalog.

Med njegovimi najbolj znanimi deli so Spomenik Pohorskemu bataljonu na Osankarici na Pohorju z deformiranimi figuralnimi plastikami (1958), bronasti Spomenik NOB na Trgu svobode v Mariboru (1975-77) in Cankarjev spomenik v Ljubljani (1979-82) s portreti, prepoznavnimi pod določenim kotom, Velika slojevita plastika, ki so jo 1986 postavili pred stavbo Smelta v Ljubljani in Dvosmerna valovita krogla (1976) v mariborskem mestnem parku.

Slavko Tihec je eden najpomembnejših slovenskih kiparjev, ki je s svojim inovativnim delom spreminjal ustaljene podobe kiparstva.

LITERATURA IN VIRI:

1. Enciklopedija Slovenije. 13: Š-T. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 252.
2. Spletna stran: <http://museums.si/sl/author/details/17/slavko-tihec> (5. 9. 2012)

*Nuša Kirbiš, Ana Kustec, Katarina Rozman, Maruša Šketa, učenke OŠ Starše, mentorica: Leonida Babič

SPANHEIMI

Žiga ADEMOVIČ *

Od kod prihajajo Spanheimi

Spanheimi so bili srednjeveška plemiška rodbina v Svetem rimskem cesarstvu. V letih od 1122 do 1269 so bili vojvode na Koroškem, do leta 1437 pa grofje v frankovski grofiji Sponhaim.

Izvorni sedež rodbine Spanheimov je grad Sponheim, ki se danes imenuje Burgsponheim. Ta grad leži v Nemčiji zahodno od Mainza ob Renu. Že v 11. stoletju je rodbina Spanheimov razpadla na dve glavni veji. Prva je ostala na Frankovskem in je tam nekaj stoletij vladala grofiji Sponheim. Druga, ki jo imenujemo tudi spanhamsko-lavantinska, se je utrdila na Koroškem.²

Spanheimi na Koroškem in Štajerskem

Mene je zanimala druga veja, ki izvira neposredno od Siegfrida I. in se je utrdila na Štajerskem in na Koroškem. Siegfrida so na Koroško sredi 11. stoletja pripeljale sorodstvene vezi. Poročil se je namreč z Rakardo iz izumirajoče lavantinske družine. Za časa boja za investituro so bili Spanheimi pristaši papeške stranke in papeške zmaga v prvih letih 12. stoletja je njihovo veljavo močno povzdignila, hkrati pa so si pridobili tudi veliko zemljiško posest.³

Spanhaimi so se skozi nekaj generacij izkazali kot zelo dobri politiki in organizatorji. S spretno rodbinsko, državno in cerkveno politiko so si v deželi znali utrditi svoj položaj in razširiti posest, zlasti na Koroškem. Na prelomu iz 12. v 13. stoletje so spodbujali agrarno kolonizacijo, ustanavljali so številne trge in mesta. Ustanovili so tudi Celovec. Spanheimi so bili bogati cerkveni darovalci, obenem pa so pogosto zasedali tudi visoka mesta v cerkvenem plemstvu. Zgraditi so dali benediktinski samostan v Šentpavlu (Engelbert I.), cistercijanski samostan v Vetrinju in kasneje v Kostanjevici (vojvoda Bernard) in kartuzijanski samostan v Bistri ob Ljubljanskem barju (Ulrik III.).⁴

Vrhunec so koroško-lavantinski Spanhaimi dosegli v času vladavine vojvode Bernarda in njegovega sina vojvode Ulrika III. Bernard Koroški, ki je vladal med leti 1202 in 1256, je bil nedvomno najpomembnejši vojvoda iz rodu Spanheimov. Prizadeval si je ustvariti enotno teritorialno gospostvo na Koroškem in Kranjskem, zato so v njegovem času v Ljubljani in Kostanjevici že kovali novce za takratni živahni promet s Hrvaško in Ogrsko. Njegov sin Ulrik III. se je v času svoje vladavine bojeval proti Salzburgu in Oglejskemu patriarhatu; ko se je proti njemu obrnil še njegov sorodnik češki kralj Otokar II., ki je leta 1260 zasedel Štajersko, je moral podpisati neugodno premirje. Pa tudi njegova žena Agneza Andeška, s katero nista imela otrok in nista bila v dobrih odnosih, je po smrti svoja posestva darovala sorodnikom - ogrskemu kralju, zaradi česar je Ulrikov položaj zelo slabel. V njegove zadeve se je vmešaval tudi češki kralj. Po Ulrikovi smrti se Filip kljub podpori domačega plemstva ni mogel obdržati in z njegovo smrtjo so koroški Spanheimi izumrli.⁵

Spanheimi in Maribor

Ker pa sem Mariborčan in me je najbolj zanimalo, kako so Spanheimi povezani z našim mestom, moram posebej omeniti pomembnega pripadnika te družine - to je grof v koroških Trušnjah, mejni grof Podravske krajine, odvetnik samostana Šentpavel in udeleženec križarskih vojn Bernard Mariborski.

Bernard Mariborski je bil eden od sedmih otrok Engelberta I. Spanheimskega in Hedvige. Rodil se je pred letom 1080. Poročen je bil s Kunigundo, hčerko štajerskega mejnega grofa Otokarja II. V času mladostništva je varoval nečaka Otokarja III. Štajerskega, ki mu je v oporoki zapustil večji del svojih posesti.⁶ Na stara leta se je podal na drugo križarsko vojno in v Mali Aziji leta 1147 izgubil življenje.⁷

² (<http://sl.wikipedia.org/wiki/Spanheimi>)

³ Ilustrirana zgodovina Slovencev, urednik: Marko Vidic, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1999, str. 95.

⁴ isto

⁵ isto

⁶ Peter Štih, K predzgodovini mesta Maribor, Studia Historica Slovenica, letnik 6 (2006), št. 2-3, str. 248 – 249.

⁷ Maribor skozi stoletja, uredili: Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec, Založba obzorja Maribor, Maribor, 1991 (Jože Koropec, Mariborski grajski zemljiški gospostvi, str. 75)

»Spadal je med najpomembnejše visoko plemiške osebnosti prve polovice 12. stoletja v prostoru med Furlanijo, Vzhodnimi Alpami in madžarsko mejo.«⁸

Grad na Piramidi

Spanheimi so organizirali vojaško obrambo, da bi nadzorovali vhod v Dravsko dolino pred madžarskimi vpadi. Zato so na današnji Piramidi postavili trdnjavo, grad, ki se v dokumentih prvič omenja 20. 10. 1164 kot castrum Marchburch (takrat se je na gradu mudil Bernardov dedič Otokar).⁹ Ime izvira iz pojma grad v marki, oziroma v nemščini Burg in der Mark ali Markpur, Markburg in kasneje Marburg, Verjetno pa je grad stal že pred tem datumom, saj se Bernard kot Mariborski omenja že leta 1124. Grad je imel najpomembnejšo vlogo ob svojem nastanku, leta 1528 je pogorel, vendar so ga obnovili. Porušili so ga leta 1790. Del materiala so porabili za gradnjo gradu Betnava, iz ostankov pa so postavili kamnito piramido, ki je dala griču ime. Piramido je uničila strela, na njenem mestu so v 19. stoletju zgradili kapelico. Danes potekajo na Piramidi obsežna arheološka izkopavanja. Pod trdnjavo je verjetno že v 11. stoletju začela nastajati naselbina, ki se je razvila v drugi polovici 12. stoletja v naselje z imenom po trdnjavi.¹⁰

Pri tem je treba poudariti, da zgodovinar Peter Štih v delu K prazgodovini mesta Maribor dokazuje, da pisni vir, na katerem slonijo dosedanja dognanja (Deželna knjiga Avstrije in Štajerske) o začetku gradu, ni v vsem verodostojen. Zato naj bi začetki gradu sodili v čas štajerskih Otokarjev in ne Spanheimov. Tudi če je to res, pa mislim, da je Bernard Spanheimski pomembno vplival na razvoj gradu in mesta Maribor.

LITERATURA IN VIRI:

1. Maribor skozi stoletja, uredili: Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec, Založba obzorja Maribor, Maribor, 1991.
2. Peter Štih, K predzgodovini mesta Maribor, *Studia Historica Slovenica*, letnik 6 (2006), št. 2-3, str. 243-260.
3. Ilustrirana zgodovina Slovencev, urednik: Marko Vidic, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1999, str. 89, 90, 91 in 95.
4. http://www.siol.net/kultura/novice/2010/05/na_mariborski_piramidi_se_izrisuje_srednjeveški_grad (17. 9. 2012)
5. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Spanheimi> (17. 9. 2012)
6. http://sl.wikipedia.org/wiki/Bernard_Mariborski (17. 9. 2012)
7. Skrivnost gradu na Piramidi (film), http://www.youtube.com/watch?v=05h10-_5YHM (25. 9. 2012)

* Žiga Ademović, , učenec OŠ Janka Padežnika Maribor, mentorica: Andreja Lorenci

Tjan PREMZL, Kornelija BABIČ, Nika SMOGAVC CESTAR

⁸ Peter Štih, K predzgodovini mesta Maribor, *Studia Historica Slovenica*, letnik 6 (2006), št. 2-3, str. 248.

⁹ Maribor skozi stoletja, uredili: Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec, Založba obzorja Maribor, Maribor, 1991 (Jože Koropec, Mariborski grajski zemljiški gospostvi, str. 76)

¹⁰ Maribor skozi stoletja, uredili: Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec, Založba obzorja Maribor, Maribor, 1991 (Jože Mlinarič, Maribor od začetkov do sredine 18. stoletja, str. 147)

ANTON MARTIN SLOMŠEK

Maša ANTONČIČ*

Anton Martin Slomšek je bil slovenski rimskokatoliški duhovnik, škof, pisatelj, pesnik ter pedagog. Rodil se je 26. novembra 1800 v Slomu pri Ponikvi očetu Marku in materi Mariji. Še isti dan rojstva sta ga starša krstila v župni cerkvi sv. Martina v Ponikvi. Kot enajstletni deček je obiskoval pouk v nedeljski šoli, ki jo je na Ponikvi vodil Jakob Prašnikar.¹¹ Odlikoval se je kot najboljši učenec. Po enoletni nedeljski šoli se je preselil v trivialko, ki je bila osnovna stopnja v tedanjem šolstvu. Ker je že kot otrok imel vnemo za šolo in cerkev, ga je mati pri tem zelo podpirala. Oče Marko nad tem ni bil ravno navdušen, saj je želel, da bi njegov prvorojenec prevzel domačijo. Leta 1814 se je poslovil od doma, in se odpravil v Celje, kjer je obiskoval gimnazijo. Kot ostale šole mu tudi gimnazija ni povzročala težav. Leta 1815 mu je umrla mama, kar ga je močno prizadelo. Po materini smrti se je še bolj predal delu in veri ter leta 1817 v Celju prejel spričevalo, s katerim je bil usposobljen za domačega učitelja. Leta 1819 je dokončal gimnazijo ter svojo izobraževalno pot nadaljeval na visokošolskem študiju bogoslovja v Celovcu.¹²

Kot bogoslovec je hodil na predavanje iz splošnega šolnika. Leta 1824 je dokončal bogoslužje v Celovcu in septembra istega leta je imel novo mašo v Olimju. Dve leti je bil kaplan na Bizeljskem, dve leti pa v novi Cerkvi pri Celju. Leta 1829 je bil imenovan za spirituala v Celovcu, kjer je devet let bogoslovce učil slovenščino. Nato je bil nadžupnik v Vuzenici, kjer je tudi napisal knjigo *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*, o kateri bom spregovorila ob koncu prispevka. Leta 1844 je postal kanonik v Št. Andražu, leta 1846 pa župnik v Celju. Nato so ga poklicali v Gradec, kjer ga je sprejel škof Lavantinske škofije in kjer je prejel škofovsko posvečenje. Na veliki šmaren, 15. avgusta 1859, je poslednjič stopil na prižnico v stolnici pri Št. Andražu in se poslovil od lepe doline in njenih ljudi. Ti so mu v letih, ko je bil tam kanonik in škof, prirasli k srcu. Slomšek in njegovi najožji sodelavci so 3. septembra 1859 prvič odpeli slovesne večernice v mariborski mestni župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika, v novi stolnici. Maribor je slavil svoj veliki dan. Maribor je bil tedaj močno nemško usmerjen. Veliko je bilo ljudi, ki so bili sicer slovenske krvi, a so se svoje narodnosti sramovali. Niso spoštovali in ne govorili domačega jezika. Bili so tudi politično bolj naklonjeni tujcem kakor svojemu rodu. S prihodom Slomška v Maribor se je veliko spremenilo. Najprej so se spremenile meje škofije. Dvanajst zaželenih župnij z graškega področja niso priključili lavantinsko-mariborski škofiji, kljub temu pa je bila slednja ureditev škofij neprimerno boljša za Slovence kot prejšnja. Tako je Slomšku uspelo vključiti v svojo škofijo okrog 200.000 Slovencev, ki so poprej pripadali graški škofiji. Ti bi se sicer bili narodnostno utopili v nemškem vplivu; meja med Slovenijo in Avstrijo pa bi potekala nekje blizu Slovenske Bistrice in ne pri Šentilju. Tako je zbral skoraj vse Slovence na Spodnjem Štajerskem v novi, slovenski škofiji. V Maribor je pritegnil slovenske duhovnike, profesorje in izobražence. Še istega leta (1859) je ustanovil bogoslovje in teološko šolo. To je bila prva visoka šola v Mariboru in predhodnica današnje mariborske univerze.¹³ Po premestitvi škofijskega sedeža v Mariboru mu je ostalo še tri leta življenja in škofovanja. Bolehal je za hernio. Umrl je 24. septembra 1862. Pogreb je bil 27. septembra 1862. Grob Slomška je sedaj v Mariborski stolnici.¹⁴

Slomšek je poskrbel za duhovno, moralno, versko, kulturno in narodnostno prenovu škofije, poleg tega pa je opravil vsestransko slovstveno delo. V marsičem je bil začetnik, predvsem pa je s svojim delom dosegel široke plasti prebivalstva. Zelo bogat je njegov pesniški opus. Pesmi je zbiral, zlagal, prevajal, jih izrazno čistil, vsebinsko predeloval in jim dajal domače napeve. Mnoge njegove pesmi so bile ljudem tako blizu, da so ponarodele (*Zdravica za Slovence*, *Veseli hribček*, *Vinska trta* in druge).¹⁵ Napisal je tudi nekaj književnih del.¹⁶

¹¹ Jakob Prašnikar, rojen leta 1784, je takoj po prihodu na Ponikvo januarja 1812 ustvaril nedeljsko šolo. Pouk je potekal v kaplaniji, kjer je bilo prostora samo za 15 ljudi.

¹² Zavernik, Braco, *Anton Martin Slomšek*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996.

¹³http://am.slomsek.net/index.php?option=com_content&view=article&id=53&Itemid=97 (31. 9. 2012)

¹⁴ <http://www.benjaminbezek.net/danijel/slomsek-standardni15.htm> (15. 10. 2012)

¹⁵ Škulj, E., *Slomšek Anton Martin*, Leksikon cerkvenih glasbenikov, Ljubljana: Družina, 2005.

¹⁶ *Keršansko devištvo* (Celovec 1834), *Hrana evangelskih naukov*, (Gradec 1835), *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* (Celje 1842), *Abeceknik za slovensko-nemške šole* (Dunaj 1852), *Malo berilo za prvošolce* (Dunaj 1852), *Mali katekizem za prvošolce* (Dunaj 1852), *Šola veselega lepega petja za pridno šolsko mladino* (Celovec 1853), *Malo slovensko-nemško berilo* (1853). Glej: http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Martin_Slom%C5%A1ek (31. 9. 2012)

Anton Martina Slomška je 19. septembra 1999 razglasil za blaženega papež Janez Pavel II.. Ob tem je določil za njegov godovni dan obletnico smrti, to je 24. september. S tem je postal prvi slovenski svetnik. Še vedno poteka postopek za razglasitev za svetnika, ki ga znotraj Rimskokatoliške cerkve vodi Postulatura postopka za Slomškovo kanonizacijo.¹⁷

Mojo pozornost je najbolj pritegnila knjižna izdaja učbenika *Blaže in Nežica v nedelskejši šoli*.¹⁸ Učbenik je bil večkrat ponatisnjen, avtor pa ga je namenil »učiteljem in učencem«, kar pomeni učiteljem in učencem tako imenovanih nedeljskih šol. V njem je v maternem jeziku posredoval takrat osnovno znanje s področja računanja, pisanja, branja, zgodovine, geografije, naravoslovja, fizike, zdravstva¹⁹ in medicine pa tudi astronomije. Manjkali niso tudi napotki za krepitev duševnega zdravja, ki je pogoj za lepo sožitje med ljudmi in smernica za življenje srečno pot. Če bi Slomšek za šolstvo naredil samo to, bi bilo dovolj, da postane eden najvidnejših avtorjev s področja slovenskega šolstva. Knjiga je bila takrat novost tako po izbiri vsebin kot po metodični in didaktični zasnovanosti. Pravzaprav mu pripada prvo mesto med slovenskimi učbeniki, saj je bil dolgo časa najboljši in najobsežnejši učbenik v slovenskem jeziku. To je bila za takratni čas prava enciklopedija za slovenskega kmeta in mladino in ne samo učni pripomoček. Med ljudstvom je veljala za "Zlato knjižico". V knjigi je bilo več gradiva, ki je kmečki mladini širilo obzorje, kakor v tedanjih uradnih nemških učbenikih za redne osnovne šole.²⁰

V učbeniku je napisal veliko nasvetov, ki so še kako uporabni v današnjem času. Mednje spadajo: »Rad govori, pa drugim v besedo ne vhačaj. Klopotec veliko klopoče, pameten malo pove, pa tisto prav. 'Veliko govorjenja brez greha ni,' uči sveti Duh. Čenče Marinke nima nobeden rad.« Zelo poučen je tudi nasvet: »Ne govori od drugih slabega, tudi ne sam od sebe dobrega. Druge opravljati boli; sam sebe hvaliti smerdi. Če dobrega v tovaršiji praviti ne veš, pa molči; tudi beseda človeka vbije.« O zdravi prehrani je svetoval: »Bolj zdravo je sočivje ko mesenina. Meso, ki dehne, je škodljivo, ribe opolzne so strupne. Pa tudi močnata jed ne sme na maši plavati; kar je premasnega, rado zastoji.« Za pisanje pisem je priporočal: »Imenitnej ko je komur pišeš, lepši popirja vzemi in čedno obreži.«²¹

Letos septembra je minilo 150 let od njegove smrti. Za časa življenja si je prizadeval, da bi se Slovenci sporazumevali v slovenščini, da bi brali in se izobraževali v maternem jeziku, kljub temu da je bila v tistem času nemščina uradni jezik. Sama bi želela, da bi danes ljudje sledili Slomškovim prizadevanjem in uresničevali njegove zamisli. Predvsem pa si želim, da bi se sporazumevali, izobraževali in brali - tudi Slomškovo *Blaže in Nežica v nedelskejši šoli*.

LITERATURA IN VIRI:

Zavernik, Braco, *Anton Martin Slomšek*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996.

Slomšek, A. M., *Blaže in Nežica v nedelskejši šoli*, Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2006.

Škulj, E., *Slomšek Anton Martin*, Leksikon cerkvenih glasbenikov, Ljubljana: Družina, 2005.

http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Martin_Slom%C5%A1ek

http://am.slomsek.net/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=49&Itemid=108

<http://www.benjaminbezek.net/danijel/slomsek-standardni15.htm>

http://am.slomsek.net/index.php?option=com_content&view=article&id=53&Itemid=97

*Maša Antončič, učenka OŠ Janka Padežnika, mentorica: Manja Flisar Šauper

¹⁷ http://am.slomsek.net/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=49&Itemid=108 (31.9.2012)

¹⁸ Slomšek, A. M., *Blaže in Nežica v nedelskejši šoli*, Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2006.

¹⁹ Bil je eden prvih pri nas, ki je s svojo modro besedo prepričal starše, da so sprejeli obvezno cepljenje otrok proti nalezljivim boleznim (kozam).

²⁰ Učbenik je bil razdeljen na 52 poglavij, kolikor je tudi tednov v letu. Prva izdaja v bohoričici je izšla leta 1842 v nakladi 4000 izvodov, kar je bilo za tisti čas zelo veliko, vendar pa je kljub temu hitro pošla. Druga in tretja izdaja pa sta izšli v gajici leta 1848 in 1857. Slomškov učbenik je bil preveden tudi v češčino, iz Moskve so naročili 80 izvodov, uporabljali pa so ga tudi na petrograjski univerzi kot pomožni učbenik. Glej: <http://www.filternet.si/os/clanki-videi/ucni-pripomocki-nekoc/c.2332> (15.10.2012)

²¹ Slomšek, A. M., *Blaže in Nežica v nedelskejši šoli*, Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2006, str. 33 in 250.